

НЕКОЛИКО ГЛАВНИХ ПИТАЊА

ИЗ ЕТНОГРАФИЈЕ

СТАРЕ СРБИЈЕ И МАЋЕДОНИЈЕ

НАПИСАО

ПРОФЕСОР ВАС. ЂЕРИЋ.

(ШТАМПАНО НА ТРОШАК ПИШЧЕВ).

Приступ.

1904 године изашла је моја расправа: О српском имену у Старој Србији и у Македонији. 1918 године штампано је у Паризу моје предавање: Ethnographie des Slaves de Macédoine. Conférence faite au Collège libre des sciences sociales le 12 décembre 1917 par V. Djerić, professeur à l' université de Belgrade. (Extrait des nos 5—6 et 7—8 de la *Patrie Serbe*). 1921 године изашао је мој чланак: Лубор Нидерле и македонско питање (Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, књига прва, свеска прва, стр. 170—176).

У овој је књизи скупљено готово све, што је изишло у поменути три рада, али су сви делови увећани и то неки врло много, изузевши чланак: Лубор Нидерле и македонско питање.

Прва глава не говори о етнографији Македоније, али јој помаже, за то што су неки писци говорећи о етнографији Македоније много раширивали њезине границе, да би могли тобоже доказати, да у Македонији има нешто чега у њој нема, да би могли казати на пр. то се налази у Македонији око Самокова (!).

У Ср. Карловцима око Петрова дне 1922.

Вас. Ђерић.

ПРВА ГЛАВА.

О границама Маџедоније особито источним и северним.

А) Стари век.

У старом веку Маџедонија је била у првом почетку мали крај к северу од брда Олимпа у долини реке Халијакмона (данас *Бистрица*, *Вистрица*). Појам се Маџедоније у главном ширио према томе како се увећавала маџедонска држава, особито према истоку, тако да данас знамо *пет* до *седам* различних граница у овом правцу:¹⁾

- а) река Лидија (Лудија: *Lydias*, *Ludias*);²⁾
- б) Доњи део реке Аксије (данас Вардар);³⁾
- в) Између реке Аксије и Стримона (данас Струма);⁴⁾
- г) Доњи део реке Струме;⁵⁾
- д) Доњи део реке Неста (данас Места);⁶⁾

¹⁾ A. Forbiger, Handbuch der alten Geographie von Europa, 2° издање (1877) стр. 718 (белешка 50) и 719 спомиње само две источне границе (на Струми и Мести).

²⁾ Херодот VII, 127 (*Μακεδονίς*). Потврда у VII, 185: „*Παίονες καὶ Ἑορδοὶ καὶ Βοτταῖοι καὶ τὸ χαλκιδικὸν γένος καὶ Βρύγιοι καὶ Πίερεις καὶ Μακεδόνες*.“ Види у Тукидида II, 99, 3—4.

³⁾ Извод (Epitome) из Страбона VII, одлом. 12, стр. 329. Вид. у Тукидида II, 99, 3—4.

⁴⁾ Херодот V, 17, VII, 25 (*Μακεδονίη*), Тукидид II, 95, 98—101 и тумачења (*Σχόλια*) II, 96. Помп. Мела II, 2 (особито 17 и 30—33) и 3 (особито 35). Према Тукидиду II, 99, 4 граница је понегде додиривала и реку Струму. Према Псеудо-Плутарху (*De fluviis* 11, 1) и Дијодору (XII, 73, 3) Струма је река у Тракији.

⁵⁾ Scylax, § 66 (стр. 26) (*Geographi Graeci min.*, изд. Didot I, стр. 53—4), Страбон VII, 7, 4 (стр. 323). (Вид. C. Müller, *Geogr. Gr. min.*, изд. Didot II, стр. 575: *Chrestom. ex Strab.*), Плиније, *Hist. Nat.* IV, 38 [10 (17)].

⁶⁾ Scymnus 644—7, Страбон VII, 7, 4 (стр. 323) (и Извод (Epitome) из Страбона VII, одлом. 33, 35), Птоlemeј III, 12, 6, Аристотел (*De aescult.* 42, стр. 833): град је Philippi у Маџедонији. Вид. и Itiner. Burdigal. XV (Fortia d' Urban, *Recueil des Itinéraires anciens*, стр. 189) и Прокопије (*Bell. Goth.* III, 38, 9): *Τόπιρος „ἡ πρώτη μὲν Θρακῶν τῶν παραλίων ἐστὶ“*, Хиерокло (стр. 634): *Τόπιρος* је у *ἐπαρχία Ροδόπης*.

б) Доњи део реке Хебра (данас Марица);¹⁾

в) Можда и Хелеспонт.²⁾

Говорићу више о северној граници Македоније после Филипа II, оца Александра Великог, јер је она најмање позната, и неки су људи од струке начинили знатне погрешке у тој ствари, било за то што нису познавали она места грчких и римских писаца, која говоре о том, било за то што су рђаво тумачили нека места.

Ево чињеница:

1) На северозападу место Пилон (Pylon)³⁾, које је било између града Лихнида (данас Охрид) и Хераклеје (код Битоља), било је на граници између Македоније и Илирије.

2) Т. Ливије (39, 53) и Страбон (VII, 7, 9—10, стр. 327) кажу, да река Еригон [данас Црна (Река)], која утиче у Аксију (Вардар), извире у илирским планинама.

3.) Према Т. Ливију (43, 19—20) македонски краљ Персеј посла посланике враћајући се у Стуберу, град на реци Еригону⁴⁾ (по свој прилици горњем), у Скадар илирском краљу Генцију. Они пређоше преко Шаре планине и дођоше у Скадар.⁵⁾

Ово нам доказује, да су се Шаром планином сматрали по свој прилици и јужни огранци те планине, који су близу реке Еригона [данас Црна (Река)].

¹⁾ Извод (Epitome) из Страбона VII, одлом. 9, стр. 329: Ово место није довољно поуздано; донекле је и погрешно (via Egnatia је јужна граница!), али је источна граница потврђена у 4-том одломку и донекле у Т. Ливија (45, 29) и Дијодора 31, 8, 7.

²⁾ Цицерон De provinc. consul. II, 4: „ut via illa nostra, quae per Macedoniam est usque ad Hellespontum militaris, non solum excursionibus barbarorum sit infesta, sed etiam castris Thraeciis distincta ac notata“. Према овом месту у Цицерона J. Marquardt (L' Administration romaine, Paris) 1892, II, стр. 197) раширује Македонију до Хелеспонта („le littoral sud de la Thrace... était, ainsi que la Chersonèse thracique... au pouvoir des Romains et compris dans la Macédoine“). Вид. и у Цицерона, In Pison. 35, § 86.

³⁾ Страбон VII, 7, 4 (стр. 323), Полибије, Извод (Epitome) (одлом. 34, 12, 6, Стефан Византинац: „Λυχνίδος, πόλις Ἰλλυρίας.“ Вид. Itinerar. Burgal. XV (Fortia d' Urban, Recueil des itinéraires anciens, стр. 190: „Finis Macedoniae et Epiri“, вид. на истом месту и стр. 254) и Дијодор 16, 8: Παρὶ δὲ τοὺς αὐτοὺς καιροὺς. Φίλιππος, ὁ τῶν Μακεδόνων βασιλεὺς, μεγάλη παρατάξις ναυικῶς τοὺς Ἰλλυριοὺς καὶ πάντας τοὺς μέχρι τῆς Λυχνίτιδος καλουμένης λίμνης κατοικοῦντας ὑπάρχουσας πεποιθμένους, ἀνέκαμψεν εἰς τὴν Μακεδониαν.

⁴⁾ Страбон VII, 7, 10 (вид. VII, 7, 9).

⁵⁾ „Hi transgressi iugum Scordi montis... Scodram... pervenerunt“.

4) Т. Ливије (44, 31) каже, да је Дарданија на истоку од Шаре планине а Македонија на југу.¹⁾

5) Према Птоlemeју (II, 16, 1 и III, 12, 15) западна граница Горње Мезије (Месије) иде према југу до онога дела Шаре планине, где извире река Аксија (данас Вардар) и коме је северна ширина према Птоlemeју 41° 40'.²⁾

6) Скопље (Σκοπτοί) припадале према Птоlemeју (III, 9, 4) Дарданији и према томе Горњој Мезији (Месији) а не Македонији. Хијерокло каже (стр. 655), да је Скопље главни град (метропола) у Дарданији; исто тако и Marcellinus Comes, Chron. ad a. 518.³⁾

7) Полибије каже (V, 97, 1—2), да је Филип III освојио град „Bylazora“, који је био највећи град у Пеонији на уласку из Дарданије у Македонију.⁴⁾

8) И после Филипа II, оца Александра Великог, северни део старе Пеоније⁵⁾ сачувао своје име, тако да се крај око доњег Еригона [данас Црна (Река)] и око реке Струмице сматрао сад као покрајина различита од Македоније, сад као део Македоније.⁶⁾

9) Трачко племе Дентелети (Дантелети) становаше као што се зна, на горњој Струми и трачко племе Меди

¹⁾ „Mons Scordus, longe altissimus regionis eius, ab oriente Dardaniam subiectam habet, a meridie Macedoniam, ab occasu Illyricum“.

²⁾ Вардар извире на југозападу од града Гостивара.

³⁾ Migne, Patrolog. Lat. 51, полустр. 940. Према равенском географу (Ravennatis anonymi cosmographia... Ed. M. Pinder et G. Parthey, 1860, стр. 200) Скопље (Skupis) припадале Илирији, а не Македонији. Вид. D. Farlati, Illyrici sacri VII (1817) стр. 16—17.

⁴⁾ Види и у Т. Ливија 44, 26. Главни пут из Дарданије у Македонију ишао је као и данас покрај реке Аксије (Вардара); према томе град Bylazora био по свој прилици између ушћа реке Еригона и данашњег града Велеса. Неки писци мисле, да је Bylazora Велес.

⁵⁾ Види у Тукидида II, 96, 98, 99, (Пеонци на реци Струми: Херодот V, 1, 13, 98, VIII, 115, види и VII, 113, 124). Полибије 24, 8, Извод из Страбона VII, одлом. 11, 38, 41, Т. Ливије 40, 3, Плиније Hist. Nat. IV, 35 [10 (17)].

⁶⁾ а) Град Стоби, који је био на ушћу реке Еригона (Т. Ливије 39, 53), био је према Плинију, Hist. Nat. IV, 34 [10 (17)] и Птоlemeју III, 12, 31 у Македонији. Према византијском историку Малху, који је живео у почетку средњег века, град је Стоби био 479 године после Христа први град у Македонији (т. ј. кад се долази са севера) [„et primam quam illi obvia fuit Macedoniae urbem Stobos, evertit“: Frag. histor. Graec., изв. Didot IV, стр. 125].

на средњој Струми; ова два племена нису живела у Македонији.¹⁾

10) Према Страбону (VII, 5, 7) дарданско племе „Thunatae“ граничи се на истоку с трачким племеном Медима, који су становали, као што се зна, на средњој Струми: „Thunatae“ дакле становаху по свој прилици у долини горње Брегалнице. Могла би се споменути два или три места, за која

б) Међу коњаницима Александра Великога било је 1500 Македонаца, 900 Трачана и Пеонаца и т. д. (Дијодор XVII, 17, 4). Македонски владалац Касандар, који је негда био војвода Александра Великога, дође у помоћ пеонскоме краљу Аудолеону, који је био нападнут од Аутариата (Дијодор XX, 19, 1). У III веку пре Христа Гали, подељени у три одељења, нападоше на неке крајеве балканскога полуострва: једно одељење нападе на Трачане и Трибале, друго на „Пеонију“, а треће на Македонце и Илире (Паусанија X, 19, 7). 168 године пре Христа Емилије Паул подели Македонију на четири дела (округа, „regiones“) и одвоји Пеонију у два дела. Источни део Пеоније до реке Аксије (Вардара) би придодан другом делу Македоније, а западни део трећем делу Македоније (Т. Ливије 45, 29).

Према Изводу из Страбона (VII, одлом. 4) Пеонија градовима Горшинијом (која је била к југу од кланца Демир-капије) и Шобима (који су били к северу од истог кланца) држаше уласке кланца „кроз који тече Аксија (Вардар) и који чини, да се тешко може доћи из Пеоније у Македонију“. Страбон VII, 5, 7 (стр. 316) говори о племенима македонским и пеонским, о Македонцима и Пеонцима (VII, 7, 4, стр. 323) (IX, 5, 1, стр. 429: Македонци живе све до Пеоније). Види у Плутарха, Aemil. Paul. 18: Трачани, Пеонци и Македонци.

¹⁾ Тукидид II, 98. Извод (Epitome) из Страбона VII, одлом. 36: Струма тече: „ἐξ Ἀγριάνων (ἄρ) διὰ Μαίδων καὶ Σίγτων“. Плиније, Hist. Nat. IV, 40: „amnem Strymonem accolunt dextro latere Densetiae et Maedi ad Bisaltas usque“. — Полибије X, 41, 4: „τοὺς προσοροῦντας τῇ Μακεδονίᾳ Θράκας καὶ μάλιστα τοὺς Μαίδους ἐπιβολὰς ἔχειν ὡς ἐμβαλοῦντας ἐπὶ Μακεδονίαν“. Т. Ливије 26, 25: „in Macedoniam atque inde in Thraciam exercitum ac Maedos duxit. Incurrere ea gens in Macedoniam solita erat“ (види 28, 5), 40, 22: 181 године пре Христа македонски се краљ Филип из земље Дентелета који су били македонски савезници, али су Македонци због оскудице путошили њихове крајеве, врати у Македонију кроз медску земљу („in Maedicam regressus“ — „in Macedoniam rediit“). Плутарх, Sulla 23: αὐτὸς εἰς τὴν Μαυδικὴν ἐνέβαλε καὶ τὰ πολλὰ διαπορθήσας πάλιν ἀνέστρεψεν εἰς Μακεδονίαν“ (види Александар 9) Птолемеј III, 11, 6: трачка војводина дентелетска (στρατηγία Δανθλητική) била је скрајња према западу и трачка војводина медска (Μαυδική) била је покрај Македоније (πρὸς τῇ Μακεδονίᾳ). Касије Дион 54, 20: Македонију опустошише Дентелети у време цара Августа. Стефан Византинац: Μαῖδοι, ἕθνος Θράκης, πλησίον Μακεδονίας“ и Ὀδωνες, ἕθνος Θράκης τοῖς Μαῖδοις ὁμόρον“ (Odones — Edones, Edoni).

се чинило, да су противна поменутим примерима, али су њих управо рђаво протумачили неки писци.¹⁾

На југу Тесалија²⁾ и на западу јужна Илирија³⁾ биле су више векова делови Македоније, тако да је Македонија на запад ишла до Јадранског мора. Према Птолемеју (III, 12, 1—2) у западном македонском приморју Драч је био најсевернији град, а Аулон (данас Валона) најјужнији.⁴⁾

У IV-ом веку после Христа налазимо Тесалију одвојену од Македоније, а исто тако и јужну Илирију (прозвану: Epiros Nova).⁵⁾ У почетку V-ог века после Христа налазимо реч

¹⁾ а) У Изводу (Epitome) из Страбона, извору средњег века, у ком је јужна граница Македоније рђаво одређена (Страбон VII, одлом. 10), не може се одређивати северна граница самовољно без обзира на 4 одломак, који је напред поменут и не гледајући на положај планине Орбела, који је добро познат из три извора: Херодот V, 16, Аријан, Анаб. I, 1, 5 и Itinerarium Alexandri Magni 16. Па и положај четирију планина у правој линији (на истом месту, одлом. 10) противан је оном, што каже Страбон (VII, 5, 1, стр. 313). — б) Птолемеј III, 9, 1: Према оном, што сам казао напред (бр. 3—8 и 10) ово место треба овако протумачити: (Горња је Мезија ограничена) на југу делом Македоније и то цртом која иде одавде [т. ј. према II, 16, 1 и III, 12, 15 од тачке где извире Аксија (Вардар) из Шаре Планине] према планини Орбелу (ἐπὶ τῷ Ὀρβηλῶν ὄρος) до тачке, којој је (географски) положај, и т. д. Место у Птолемеја (III, 11, 1) где помиње планину Орбел мање је јасно. — в) Птолемеј III, 12, 15 (извор реке Струме): погрешка је очевидна; источна дужина и северна ширина потпуно су погрешне, али и једна и друга показују релативно доста добро извор реке Сирумице (Сирумица значи мала Сирума) главну притоку реке Струме. Према томе се чини, да је Птолемеј говорећи о извору реке Струме говорио о извору реке Сирумице, а можда је Сирумицу називао Струмом. Треба имати на уму, да су северне ширине у Птолемеја у источној Македонији много увећане.

²⁾ Птолемеј III, 12, 39—43 (Види J. Marquardt, Administration Romaine Paris 1892, II, стр. 230).

³⁾ (Извод из Страбона VII, одлом. 10), Плиније Hist. Nat. III, 14, [23 (26)], Птолемеј III, 12, 1—2, Касије Дион 41, 49. Вид. Orosius I, 2, 57. Itinerar. Anton. XCII и XCIV (Fortia d' Urban, Recueil des itinér. стр. (95) 100: „Iter de Dalmatia in Macedoniam, id est, Saloni Dyrrhachium“ и Константин Порфирогенит, De themat. II, стр. 26.

⁴⁾ Види и у Плинија Hist. Nat. III, 145 [23 (26)] и Страбон VII, 7, 8,

⁵⁾ Al. Riese, Geographi Latini min. (1878) стр. (XXXII) 127 (засебне покрајине: Dardania, Macedonia, Thessalia... Epiros nova...) и стр. (XXXIII) и 131. Otto Seeck, Notitia dignitatum... (1876) стр. 248—9 (laterculus Ueronensis) и 257 (laterculus Polemii Siluii). Види Itinerar. Anton.: Fortia

Македонија¹⁾ употребљену у два смисла: један врло широк, други ужи: Provinciae Macedoniae sex: Achaia, Macedonia, Creta, Thessalia, Epirus uetus, Epirus noua et pars Macedoniae salutaris“.

Белешка. Бугарски писац А. Иширков²⁾ говорећи о северној граници Македоније у старом веку од времена Филипа II и римског владања помиње само једнога грчкога писца „Страбона“ место гомиле грчких и латинских писаца, који су говорили о тој ствари и то помиње само лажнога „Страбона“, који није живео у старом него у средњем веку. Заиста може г. Иширков да се размеће некаквом „науком“!

Б) Средњи век.

У почетку средњег века неколике стотине година реч је Македонија у грчким споменицима имала обично проширено значење из времена пре Христа. Доцније нам византијски споменици редовно спомињу више стотина година Македонију у долини реке Марице.³⁾

И у српским споменицима 14^{-та} и 15^{-та} века — а према њима каткад и доцније — Македонија је земља око реке Марице. Више пута се помиње битка, која је била 1371 године између Срба и Турака, у Македонији на Марици. Примере види у Rječniku jugosl. akad. и у Љ. Стојановића, Стари српски записи и натписи, бр. 4944; и у Ст. Новаковића, Споменик срп. кр. акад. 51 (1913) стр. 4 а: У српском летопису друге половине 16 века стоји ово: „То-жде лѣто ѡуби царь Омань краля Вѣкашина и деспота Оуглешѣ въ Макѣдоніи на Марици...“

В) Нови век.

У споменицима писаним на српском језику у 16-ом и 17-ом веку на неколико места Македонија је раширена далеко на север преко граница, које је имала у старом веку:

d' Urban, Recueil des itinér. 1845, стр. 97: „Thessaliam et Macedoniam“.

¹⁾ Otto Seeck, Notitia dignitatum... (1876) стр. 9, 10. Види стр. 3, 5: „Praesides XL“ и то „Per Illyricum octo: Thessaliae, Epiri ueteris, Epiri nouae, Daciae ripensis, Moesiae primae, Praevalitanae, Dardaniae, Macedoniae salutaris (види и стр. 10).“

²⁾ Цвиичовићѣ възгледи върху етнографията на Македония („Периодическое списание LXVII, София 1906, стр. 470).“

³⁾ Види Migne, Patrolog. Graecae t. 113 (1864) полустр. 27 и даље (овде је прештампаана позната Тафелова расправа).

1538 године каже Божидар Вуковић,¹⁾ да је он од дунавских страна у македонским крајевима и то од града Подгорице.

1561 (или 1661) године пише Гаврило Тадић:²⁾ дођосмо од крајева македонских, од земље Босне, од града Сарајева.

1566 године каже Јаков,³⁾ који је био родом из околине Ђустендила, да му је Македонија отаџбина.

1569 (и 1570) године каже Јаков Крајков,⁴⁾ да је од крајева македонских од места Софије.

1615 године каже игуман Гаврило,⁵⁾ да је река Морача у македонским крајевима.

Узроци овим погрешкама могу бити различни. Један би узрок могао бити овај: Гледао сам неку врло стару карту на којој је био приказан велики (можда већи) део Европе и на којој је за Македонију остало мало места. На њој је реч Македонија била написана од севера к југу и како је простор био мали, а реч доста дуга, почетно слово речи Македонија дошло је од прилике на Косово. Овакве рђаве карте могле су преварити неуке људе, а после су се могли једни угледати на погрешке других.

Данас је јужна граница Македоније утврђена: на тој је страни граница Егејско море и брдо Олимп. Слабије је одређено, докле иде Македонија на исток и на запад. Често се можда обично, сматра река Места или доња Места, и даље к северу планина Родопа као источна граница, а планине Пинд и „Grammos“ и вододелница између река Вардара и Бистрице с једне стране и Дрима с друге стране као западна граница. Неки писци сматрају као западну границу Охридско језеро или планину к западу од тога језера. Северна је граница најмање утврђена. У Срба се сматра често или обично северном границом Македоније од прилике она граница, коју је Македонија имала у старом веку као самостална краљевина (после Филипа II) или као римска покрајина. У оба ова случаја горње долине река Вардара, Струме и Месте (па и

¹⁾ Љ. Стојановић, Стари српски записи и натписи, бр. 494.

²⁾ У истој књизи бр. 621 и 1573 (на једном је месту погрешка у години).

³⁾ У истој књизи бр. 655.

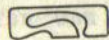
⁴⁾ У истој књизи бр. 683 и 685.

⁵⁾ У истој књизи бр. 1030.

долина средње Струме) није припадала Македонији. С друге стране код Бугара и неких страних писаца види се жеља за раширивањем северне Македоније према северу до вододелнице, додавајући Македонији потпуно долине реке Вардара Струме и Месте. Неки страни писци не додају Македонији долину горње Струме па ни долину горњег Вардара.¹⁾

Неки писци сужују Македонију на крајеве к западу од реке Вардара: ови су проналасци нових Македонија самовољни и без вредности. Неки бугарски писци раширују северну границу Македоније према северу по свој прилици за то, да би могли тврдити, да је негда било Македонаца, који су се звали Бугарима. У оваком случају требало би захтевати, да нам се каже *одређено место* а не реч Македонија *с неодређеним значењем*.

Белешка. А. Иширков²⁾ је скупио и одабрао неколико примера из писаца новијег времена, који су раширивали Македонију старог века према северу, а изостављао писце, који то нису радили. Каже да Халкондила „споменува винаги Скопие като македонски град“ (стр. 471), али примери које за то помиње то не доказују.

¹⁾ К. Peucker (Karte Makedonien, Altserbien und Albanien, Беч, 3-ће издање, 1904 и 4-то издање 1912: „Statistische Angaben“) сматра северну границу солунског и битолског вилајета северном границом Македоније, т. ј. долине горњег Вардара и горње Струме не сматрају се као делови Македоније.

²⁾ Цвничовић вљзгледи вљрху етнографијата на Македония (Период. Спис. LXVII) стр. 471 и д.

ДРУГА ГЛАВА.

О српском имену у Старој Србији и у Македонији.

У мојој расправи О српском имену у Старој Србији и у Македонији, Београд 1904 налази се овај приступ, за који мислим да га треба овде прештампати¹⁾:

И ако би требало да и филолог и историк зна, где живи онај народ о ком пише, и то да зна пре него што друго нешто о њему напише, опет је та ствар у овом примеру о ком сад пишем остала све до данас непозната. Узрок ће томе бити *тешкоћа* овога посла, а и то *што се мислило као да се то зна*. Између старијих књижевника само је Вук знао, да је то мишљење лажно и да ми управо те ствари не знамо, док су којекакви „научници“ били задовољни тим што могу преписивати Шафарикове погрешке и то или казујући да то преписују од њега или не казујући.

Критика Шафарикове народне границе између Срба и Бугара.

Шафарик је код свакога словенског народа казао особине његова језика. Према томе је одређивао народне границе које растављају поједине словенске народе. Таква је граница нацртана на његовој етнографској карти.

Можемо сад питати:

1) Јесу ли саме особине у језику довољне да се одреди граница између два *сродна* народа?

2) Је ли Шафарик добро скупио и оценио особине овога или онога словенског језика?

3) Је ли заиста према скупљеним и оцењеним особинама одређена (и на карти нацртана) граница?

У колико се то тиче Срба и Бугара на два последња питања одговарам: *није* (а и на *прво* с неким додатком). Уз то

¹⁾ У угластој загради налазе се оне реченице, које сам сад додао.

треба имати на уму, да је и сам Шафарик 1825 и 1826 године о овој ствари сасма друкчије писао.¹⁾

I) Може се поуздано рећи да се ни данас по самом језику не може одредити за границу између *сасма сродних* суседних народа (као што су Срби и Бугари) једна *црта* него *широк појас* — особито онда кад између њих нема какве знатне природне преграде. Овај појас може бити широк између Срба и Бугара неколико десетина километара. Често Срби присвајају тај појас себи а Бугари себи и око тога је данас у књигама и у новинама свађа. Дакле: по самом се језику не може казати да Србе и Бугаре раставља нека *црта* (као што је мислио Шафарик) него *широк појас*.

II) Шафарик није добро ни скупio ни оценио особине српскога и бугарскога језика, а то се готово није ни могло учинити у оно време.

На стр. 42—5 најбраја он особине бугарскога језика. Ту има *много различних погрешака*; тако на пр.

а) код бр. 12 особину грчкога језика броји као особину бугарскога језика казујући да глас *д* стоји место *т* у речима: „pendikosti“, „Kostandin“, „Leondia“, „Andonia“. Ове су све четири речи дошле Бугарима из грчкога језика; и ово није особина бугарског језика него особина грчкога језика, у ком се стари грчки гласови *υτ* претварају у *нд*.

б) казује *лажна правила* не разликујући често оно што вреди за једну или за две речи од онога што вреди за много речи или за све речи н. пр. (бр. 7) „и *místo o*.“ Овде се не каже да то вреди само у неким догађајима. Није истинито ни ово правило: „*ja neb a místo ě neb e často*“ (бр. 8). Код бр. 12 има гомила таквих погрешака.

в) каткад особине једнога краја броји као особине целог језика н. пр. (бр. 1) каже да глас *а* стоји „место *ж*.“

г) каткад не прави скоро никакве разлике између најзнатнијих особина у језику и између *сасма* незнатних.

III) Шафарикова граница није одређена ни према оним особинама које он сам помиње. Он је по свој прилици одредио границу по нечијем казивању а слабо је пазио на то, докле иду оне особине бугарскога и српскога језика које он сам помиње у својој књижици.

¹⁾ Древности. Труды славянской комиссиі императорскаго московскаго археолог. общества II/I (1898) стр. 80.

После Шафарика долазе други писари. Неке од њих зову *етнографима*, неке *филолозима*, а неке *историцима*. Да споменем неколика:

Лежан (рођен 1823 године) путује 1857—8 године по Балканском Полуострву и одмах пише *етнографију европске Турске*¹⁾ на француском и немачком језику (свега 38 страна). По свој прилици није знао ни једнога словенскога језика. Међу изворима не помиње ни једне словенске књиге, тако да ни Шафариков *Slov. národopis* није употребио (осим карте). На 28 стр. каже, да је реч *војвода* постала од речи *бој* (!) и да реч *бој* значи *guerre, Krieg*.

Хан је знатан и за историју и за лингвистику. Историци могу од њега дознати за *нишкога* и *новопазарскога* и *ужичкога* архиепископа²⁾ (!). За лингвистику су знатни оваки примери: развалине двора Краљевића Марка зову се данас (као што он каже) „Marko Kralj Grad“³⁾ (!), а на 179 стр. пише он „Markograd“ (!). За тим се помиње „Dreskawetska“ (!) *плавина* с манастиром истог имена (стр. 178, 179), а на 176 стр. пише „Dreskawetz“ (!) место *Трескавец—Трескавац*.

Бук није марио за којекакве етнографе, него је о тој ствари писао тако као да тих етнографа нема. Тако 1849 године каже он: „За то у почетку рекох *заиста* се зна, јер се управо још не зна докле Срба има у Арнаутској и у Маћедонији. Ја сам се на Цетињу (у Црној гори) разговарао с двојицом људи из Дибре, који су ми казивали да онамо има много „Српски-*jeh*“ села, по којима се говори Српски онако као и они што су говорили, т. ј. између Српскога и Бугарскога, али опет ближе к Српскоме него к правој Бугарскоме.“⁴⁾ — У речнику (1852) код речи *Дибра* каже о Дибри: „као кнежина између Арба-*није* и Маћедоније. Ја сам на Цетињу видео два човјека из Дибре, који су доста добро говорили Српски, само што су у гдјекојијем ријечима заносили на Бугарски, и казивали су ми да онамо има много села по којима људи говоре онако као

¹⁾ G. Lejean, Ethnographie de la Turquie d'Europe. Ethnographie de l'Europäischer Türkei (1861) (Petermann's Mittheilungen Ergänzungsheft Nr. 4).

²⁾ J. G. v. Hahn, Reise von Belgrad nach Salonik¹ (1868) страна 70 белешка 3.

³⁾ У истој књизи стр. 176.

⁴⁾ Ковчежић за историју, језик и обичаје Срба сва три закона 1849) стр. 1.

и они и зову се *Срби*, као и они што су говорили да су.“ — Код речи *Тетово* пише ово: „мјесто у Старој Србији к југоистоку. Турци у Тетову говоре Турски и Арнаутски, а Хришћани Српски, и то боље него и у Крчави и у Гостивару. Око Тетова има села у којима су људи закона Турскога а говоре Српски.“ — Код речи *Гостивар* каже: „варошица у нахији Тетовској на Вардару. Турци у Гостивару говоре Турски и Арнаутски а Хришћани Српски, и то мало боље него у Крчави.“ — Код речи *Крчава* вели: „варош у Скопаљском пашалуку, у којој је око једне трећине Хришћана, а остали су Турскога закона, али сви говоре Српски, истина заносећи мало на Бугарски, али их прави Бугари опет не разумију.“ — [Код речи *Прилип* пише Вук: „град у старој Србији, за који се пјева и приповиједа да је у њему живио Марко Краљевић.“ — Код речи *Полог* пише Вук: „(доњи и горњи) некако мјесто као кнежина или и више у Старој Србији.“ (У 3-ћем издању додато из ручнога примерка Вукова)].

Овде ћу споменути, што је 1827 године писао Вук Ст. Караџић П. Ј. Шафарику: „Сад ћу Вас нешто опоменути. Немојте Ви Србе бугарити! Не само што Лесковчани и Приштинци нису Бугари, него су и сами Видинци, Ћипровчани и по језику ближи Србима но Бугарима, и ако чисто не говоре ни једним језиком; не дајте се да Вас варају којекави бугарски пиљари, који, као и сваки други човек, свој народ радије увеличавају.“¹⁾

Белешка 1. Овде не мислим потанко писати о погрешкама, које су учинили различни људи пишући о овој ствари. Као што има различних погрешака у оним стварима које су писали незнатни људи тако их има много и у онима које су писали „знатни научници.“ Тако је морало и бити, кад људи хоће да на памет говоре о стварима о којима ништа или скоро ништа не знају.

Белешка 2. Значење речи Стара Србија и Македонија није довољно одређено, јер неки писци употребљавају реч Стара Србија у ширем а неки у ужем смислу. У овој рас-

¹⁾ Osvěta 1895, стр. 877: У С. Томића, Књижевни и научни рад Павла Јос. Шафарика (1900) стр. 135. Ово је С. Томић превео с чешкога језика, јер је ово место из Вукова српскога писма К. Јиречак штампао на чешком језику.

прави говорим само о српском имену к југу и к југоистоку од Шаре Планине и скопске Црне Горе. Поред тога сам поменуо два три примера, који се тичу Арбаније. Примере из главнога архива министарства иностраних дела у Москви добио сам од г. Ст. Димитријевића. Положеним словима штампане су оне речи, које сам хтео истаћи, и ако нису у оригиналу тако штампане или написане. Различито писање истих речи у различним издањима нисам помињао, јер је то за ову ствар незнатно.

* * *

Око 950 године каже Константин Порфирогенит,¹⁾ да град „τὰ Σέρβια“ у солунској области крај реке Бистрице (под Олимпом) има своје име од *Срба*, који су се ту најпре били населили. И доцније се често спомиње тај град (τὰ Σέρβια), у ком је живео и владика. У старом српскословенском преводу Јована Зонаре зове се тај град *Српчиште*: „и николица начелника сръбчищемъ прѣтъ царь.“²⁾

1229/30 године написа бугарски цар Јован Асен натпис у једној трновској цркви, у ком каже: „а зема вса прѣах ѿ Одрина и до Драчѣ, грѣцкѣ и еше же арбанаскѣ и сръбскѣж.“³⁾ Овде се свакако мисли на неки јужни крај *српске* земље.

Око 1318 године помиње српски архиепископ Никодим, шта је урадио српски краљ Милутин „у свом отачанству у српској земљи“ („въ своѣмъ си отѣчествѣ сръбскои земли“), за тим помиње збор *српски* (с... с'бором сръбскимъ“), владике и игумане. Ту се помиње међу владикама и *скопски* владика, а међу игуманима и *кончулски* [Кончул је више Врања крај Мораве, али је манастир био у другом Кончулу покрај

¹⁾ Константин Порфирогенит, De administrando imperio cap. 32 (p. 99) p. 152 ed. Bonn.

²⁾ Starine 14 (1882) стр. 163.

³⁾ Х. С. Даскаловъ, Открытія въ древней столицѣ болгарской, Терновѣ. Москва 1859 [из 2. кнѣге „Чтеній въ Императорскомъ Обществѣ исторіи и древностей Россійскихъ при Московскомъ Университетѣ“] стр. 18—19. [и „Извѣстія Академіи Наукъ по отдѣленію Русскаго языка и Словесности“ VII (1859) стр. 374.: издао А. Θ. Гильфердингъ]. Овај је натпис прештампан и у В. Макушева, Болгарія въ концѣ XII и въ первой половинѣ XIII вѣка (1872) стр. 56—7. И. И. Срезневскій, Свѣдѣнія и замѣтки бр. LXXXI стр. 10. [Сборникъ отдѣленія русскаго языка и словесности императорской академіи наукъ XX, № 4 (1879)].

Ибра близу Рашке,¹⁾ хшешовски, гостиварски, нагорички [Нагорич је код Куманова] и скопски.²⁾

1349 и 1354 године. У законнику српскога цара Стефана Душана³⁾ говори се о *Сасима* (чл. 123) о *Арбанасима* (чл. 77, 82) и о *Власима* (чл. 32, 77, 82). О *Србима* се и *Грцима* говори на неколика места. Особито су знатни чл. 39 и 173. У чл. 39 стоји: „Властѣле и властѣличики, иже се обрѣтаю од дрѣжавѣ царства ми, *Срблѣ* и *Грѣци*, што љстѣ комоу дало царство ми у баштиноу и оу хрисоволи, и дрѣже до сиегаци събора, баштине да соу тврѣдѣ,“ а у чл. 173: „Властѣле и властѣличики кои гредоу оу дворѣ царства, или *грѣкъ*, или *нѣмѣць*, или *србѣинѣ*, или властелинѣ или инѣ кто любо, тере довѣде собомѣ гоусара или тата, да се он-зи господарѣ каже како татѣ и гоусар.“ Премда је готово цела Маѣдонија припадала држави цара Стефана Душана, ипак се нигде у његову законнику не помињу Бугари.

Око 1350 године сагради српски цар Стефан Душан у Призрену манастир арханѣла Михаила и Гаврила. Повеља која је дана томе манастиру штампана је 1862 године у Гласнику друштва срб. словесности XV, стр. 264—310. Манастир је добио врло многе прилоге н. пр. добио је цркву у *Велесу* „с людми и с млини и с виногради,“ за тим цркву у *Струмици* „с людми и сѣ земломѣ и сѣ виногради и сѣ млини“ (стр. 303). У тој су повељи одређена права и дужности свију људи, који припадају манастиру: ту је „законѣ *Срблѣм*“ (стр. 305), каже се: „И *Арбанаси* кои се обрѣтаю оу цркве да работаю како *Срблѣ*,“ затим се говори о *Власима* (стр. 307, 309), а о *Бугарима* нема нигде ни речи.

1352/3 године дарива српски цар Стефан Душан сер(е)-ском митрополиту Јакову цркву св. Николе код реке Пчиње (Пшиње) под Кожљем заједно са црквеним земљама код исте реке (Пчиња тече између Куманова и Кратова у Вардар) па каже: „И *Власи* кои оугоне зимѣ добитѣкъ на земљу на црковноу оу зимище, да даю цркви травњиноу по закону,

¹⁾ Вас. Марковић, Православно монаштво и манастири у средњовековној Србији, 1920, стр. 63.

²⁾ Споменик срп. кр. акад. 4 (1890) стр. 10—11. [Šafařík, Památky, dřevního písemnictví Jihoslovánův: Okázky (1851) стр. 54—55. Љ. Стојановић, Стари српски записи и натписи I (1902) бр. 301—4].

³⁾ Ст. Новаковић, Законик Стефана Душана, цара српског 1349 и 1354. У Београду 1898.

такожде и *Срблѣ*.⁴⁾ Овде се помињу око реке Пчиње (Пшиње) само *Срблѣ* и *Власи*.

1360 године посла сер(е)ски митрополит Јаков неке књиге на Синај са записом, у ком моли сву браћу „*Срблѣ* вѣкоупѣ и *Грѣке*,“ да не узму тих књига.⁵⁾ Овде се може поменути и ово: После смрти патријарха Јоаникија цар Стефан Душан „сѣбра събор *србѣьскии* и *грѣььскии* вѣ градѣ *Сѣроу*“ и постави Саву за патријарха.⁶⁾

1361 године потписује се Симеун Палеолог, брат цара Душана, у једном писму овако: „Симеун Палеолог у Христа бога верни цар и самодржац Грѣке („Грка“) и Србије („Срба“) („*Συμεὼν ἐν Χριστῷ τῷ θεῷ πιστὸς βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ Ῥωμαίων καὶ Σέρβων, ὁ Παλαιόλογος*“⁴⁾). А на другом се месту потписује овако: „Симеун Урош Палеолог у Христа бога верни цар и самодржац Грѣке („Грка“) и *Србије* („Срба“) и целе Албаније“ („*Συμεὼν ἐν Χριστῷ τῷ θεῷ πιστὸς βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ Ῥωμαίων καὶ Σέρβων καὶ παντὸς Ἀλβάνου Οὐρεσις ὁ Παλαιόλογος*“⁶⁾).

1366 године каже деспот Јован Угљеша⁶⁾ у писму писану и потврђену у Скопљу, да је он господар „земли *србскои* и вѣмѣ Грѣкомѣ и Помориј“.

1366 године каже краљ Вукашин,⁷⁾ да је он господар „земли *србскои*, и вѣмѣ Грѣкомѣ, и Поморију, и странама западнимѣ и вѣмоу дисоу...“ и потписује се „Краљ Вљкашинѣ благовѣрны *Срблѣмѣ* и Грѣкомѣ.“

1370 године каже краљ Вукашин, да је он господар „*земли србѣьскои* и грѣььмѣ и западнимѣ странама.“⁸⁾ Вукашина је област била од прилике у крајевима к западу од средњег Вардара.

⁴⁾ Арх. Леонид, Гласник срп. уч. др. 24 (1868) стр. 246.

⁵⁾ С. Косановић, Дабро-босански Источник II (1888) стр. 43. Љуб. Стојановић, Стари срп. записи и натписи I (1902) бр. 116.

⁶⁾ Ђ. Даничић, Животи краљева и архиепископа српских написао архиепископ Данило и други (1866) стр. 380.

⁴⁾ *Χρονογραφία τῆς Ἡπείρου*. Ἐν Ἀθῆναις, II, стр. 315. Гласник друштва србске слов. 14 (1862) стр. 276, 280. Fr. Miklosich et Jos. Müller, Acta et diplomata Graeca medii aevi III (1865) стр. 129.

⁵⁾ Гласник срп. уч. др. 18 (1865) стр. 201.

⁶⁾ Ст. Новаковић, Законски споменици српских држава средњег века (1912) стр. 509.

⁷⁾ У истој књизи на стр. 509.

⁸⁾ Fr. Miklosich, Monum. Serb. (1858) стр. 180.

1371 године одреди цариградски синод, да се сједине грчка и српска православна црква и у тој се одредби спомиње Јован Угљеша, „господар Србије“ (δεσπότης Σερβίας).¹⁾ И у другој одредби тога синода (1371 год.) помиње се држава Јована Угљеше „господара Србије“ („δεσπότης Σερβίας“).²⁾ И у једном се писму цариградског патријарха од 1371 године помиње „господар Србије Угљеша“ („δεσπότης Σερβίας ὁ Οὐγλешης“).³⁾ Угљешина је држава била око доње Струме.

1373/4 година. У старом српском летопису⁴⁾ код године 1373/4 стоји ово: „Но три краља бысть *сръбьска* въ то врѣме: оу Призрѣноу Лазарь, оу Босни Стефанъ Тврѣтко, оу Прилепѣ Марко Влъкашиновъ.“

У другој половини 14 века каже калуђер Исаија, који је по свој прилици живео у Угљешиној држави⁵⁾ (око доње Струме), да је деспот Угљеша дигао све „српске и грчке војнике“ („сръбскыѡ и грѣчскыѡ воѡ“) и свога брата краља Вукашина и многе друге великаше и да су с том војском пошли против Турака (1371 године).

1380 године потписује се Костадин Дејановић⁷⁾ „Костадинъ, въ Христа Бога благовѣрнии господарь *сръбьскии*, братъ деспота Јоанна.“

1381 (1378/9)⁸⁾ године даје царица Јевдокија са својим сином Костадином неке земље српском манастиру Хилендару. Да-

¹⁾ Jos. Müller, Byzantinische Analekten [Sitzungsberichte der phil.-hist. Classe der kais. Akademie, IX (1852)] стр. 409. Fr. Miklosich et Jos. Müller, Acta et diplomata Graeca medii aevi I (1860) стр. 553.

²⁾ Jos. Müller, Byzantinische Analekten, стр. 410. Fr. Miklosich et Jos. Müller, Acta et diplomata I (1860) стр. 558, 559.

³⁾ Fr. Miklosich et Jos. Müller, Acta et diplomata I (1860) стр. 571.

⁴⁾ Љ. Стојановић, Српски родослови и летописи: Гласник срп. учен. друштва, 53 (1883) стр. 68. За годину види и Starine jugosl. ak. XIII (1881) стр. 184. Пореди и: Серафимъ Ристић, Дечански споменици (1864) стр. 7.

⁵⁾ Види у Ст. Новаковића, Срби и Турци XIV и XV века (1893) стр. 184.

⁶⁾ Фр. Миклошић, S. Joannis Chrysostomi homilia in ramos palmarum (1845) стр. 71 и Chrestomathia Palaeoslovenica (1861) стр. 42. (с неколике раваике у правопису). — Ст. Новаковић, Примери књижевности и језика старог и српско-словенског (1877) стр. 374.

⁷⁾ Ст. Новаковић, Законски споменици српских држава средњег века (1912) стр. 457.

⁸⁾ Ст. Новаковић, Законски споменици срп. држава средњег века (1912) стр. 446 пише датум „1381, индикта IV“ и каже: „Летопис поправљен по арх. И. Руварцу „О кнезу Лазару“ стр. 104 према индикту.“

ровно је писмо писано у граду Струмици по заповести „царице *сръбьскихъ* кура Евдокије и господина Костанѣдина.“¹⁾ Област је Костадинова и његова брата Драгаша била око реке Струмице и Брегалнице.²⁾

1395 године основаше Манојло Палеолог и његова жена Јелена задужбину Јеленину оцу Константину Дејановићу, „господару Србије“ (αὐθέντης Σερβίας).³⁾ Константинова је област била око реке Струмице. Ту Јелена зове свога оца „господаром Србије.“

1401 године каже млетачка влада да је дошао у Млетке посланик „Константина, господара Србије, оне области која је око наше драчке области“ („Constantini domini Servi(a)e, teritorii, quod est circa teritorium nostrum Durachii“).⁴⁾

У почетку 15 века писан је бугарски летопис.⁵⁾ У њему бугарски писац каже: „Видѣвъ же Катаковзинъ оскрѣби сѡ зѣло, таже посилаетъ къ *сръбстѣмъ* господамъ, Оврошѣ и Оуглешѣ деспотѣ и кралѣ Влъкашинѣ, да помогътъ катрѣжаномъ.“ За тим помиње да се цар Мурат дигао да иде „или на Блъгаре или на Оуглеша. Сѡ слышавъ Оуглешъ и кралъ Влъкашинъ и събра сѡ множество войскъ *сръбьскыихъ*.“⁶⁾

1466 године каже Дмитар, писар из Кратова, да се прихватио посла да на *српском* језику састави дело *законик* за охридску архиепископију по заповеди охридског архиепископа („въ еже съставити ми писанѣмъ *сръбьскаго* языка... съчинѣнѣ, рекше книгѣ именѣмъ *законникъ*“). Још каже да је охридски архиепископ Доротеј обилазио своју архиепископију и да је дошао — као што вели — у „наше богохранимое мѣсто, рекомое Кратова“ и да је њега (т. ј. Дмитра) к себи дозвоао и замолио га „да испише овај законик велике охридске цркве,“ који је преведен на *српски* језик („на *сръбь-*

¹⁾ Fr. Miklosich, Monum. Serb. (1858) стр. 193. Види и Гласник срп. учен. др. 27 (1870) стр. 279—80.

²⁾ Гласник срп. учен. др. 24 (1868) стр. 254—5.

³⁾ Fr. Miklosich et Jos. Müller, Acta et diplomata II (1862) стр. 260, 261. Види и у В. Григоровића, О Србији въ ея отношенияхъ къ сосѣднимъ державамъ... (1859) стр. 75.

⁴⁾ Гласникъ друштва срб. словесн. 12 (1860) стр. 198. (Овде стоји circum circa, а у С. Љубића само circa). — S. Ljubić, Listine 4 (1874) стр. 437.

⁵⁾ Joan Bogdan, Archiv für slav. Philol. 13 (1891) стр. 481 и 493.

⁶⁾ У истој књизи на стр. 527—28.

скимъ языкъ прѣведень бывши“), јер да нема саборна охридска црква тих књига на *српском* језику („по языку сръбскомоу“) него на грчком.¹⁾

1469 године пренесене су кости Јована Рилскога из Трнова у манастир Рилу. То је преношење описао Владислав граматик, који је живео у другој половини 15 века и који спомиње „српске војнике“ „Сръбьскыѣ воѣ“ — „Сербскіѣ вви“) у боју код реке Марице (1371 године).²⁾ Ово су били војници Угљешини и Вукашинови из Маџедоније и из Старе Србије.

15 век. Монаси Комнен и Прокло написаше (по свој прилици у 15 веку) историју о различним епирским господарима, у којој кажу да је после смрти српскога цара Стефана Душана збацио с владе Душанова брата Симеуна, господара Етолије, његов шурак Ниџифор и послао га у Костур; а кад је Симеун дошао у Костур, одмах га је заузео и ту се настанио, уз то је заузео и неке тврђаве и многе градове и земље „А кад су уз њега пристали многи Грци и Срби и Арбанаси, састави до четири или пет хиљада војске и они га прогласе царем.“ („Πολλῶν δὲ τούτῳ προσχωρήσαντων Ῥωμαίων, Σέρβων καὶ Ἀλβανῶν, καὶ εἰς τέσσαρας ἢ καὶ πέντε χιλιάδας τὸ ἐαυτοῦ ἀριθμήσας στρατεύμα, βασιλεὺς παρ' αὐτῶν ἀναγορεύεται.“)³⁾

15 век. Димитрије Кантакузин (у 15 веку) каже, да се на Турке дигло (1371 године) „сръское... воинство“. ⁴⁾ То је била војска Угљешина и Вукашинова из Маџедоније (и Старе Србије). И Лаоник Хал(ко)кондила помиње „српске војводе“ („τοὺς Τριβαλλῶν ἡγεμόνας“), краља Вукашина и Угљешу.⁵⁾

15 век. Румунски научник Илија Барбулеску⁶⁾ каже: „Као што нам у осталом веле наши летописи, Александар Добри

послао је у Охрид изасланике своје, да се донесу књиге и доведу *српски свештеници* за цркву молдавску.“¹⁾ За тим каже: „Мирон Костин, у своме спеву, вели нам, да изасланици кнеза Александра Доброг „беху — у граду Охриду — по обичају рукоположени на *српском језику*, који се употребљава и у цркви и у јавним исправама (службеним документима)“. („Archiva Istor.“ I, 1, 168).

Друга половина 15 века (или раније) писан је поменик²⁾ манастира Бигора у Реци код реке Радике више Дебра, у ком се налази и „Поменикъ господамъ сръбьскимъ“, у ком стоји: „Помени г(оспо)ди... краља Вљкашина, краља Марка и брата му Андреаша.“

На свршетку 15 века помиње угарски историк (родом из Италије) Ант. Бонфиније *Маџедонију* „коју сад зову *Србијом*“ (Macedoniam „quam Serviam nunc appellant.“³⁾

1515 године спаљен је и (11 фебруара) закопан Ђурађ Кратовац.⁴⁾ Један је од његових знаца написао његов живот и службу му и то по свој прилици поп Петар који сам каже: „Попъ Пей тебѣ приносиѣ Гьоргиѣ.“⁵⁾ То је дело сачувано и наштампано по рукопису 17 (или 16) века, на коме стоји запис од 1676 године (ЗРПГ месеца септембра).⁶⁾ Рукопис је дакле писан пре тога записа. У том делу стоји за Ђурађа: Ти си клица („прозебьль“) „отъ корене *сръбьскаго* и доухомъ светымъ водимъ оставилъ јеси отъчество и сьродники, иже въ Кратовѣ, пришьль јеси къ градоу Сардакискому.“⁷⁾

1534/5 године преведе монах Гаврило,⁸⁾ негдашњи прота у Хилендару у Светој Гори неку ствар „отъ грчскіѣ књиги в *србскѣю*.“ На рукопису једне црквене књиге (литургијара)

¹⁾ Вл. Качановски, *Starine* 12 (1880) стр. 255. Љуб. Стојановић, *Стари срп. зап. и натписи* I (1902) бр. 328, стр. 98–100.

²⁾ Ст. Новаковић, *Гласник срп. учен. друштва* 22 (1867) стр. 287, Јеромонах Неофит, *Слѣдбы съ житіемъ... Јванна Рылскаго* (У Београду 1826) лист 446. [Овде је година 1470 место 1469: лист 51а].

³⁾ *Гласник друштва сръбске слов.* 14 (1862) стр. 238, §. 4.

⁴⁾ *Сборникъ за народни умотворения, наука и книжнина*, София 1901, XVIII/I стр. 95.

⁵⁾ *Laonici Chalcocondylae Atheniensis histor.* p. 15a (p. 30 ed. Bonn.). *Испор.* и стр. 14a (стр. 29 ed. Bonn.).

⁶⁾ И. Барбулеску, *Румуни према Србима и Бугарима*, српски превод Светислава Илића, Београд 1908, стр. 111, 115.

¹⁾ Испореди Cogalniceanu: „*Letopisetele*“ I, 140, 136.

²⁾ И. Ст. Јастребов, *Споменик српске кр. акад.* 41 (1904) стр. 128.

³⁾ Ant. Bonfinii rerum Hungaricarum dec. II, lib. IX (Viennae 1744) стр. 248a.

⁴⁾ Ст. Новаковић, *Гласник срп. учен. друштва* 21 (1867) стр. 154.

⁵⁾ У истој књизи на 118 стр. Тако мисли и Ђ. Даничић, *Видов Дан* (1862) бр. 23.

⁶⁾ У истој књизи на стр. 100.

⁷⁾ У истој књизи на 115 стр.

⁸⁾ Љ. Стојановић, *Стари српски записи и натписи*, III (1905) бр. 4962.

стоји записано ово:¹⁾ „сѣ прѣвед(е) прои прѣт(ь) (прѣт прѣ-
тѣс = негдашњи прѣт) с(ве)тѣс горы Гаврѣиль ѡт(ь) грѣчскѣ
книгы на срѣбско.“ Илија Барбулеску²⁾ тврди, да је овај Га-
врило био из *Крашова*.

1566 година. „На карти талијанског географа Giac. Ga-
staldi од 1566 г. Србија захвата поред Косова и Скопље и
поменуте области око Скопља.“³⁾

1575 године путовао је млетачки посланик Јаков Соранцо
у Цариград. У опису тога пута спомиње се и његов долазак
у град Скопље⁴⁾ „и рокајини *Srbiji*.“

1578 године писан је анонимни извештај⁵⁾ о стању ка-
толичке цркве на Балканском Полуострву, у ком стоји да је
Ново Брдо *усред покрајине Србије* („Novo berdo è in mezzo
del regno di Servia“).

1580 године написа у Краљеву (у Влашкој) еванђеље
прѣта Јован *Србин* и каже: „Писа мѣнѣши и послѣдѣни вѣ
свещеницѣх протопопа Іѡаннѣ *Србын* ѡ мѣста Кратова.“⁶⁾

1584 године пишу Александар Комуловић и његов друг
о католичкој цркви у Србији и у суседству и кажу да је у
Србији (Servia) „Скопље главни град“ („Scopia principale
città“⁷⁾) и да је Скопље или Црна Гора (Montenegro), јер ту
спомиње оба та места, „у средини покрајине“ (т. ј. Србије)
„nel mezzo della provincia“ (т. ј. Servia).

1590 године писан је рукопис, на ком се налази ова бе-
лешка⁸⁾: (Р)ипиніе и Прѣваліе сирѣчѣ *срѣискаа земља до*
Солѣна еже г(лаго)летсе Македоніа.“

¹⁾ П. А. Сырку, Очерки изъ исторіи литературныхъ сношеній
Болгаръ и Сербовъ вѣ XIV—XVII вѣкахъ, стр. CCCL (Сборникъ отдѣленія,
русскаго языка и словесности импер. акад. наукъ, 71 књига, 1901, бр. 2).

²⁾ Румуни према Србима и Бугарима, српски превод Светислава
Илића, Београд 1908, стр. 110, 117.

³⁾ Ј. Цвијић, Српски Књижевни Гласник 11 (1904) стр. 209.

⁴⁾ П. Матковић, Rad jugosl. akad. 124 (1895) стр. 131.

⁵⁾ Е. Ферменцин, Acta Bulgariae ecclesiastica (1887) стр. 394.

⁶⁾ Љуб. Стојановић, Стари срп. записи и натписи I (1902) бр. 752.
Један део у Срб. Народ. Листу 10 (1845) стр. 1796.

⁷⁾ Е. Фермерцин, Acta Bosnae (Monum. Slav. mer. XXIII, 1892) стр. 339.

⁸⁾ П. Сырку, Очерки исторіи литературныхъ сношеній болгаръ и
сербовъ, стр. LVIII (Сборникъ отдѣленія русск. яз. и слов. импер. ак.
наукъ, томъ 71, бр. 2, 1901 године). Овде се каже, да је то узето од
Макушева: О нѣкоторыхъ рукоп. народ. библиотеки вѣ Бѣлградѣ (Рус-
скій филологическій Вѣстникъ 1882, бр. 1, стр. 13).

Око 1600—1618 године писан је по мишљењу Ив. Куку-
левића¹⁾ летопис Ђорђа Бранковића, у ком стоји да је Ву-
кашин скупіо „великаше и војводе из „Србије“ „magnates
ducesque Serviae“ и с том војском пошао на Турке, али су
Турци *Србе* („Servii“) победили.²⁾ Ово је била Вукашинова и
Угљешина војска из Македоније (и Старе Србије). Тако се и
у летопису, који је 1764 године преписао проигуман мана-
стира Врдника, спомињу „Сербли“ у боју код реке Марице
(1371 године).³⁾

1603⁴⁾ године дође у Русију из града „Пелагона“ митро-
полит Јеремија⁵⁾ због милостиње. Каже да је пре подругу го-
дину дана изишао из *своје српске земље* и идући кроз Мол-
давију да је био заробљен од „Кримаца“... Пелагон(ија) је
Битољ.

1605 године (у октобру) појавише се у Русији калуђери
на граници долазећи због милостиње и међу њима⁶⁾: „Серб-
ской земли Никольскаго монастыря что на Струмицѣ, діаконѣ
Авксентіи.“

1609 године спомиње се у неком службеном спису у ва-
тиканском архиву⁷⁾ католичка скоп(љан)ска црква у *Србији*“
(„la chiesa di Scoppia in Seruia“).

1620 године писан је влашки летопис,⁸⁾ у ком стоји, да
су 1371 године Угљеша и Вукашин скупили велику *српску*
(„срѣбещи“) војску и ударили на Турке.⁹⁾

¹⁾ Arkiv za povjestnicu jugoslavensku 3 (1854) стр. 4.

²⁾ У истој књизи на стр. 15.

³⁾ Гласник срп. учен. друштва 21 (1867) стр. 251.

⁴⁾ Према Регистру, који је за мене преписао у московском архиву
министарства иностранихъ дела г. С. М. Бјелокуров: „7112, дек. 19 [= 19,
XII, 1603] Приѣздъ а) Ахридонской области митрополита Јеремија за ми-
лостыню.“

⁵⁾ Сношенія Россіи съ востокомъ по дѣламъ церковнымъ, I (1858)
стр. 324—5. Овде је година 1604.

⁶⁾ Сношенія Россіи съ востокомъ по дѣламъ церковнымъ, I (1858)
стр. 301.

⁷⁾ К. Хорват, Гласник земаљског музеја у Босни и Херцеговини
XXI (1909) стр. 327.

⁸⁾ В. Григоровичъ, О Сербіи вѣ ея отношеніяхъ къ сосѣднимъ
державамъ преимущественно вѣ XIV и XV столѣтіяхъ. Казань 1859.
Прибавленія стр. 2. 7.

⁹⁾ У истој књизи, Прибавленія стр. 17.

1625 године дође у Русију због милостиње гревенски митрополит Сергије. При испитивању казао је и то, да је „посвященъ онъ на митрополию Гревенскую, Архіепископомъ Охридскимъ Нектаріемъ Сербскія земли.“¹⁾

1628 године (5 маја) дођоше у Русију у град Путиваль²⁾ калуђери и кад су их тамошње власти испитивале, „ти калуђери казаше, да су из *српске земље* из манастира рођења пречисте богородице — (епископ) Теон а с њим архимандрит Никодим „... (тѣ старцы сказали Сербскіе земли Р(о)ж(де)ства Пр(е)ч(и)стые Б(огоро)д(и)цы м(о)н(а)ст(ы)ря Θεона а съ нимъ архимандритъ Никодимъ“...). Владика је донео писма од солунскога митрополита Пајсија цару и патријарху. Митрополит га зове епископом „полеанскимъ.“ Град је Полеана по Тафелу био близу реке Бистрице („Haliastom“).³⁾ Има облик Πολεάνα и Πολωνή.⁴⁾ Г. Ст. Дамјановић мисли да је *Полијана Дојран*, а томе иде у прилог, што сами Дојранци свој град у наше време зову *Пулин*, па и речи „српске земље.“

1628 године дође у Русију да иште милостињу „изъ области Селунской, Ильинскаго монастыря, что въ Сербіи, Епископъ Каллиникъ.“⁵⁾

1634 године дође у Русију због милостиње охридски архиепископ Аврам са својом пратњом. Кад су их питали, казали су да су они „људи грчкога закона (Грци) из *српске земље* из града Охрида“ („гречане серпъскіе земли из Ахридона города“).⁶⁾

¹⁾ Сношенія Россіи съ востокомъ по дѣламъ церковнымъ II (1860) стр. 29.

²⁾ У главном архиву министерства иностранных дела у Москви: „Греческія дѣла“, год. 7136, бр. 14, лист 1, по препису г. С. М. Бјелокурова, где се још на неколико места (лист 2, 16, 23, 26, 29, 30) каже да је владика Теон(а) из *српске земље*.

³⁾ Tafel, De Thessalonica eiusque agro dissertatio geographica (1839) стр. 83: „Poliana fuit... prope ad Haliastmonem, e septentrione.“

⁴⁾ Byzantinische Zeitschrift III (1894) стр. 304.

⁵⁾ Сношенія Россіи съ востокомъ по дѣламъ церковнымъ II (1860) стр. 62.

⁶⁾ У главном архиву министерства иностранных дела у Москви: Греческія дѣла, год. 7142, бр. 8. *Охрид у српској земљи* на пр. на листовима 1, 6, 9, 13, 29, 35, 55. [Сношенія Россіи съ востокомъ по дѣламъ церковнымъ II (1860) стр. 158].

1638 године је умро Иван Гундулић, српски песник из Дубровника, који је у последњим годинама свога живота певао *Османа*, у ком каже:¹⁾

„Pri moru uprav srpskiah strana
u pržini pusta žala
leži Troja ukopana
od grčkoga ognja pala.“

По Гундулићу „лежи Троја укопана“, коју су Грци разорили, према *српским* странама (т. ј. македонским). У истом епу (III, 67) назива он и Александра Великога „Србљанином“ без сумње за то, што је био Македонац:

„od Lesandra Srbljanina
vrh svih cara cara slavna.“

1641 године моли скопљански митрополит рускога цара Михаила за милостињу и каже за себе да је он „сербскіе земли Семіонъ митрополитъ“ а и у цареву се писму спомиње што је молио: „сербскіе земли города Скопя монастыря Ивана Предтечи митрополитъ Семіонъ.“²⁾

1641 године пише трогирски архијакон³⁾ (Fr. de Leonadis као што мисли К. Хорват) извештај друштву за ширење вере (у Риму) и каже, да *Срби* („Serviani“) не живе само у Србији него и у „Романији“, која се граничи с Бугарском и Грчком, у горњој и доњој Зети, у Херцеговини и у другим покрајинама, које се граниче с Босном (т. ј. у Хрватској, у Славонији и у Далмацији, али и у самој Босни као што се види из онога што после тога говори).

1643 године (29 јула) дође у Москву, да моли милостињу Герман,⁴⁾ архимандрит „кременскога“ богородичина манастира „у граду Костуру у српској земљи“ („Српскіе земли города Косторія“ на 3-ћем листу; налико и на 10-том и 13-ом листу).

¹⁾ Djela Ivana Frana Gundulića (Stari pisci, IX, 1877) стр. 361—2 (Osman, VII, 1—4). I. Broz, Osman Ivana Gundulića (1887) стр. 80 (види и стр. 380).

²⁾ Стеван Димитријевић, Споменик срп. кр. акад. 38 (1900) стр. 60а 60б. Глас срп. краљ. акад. 68 (1900) стр. 228. (где стоји „Јоанна“).

³⁾ К. Хорват, Vjesnik kr. hrv.-slav.-dalm. zem. arkiva XII (1910) стр. 82.

⁴⁾ У главном архиву министерства иностранных дела у Москви: год. 7151, бр. 5 (на 9-том листу пише да је Герман из „Греческіе земли“) и „Сношенія Россіи съ востокомъ по дѣламъ церковнымъ II (1860) стр. 238.

1643 година. Румунски научник И. Барбулеску¹⁾ каже да „је 1643-ће године штампана у Камполунгу „Антологија,“ збирка побожних песама, на словенском језику за владања Матије Басараба. У овој је књизи забележено, да је наштампана од „Стефана, попа-калуђера штампара, *Србина*²⁾ и Јоана Куновича, машиниста, Руса. Готово је поуздано да је Стефан, о коме се овде ради исти онај, који се звао „Стефан Охридски“ и штампао између 1638-е и 1641-е године књиге у манастиру Говори, између осталих и псалтир на словенском језику, коме је додан часловац, и 1640-е године Закон т. ј. „Правила“ „на румунском језику.““

1649 година. У регистру ватиканског архива, у ком (регистру) иду белешке од прилике до половине 18-га века, и који има натпис: „31 — vescovi — Indice — 505“ код речи „Scopiensis“ (скоп(љан)ски) на 156 листу код године 1649 стоји ово: „Хијацинт... архиепископ *скоп(љан)ски*, Скопље у *Србији*“ („Hyacinthus... Arch. *Scopiensis*, Scupi in Servia“).

1650 године пише Петар Богдани писмо кардиналу о свом рођаку и препоручује га за охридскога архиепископа и каже, да је тај његов рођак Андрија Богдани из „Гури“—ја у Албанији и да је „предложен за охридску архиепископију горе у *Србији*“ („proposto per l'Arcivescovato d'Ocrida sù in confinidella Servia.“³⁾

1651 године пише кратовски митрополит Михаило писмо руском цару у ком каже: „Родитељи су моји и прародитељи... *српске земље* града Кратова кнежеви.“⁴⁾

1652 година. У дворским споменицима (белешкама) записано је да је 1652 године „*Сербскій* митрополитъ Михайло“ двапут ручао код цара.⁵⁾ Ово је напред поменути митрополит кратовски.

1653 године пише јеромонах Дамаскин,⁶⁾ братанац Кратовца и кратовскога митрополита Михаила, писмо⁷⁾ помену-

том митрополиту, у ком спомиње милост рускога цара према „језыку нашему *срѣбскому*.“

1655 године (10 фебруара) пише софијски архиепископ Петар¹⁾ и каже: „Сад се налазе у овој покрајини („краљевству“) *Србији* једна митрополијска црква т. ј. скопљанска“... („Al presente si trovano in cotesto regno di Servia una chiesa metropolitana, cioè Scopia...“), затим каже да Урбан VIII (који је био папа 1623—44) у својој повељи о оснивању „del collegio Illyrico“ држи, „да у покрајини („краљевини“) *Србији* имају три бискупије: а то су Скопље, Јустинијана названа Призрен, и још Ниш...“ (...„che sono nel regno di Servia tre vescovati: cioè Scupi ovvero Scopia, Justiniana detta Prisren, et anche Nissa...“)

1655 године помињу се католички мисионари у *Србији* („Servia“), а међу њима се спомиње „у Кратову г. Стефан Кратовац“ („In Cratovo D. Stefano da Crattovo“).²⁾

1657 године записале су руске власти, да је у Русију дошао „*сербской колосиской* митрополитъ Михайлъ.“³⁾

Белешка. Колосија или *Коласија* је Ћустендил. 1566 године каже неки Јаков,⁴⁾ да је он из Камене Реке испод горе *Осоговске* близу *Коласијскога града*. 1651/2 и 1653 године каже коласијски митрополит Михаило,⁵⁾ да се *Коласијом* зове *Бања*, а то је старије име за Ћустендил. Друге примере за Ћустендил види код година 1658, 1660, 1667, 1712—25, 1719, 1724

1658 година. У једном запису од 1658 године стоји да је 1656 године „по та и свѣта мѣста ходиль с дѣдичка своѣго роднаго Михаила мѣтроп(о)лита каласѣискаго и кратовскаго *срѣбскѣ* (*зе*)мли... Своєю рѣкою подписахъ Михайлъ мѣтрополитъ коласиски кратовски.“⁶⁾

¹⁾ Е. Ферменцин, *Starine jugosl. akad.* 25 (1892) стр. 189.

²⁾ Е. Ферменцин, *Starine*, 25 (1892) стр. 194.

³⁾ Ст. Димитријевић, *Глас срп. кр. акад.* 58 (1900) стр. 254.

⁴⁾ Љ. Стојановић, *Стари српски записи и натписи I* (1902) бр. 655.

⁵⁾ У истој књизи бр. 1487 и 1500.

⁶⁾ Чтенія въ императ. обществѣ исторіи и древностей руссѣйскихъ при московскомъ университетѣ, Москва 1896, II, 5 одељак, стр. 2—3. Љуб. Стојановић, *Стари срп. записи и натписи I* (1902) бр. 1563. Четири последње речи тајном буквицом. У оригиналу стоји „та и свѣта“; руски издавач пише „та и свѣта“, а г. Љ. Стојановић „таи свѣта“. У оригиналу: „дѣдичка“ (место и знак више *д*, који се често у споменицима тога времена чита *и*); у рускога издавача: „дѣдѣчка“. У Љ. Стојановића погрешно „дѣч'ка“.

¹⁾ I. Barbulescu, *Relations des Roumains* (1912) стр. 230.

²⁾ Види I. Bianu у *Analele Academ. Române*, II одељак, св. XXXII, „partie administrative et débats,“ година 1910, стр. 18.

³⁾ Е. Ферменцин, *Starine* 25 (1892) стр. 172.

⁴⁾ Ст. Димитријевић, *Глас срп. кр. акад.* 58 (1900) стр. 233—4.

⁵⁾ Филологическія наблюденія А. Х. Востокова. Издаѣ... И. Срезневскій (1865) стр. 184.

⁶⁾ Љ. Стојановић, *Стари српски записи и натписи, I* (1902) бр. 1547, 1562.

⁷⁾ Ст. Димитријевић, *Споменик срп. кр. акад.* 38 (1900) стр. 626.

1659 година. У запису од 1659 године стоји: „Михаилъ митрополитъ, поклоникъ б(о)ж(и)а гроба св(е)таго Иеросалима отъ сръбскіе земли гр(а)да Кратова.“¹⁾

1660 године моли „богомалець сербскіе земли Михайло митрополитъ коласійскій и кратовскій“ у рускога цара милостињу за лесновски манастир.²⁾

1660 године одговара руски цар Алекс. Михайлович на молбу митрополита Михаила и у одговору помиње „сербскіе земли митрополита Михаила“ и каже: „въ сербской земли въ Лѣсновскомъ монастырѣ у церкви святаго Архистратига Михаила“ и „мы великій государь наше царское величество, сербскіе земли митрополита Михаила пожаловали въ Лѣсновской монастырь...“³⁾ Лесновски је манастир близу града Кратова.

1666 године пише кратовски митрополит Ананије⁴⁾ писмо руском цару, у ком спомиње „Михаила митрополита Србиан(ъ)“ [или Србиан(омъ)] т. ј. Срба, Србима. Ово је пређашњи кратовски митрополит.

1666 године каже географ Р. Нейлун⁵⁾ код речи „Servia“ (Србија): „У њој су главни градови 1. Ниш, 2. Видин, назван од Турака Крашов, заузет од Фериз-бега у почетку (владања) Бајазета првога, и од тада увек пребивалиште турскога „санџака“ под шемишварским беглербегом или пашом. 3. Крашово... 9. Скопље, које Птолемеј зове Scupi...“ („Principal towns hereof 1 Nissa, 2 Vidina, by the Turks called Kiratow, taken by Feris Beg, in the beginning of Bajazet the first, and ever since the seat of a Turkisch Sanziak under the Beglerbeg or Bassa of Temeswar. 3 Cratova... 9 Scopi, by Ptolemy called Scupi...“

Белешка. О Видину говоре и ови примери: 1) 1603 године каже R. Knolles⁶⁾ у турској историји: „Фериз-бег заузео за Бајазета град Видин с много других јаким градова и кула

¹⁾ Чтења въ императорскомъ обществѣ исторіи и древностей российскихъ при московскомъ университетѣ, Москва 1896, II, 5 одељак. стр. 4а. Љуб. Стојановић, Стари срп. записи и натписи I (1902) бр. 1568.

²⁾ Ст. Димитријевић, Споменик срп. кр. акад. 38 (1900) стр. 646.

³⁾ У истој књизи на стр. 65а, 65б.

⁴⁾ Ст. Димитријевић, Споменик срп. кр. акад. 38 (1900) стр. 666.

⁵⁾ Peter Heylyn, Cosmographie in four books... London 1666, стр. 566.

Исто то у издању од 1682 године II, стр. 173 с разликама у правопису.

⁶⁾ Richard Knolles, The general Historie of the Turkes... London 1603, стр. 203. У издању од 1687 године на стр. 1406 с разликама у правопису.

у Србију“ („Baiazet by Ferises Beg, tooke the citie of Vidina, with many other strong townes and castles in Servia“). — 2) 1624 године каже Ph. Cluverius¹⁾ у својој географији, да је Смедерево главни град у Србији (Serviae) и додаје „Осим тога су чувени градови Видин, „Bodon“ и Новоград“ (Praeterea Vidna, Bodon et Novo grad nobilia sunt oppida“). — 3) 1671 дође у Русију „сербскіе земли города Видинскаго митрополитъ Герасимъ“.²⁾ У регистру за „Греческія дѣла“ код године 7180 (4 новембра) бр. 12 стоји ово³⁾: „Приѣздъ въ Сѣвскъ Сербского Ввидинского митрополита Герасима за милостиною.“

— 4) Други примери о Видину код година 1719 и 1724 (1744). — Има споменика у којима се каже да је Видин у Бугарској.

1667 (7115) године дошао је у Русију Прохор „из српске земље архимандрит лесновскога манастира“ („сербскіе земли лесновского м(о)н(асты)ря архимандритъ“). За тим се каже, да је „дана великого государя жалованая грамота сербскіе земли коласіискому митрополиту Михаилу,“ за тим се вели, да је „Сербскіе земли лѣсновскаго мон. архим. Прохор“ искао и „подорожную.“⁴⁾

1667 године дао је цар Леополд неке „повластице“ Грцима и Србима (Graeci ac Rasciani), који су се населили у горњој Угарској, а понајвише су долазили из Македоније („praesertim autem ex Macedonia advenientium.“)⁵⁾

1671 године написа Стефан Гаспари „извештај о српској или скопској дијецези“ („Relazione della diocesi di Servia o Scopia“). У њему се помињу поглавита места у Србији: Призрен, Скопље... („Li loughi principali della Servia: Prisren, Scopia...“)⁶⁾

1676 године написа секретар друштва „de propaganda fide“ извештај⁷⁾ папи Иноћентију XI-ом о католичкој цркви у Бо-

¹⁾ Philippi Cluveri introductionis in Vniversam Geographiam, tam Veterem quam Novam, Libri VI... Lugduni Batavorum 1624, стр. 162.

²⁾ У главном архиву министарства иностраних дела у Москви: Греческія дѣла, год. 7180, бр. 12.

³⁾ Према препису г. С. М. Бјелокурова.

⁴⁾ У главном архиву министарства иностраних дела у Москви, година 7175, бр. 12.

⁵⁾ Г. Витковић, Гласник срп. учен. др. 67 (1887) стр. 128, 131.

⁶⁾ Ферменџин, Starine 25 (1892) стр. 195—6.

⁷⁾ К. Хорват, Гласник земаљског музеја у Босни и Херцеговини, XXI (1909) стр. 393.

сни и у суседним земљама, у ком се спомиње и скопљански бискуп А. Богдан у Србији („Servia“).

Око 1680 године помиње Урбан Ђери (Ceri)¹⁾ у Србији архиепископа скопљанскога („di Scopia“) у свом извештају папи Иноћентију XI-ом.

1685 године пише скопски архиепискуп о Србији и каже, да је Скопље „главни град у Србији“ („Scopia... metropoli di Servia“). За тим спомиње куће католичке а онда „турске“ (т. ј. мухамедовске), а између православних помиње само „грчке и српске куће“ (case greche e Serviane).²⁾ Још помиње у Србији „Кратово, место два дана (хода) далеко од Скопља према истоку.“³⁾

1685 године пише католички скопљански архиепискуп Петар Богдан⁴⁾ кардиналу Ђибу (Cibo) и каже да су га Турци прогнали „из целе Србије“ („da tutta la Servia“), у којој је његова архиепископија.

1687 године дошао је у Русију „сербскія земли города Скопѣя“⁵⁾ митрополит Јевтимије, где је предао молбу, у којој каже да је он „митрополитъ сербскіе земли скопскіе цркве.“⁶⁾

1688 године дошли су у Русију калуђери „сербскіе земли“ скопљанскога манастира св. Јована Претече.⁷⁾

1690 године (21 августа) даје цар Леополд неке повластице православним Србима и то даје их Србима „у свој Грчкој, Србији (Рашкој), Бугарској, Далмацији, Босни, Јенопољу и у Херцеговини, исто тако у Угарској и у Хрватској, где заиста живе...“ [„in tota Graecia, Rascia, Bulgaria, Dalmacia, Bosnia, Jenopolia et Herzegovina, nec non in Hungaria et Croatia, ubi de facto existunt...“]⁸⁾ Неки су писци бројили Македонију и Албанију као део Грчке; види Ј. Хр. Вагнера, Delineatio prov. Pann. et imperii Turcici in oriente (1684 и

¹⁾ A. Theiner, Vetera monum. Slav. mer. histor. ill., II (1875) стр. 213.

²⁾ A. Theiner, Vetera monum. Slav. mer. hist. ill. II (1875) стр. 220.

³⁾ У истој књизи стр. 221.

⁴⁾ К. Хорват, Гласник земаљског музеја у Босни и Херцеговини, XXI (1909) стр. 403.

⁵⁾ Ст. Димитријевић, Глас срп. кр. акад. 60 (1901) стр. 154.

⁶⁾ Ст. Димитријевић, Споменик срп. кр. акад. 38 (1900) стр. 71а. [Глас срп. кр. акад. 60 (1901) стр. 155].

⁷⁾ Ст. Димитријевић, Глас срп. кр. акад. 60 (1901) стр. 156.

⁸⁾ Privilegia 1743 године, 24 априла стр. 11.

1685 г.) 44 стр., где се каже да се Грчка дели на 5 делова: „на Македонију, Албанију, Епир, Тесалију, Ахају и Пелопонес, а ове се две последње земље управо зову Грчка.“ Према овом се види, да је у поменутим повељама употребљена реч „Грчка“ (Graecia) у ширем смислу, и да се ту мисли на Србе у Македонији и у Арбанаској (Албанији).

1690 године (11 децембра) потврђује цар Леополд повластице (од 21 авг. 1690 год.), које је дао православним Србима (Rasciani) „који живе по Грчкој, Бугарској, Србији (Рашкој), Херцеговини, Далмацији, Подгорју, Јенопољу и по осталим крајевима који су придодани поменутим“ („per Graeciam, Bulgariam, Rasciam, Herzegoviam, Dalmatiam, Podgoriam, Jenopoliam, caeteraque praedictis annexa loca commorantibus.“)¹⁾

Белешка. Овде се у три писма (од 21 августа и 11 децембра 1690 године и 20 августа 1691 године) спомињу Срби у Бугарској по свој прилици за то што су неки путници и други неки писци не знам поуздано због каквих разлога раширивали Бугарску за време турске власти на запад преко граница бугарскога народа. Друге налике примере види у мојој књизи „О српском имену по западнијем крајевима нашега народа“ (1914) стр. 56—57 (године 1690 и 1691) и 60 (1715 године). Пример од 1723 године види у овој глави код те године у белешци код прве половине 18 века. 1853 године каже М. А. Ubicini²⁾: „Словени су у Турској састављени од Бугара (3,000.000), Срба у кнежевини (1,000.000), Срба у Бугарској и у Албанији (500.000)...“ [„Les Slaves de Turquie se décomposent en Bulgares (3,000.000) Serbes de la principauté (1,000.000), Serbes de la Bulgarie et de l' Albanie (500.000)...“]. Види и бр. 6 у првој белешци на свршетку ове главе.

1692 година. „На многим картама званичног „географа млетачке републике“, знаменитог V. Coronelli-ја од 1692 год. (у Corso geographico) Србија се простире и на Југ од Шар-

¹⁾ Privilegia 1743 год. 18 маја, стр. 9. — Тако и 1691 године (20 августа) каже цар Леополд: Србима (Rasciani) „per Hungariam, Sclavoniam, Illyriam, Missiam, Albaniam, Graeciam, Bulgariam, Herzegoviam, Dalmatiam, Podgoriam, Jenopoliam, caeteraque annexa loca“ и „...vobis concessorum in tota Graecia, Rascia, Bulgaria, Dalmatia, Bosnia, Jenopolia et Herzegovia, nec non in Hungaria et Croatia, Missia et Illyria, ubi de facto existunt. (Privilegia 1743 год. 18 маја, стр. 10, 12).

²⁾ Lettres sur la Turquie, Paris 1853, стр. 23.

планине и скопске Црне Горе, и код Скопља је скоро редовно записано „Metropoli della Servia,“¹⁾ [главни град у Србији].

17 век. „На многим француским картама 17 века, које су радили „краљевски географи“ („Geograf ordinaire du Roy“ је њихова званична титула), Србија захвата поред Новог Пазара и Призрена и сву ширу околину Скопља. Такве границе има Србија и на картама F. de Wit-a, на картама Blaeu-евих и H. Moll-ових атласа и многим из друге половине 17 века.“²⁾

1703 година. У регистру ватиканског архива, у ком (регистру) иду белешке од прилике до половине 18-ог века и који има натпис „31 — vescovi — Indice — 505“ код речи „Scopiensis“ (= скопљански) на 156 листу код године 1703 стоји ово: „Архибискуп скопљански управљач Србије“ („Archiepiscopus Scuporum administrator Serviae“).

1706 године дође у Русију Димитрије Петров³⁾ из града Кичева у охридској епархији, да скупља милостињу да се догради црква св. Димитрија у Кичеву. У спису о његову доласку стоји ово: 15 фебруара 1706 године јави се у „посољском приказу“ „Сербскіе земли Архидонскія Епархи Крачевскогъ гврода Сербянинъ Дмитрей Петровъ.“ Кад су га испитивали, казао је, да је дошао у Москву из „сербскіе земли города Карачевска,“ за тим се опет спомиње, да је Димитрије дошао из „Сербскія земли“ из града Кичева и да се жели вратити „в сербскую землю“. Крачево = Крчава (у Вукову речнику) = Кичево.

1707 године (у јануару) моли поменути Димитрије Петров⁴⁾ Кичевац рускога цара за помоћ (милостињу), да би се могао вратити из Москве у Кичево. У молби каже Димитрије да је он из „сербские земли из архидонские епархи“ из града Кичева, а потписује се овако: „Сербенинъ Дмитрей Петровъ.“

1712—25⁵⁾ године писан је „Руварчев“ летопис, у ком се спомињу православни митрополити и владике „оу србскои земли,“ а међу њима и „Костантинъ, скопски.“ „И постављае

¹⁾ Ј. Цвијић, Срп. Књиж. Гласник 11 (1904) стр. 209.

²⁾ Ј. Цвијић, Српски Књиж. Гласник 11 (1904) стр. 209.

³⁾ У главном архиву министарства иностраних дела у Москви: Греческія дѣла, год. 1706, бр. 7.

⁴⁾ Препис и фотографије ове молбе и списа поменутога код године 1706 налазе се у мене.

⁵⁾ И. Руварац, Летопис Мат. Срп. 150 (1887) стр. 75—6.

тъ сје своєю роукою... Кврила, митрополита скопскаго... Висаришна епискоупа Коласи; и паки Ефрема, епискоупа Коласи.“¹⁾

1715 године потврђује цар Карло неке повластице, које су пређашњи цареви дали Србима (Rasciani), „који живе по Грчкој, Бугарској, Србији (Рашкој), Херцеговини, Далмацији, Подгорју, Јенопољу и по осталим местима у крајини наше напред поменуте краљевине Угарске и делова који су јој придодани“ („per Graeciam, Bulgariam, Rasciam, Herczegovinam, Dalmatiam, Podgoriam, Jenopoliam, caeteraque in praeattacti Regni Nostri Hungariae et Partium Eidem annexarum Confinibus loca commorantibus.“²⁾ Види напред год. 1690 (21 августа).

1719 године каже Р. Gordon³⁾ у свом географском делу:

У Србији: Главни су градови	Скопље	{	од југа к северу
	Ћустендил		
	Видин		
	Ниш	{	од југа к северозападу на Морави
	Јагодина		
	Београд		
	„Bracco“ (?)	{	од севера к југу
	Призрен		
In Servia: The Chief Towns are	Scopia	{	From. S. to N.
	Gustandil		
	Viddin		
	Nissa	{	From. S. to N. W. upon the Marowa
	Jagdon		
	Belgrade		
	Bracco	{	From N. to S.
	Prisren		

1724 године изађе 12-то издање једног енглеског географског дела (као речник),⁴⁾ у ком стоји на пр. ово: „Ћустендил,

¹⁾ Споменик срп. кр. акад. III (1890) стр. 108.

²⁾ Privilegia 1743 год. 4 јула, стр. 7.

³⁾ Pat. Gordon, Geography Anatomiz'd: or, the Geographical Grammar. Being a Short and Exact Analysis of the whole Body of Modern Geography... The Eighth Edition... London 1719, стр. 179.

⁴⁾ The Gazetteer's, or Newsmen's Interpreter. Being a Geographical Index... 12-то издање, London 1724, 16-то издање London 1744.

град у Турској, у „краљевини“ Србију“ („Giustandil, a City of Turkey, in the K. of Servia“). „Ниш знаменит град у Турској, у „краљевини“ Србију“ („Nissa, a considerable City of Turkey, in the K. of Servia“). „Скопље, велики и добро насељен град у Турској у „краљевини“ Србију“ („Vscopia, or Scopia, a great and populous City of Turkey, in the K. of Servia“). „Видин, град у Турској, у „краљевини“ Србију“ у покрајини Рашкој налази се крај реке Дунава, од прилике 70 миља к северу од Ниша и 146 миља к истоку од Београда“ („Widen, or Vidden, a City of Turkey, in the Kingdom of Servia and Pr. of Rascia... It stands on the Danube, 70 miles almost N. of Nissa, and 146 E. of Belgrade“)

У првој половини 18 века један калуђер манастира Раванице у Србији говори о рату између Аустрије и Турске (1683 године и после) и каже „и *сербскую землю* објемшим до *скопја* и Софије и нишъ освоише нѣмци.“¹⁾ На једном је другом месту то записано овако: „и *сербскѣ землю* обемшим до *Скопија* и Софије и Нишъ обдержацимъ Немцемъ.“²⁾

Белешка I. Овде калуђер из источне Србије каже, да је српска земља до Софије. Софијској господи може бити стало до тога да знају и друге налик примере као што су н. пр. ови: 1) 1584 године каже тибингенски професор Мартин Крузије: „У граду Софији у Србији... Герлах назива Софију главним градом у Бугарској“ („in urbe Serviae Sophia... Gerlachius Sophiam Bulgariae metropolin perhibet“),³⁾ за тим каже, да је од путника Герлаха чуо, да се у Софији „говори бугарски и српски („далматински“) и грчки језик. Ту је и српска („далматинска“) школа... Од Софије, кад се иде к нама, почиње Рашка (Србија)“ („invenitur lingua Bulgarica, et Dalmatica, et Graeca. Ibi etiam Dalmatica Schola est... Post Sophiam, ad nos versus, incipit Rascia.“)⁴⁾ — 2) 1587 године дође у Русију софијски владика Григорије, где је предао своје писмо цару. У државним списима записан је он као епископ „српске земљи“ и као „српској еп(ис)к(о)пъ“ (овако двапут).⁵⁾ — 3) 1610 године каже барски архиепископ Bizzi (родом с ос-

¹⁾ П. Лавровски, Гласник друштва срб. слов. 12 (1860) 682.

²⁾ П. Срећковић, Споменик срп. краљ. акад. 5 (1890) 37.

³⁾ Mart. Crusius. Turcograeciae libri octo (1584) стр. 50.

⁴⁾ У истој књизи на стр. 229.

⁵⁾ Ст. Димитријевић, Споменик срп. кр. акад. 39 (1903) стр. 39.

трва Раба) да је бискуп „у Србији само један т. ј. софијски“ („in Servia un solo, cioè quello di Sofia“¹⁾), спомиње манастир у Чипровцу... у Србији („in Servia... un Convento in Chiprovaz“) и „чипровачки крај у Србији као седиште софијскога бискупа“ („nella Servia il paese di Chiprovaz per la residenza del Vescovo di Sofia“). — 4) Овде се може поменути и ово: 1628 године дође у Русију јеромонах Алимпије,²⁾ који је при испитивању казао, да је из српске земље из града Враце на реци Искру („в распросе сказался *сербские земли* города Урака (т. ј. Врака = Враца) с реки Искри благовѣщенского черенитцкого м(о)н(асты)ря чорной попъ Алимпѣ“). — 5) 1655 године пише софијски архиепископ Петар³⁾: „Барбоза каже у својој књизи: De officio et potestate episcopi, да је Јустинијана или Призрен владичанство (бискупија) у Србији, а и град Сардика или Софија, али је у овој ствари погрешно, јер је град Софија у Бугарској“ („il Barbosa dice nel suo libro: De officio et potestate episcopi, che Justiniana o vero Prisren sia vescovato in Servia et anche la città di Sardica, o Sofia, ma questo ha errato, perchè la città di Sofia sta in Bulgaria“). — 6) 1659 године каже Тосканац Ј. Кјарамони,⁴⁾ који је поменуте године путовао преко Балканскога Полуострва с аустријским послаником А. фон Мајерном, да је Ниш (Niscia) „престоница Србије“ („Metropoli della Servia“), да су у Пироту становници „Турци и Срби“ („Turchi e Rasciani“) да су у Драгоману између Цариброда и Софије становници „Срби“ („Rasciani“) и т. д. — 7) 1723 године каже „Gerard Cornelius von den Driesch“⁵⁾ секретар аустријскога посланства, које је путовало у Цариград да је испред Беле Паланке граница између Србије и Бугарске (што су казали и неки други путници), али ипак вели да су у Пироту (Scharkioi) „становници Мусломани, Срби, Грци и Јермени“ („von Mussulmannern, Raitzen, Griichen und Armeniern bewohnt ist“); говори о пиротској око-

¹⁾ Starine 20 (1888) стр. 139, 140.

²⁾ У главном архиву министарства иностраних дела у Москви, година 7137, бр. 5.

³⁾ Е. Ферменцин, Starine jugosl. akad. 25 (1899) стр. 189. Barbosa, Португалац, живео је 1590—1649.

⁴⁾ Ј. Томић, Споменик срп. кр. акад., 47 (1909) стр. 105а, б.

⁵⁾ Gerard Cornelius von Driesch, Historische Nachricht von der Röm. Kayserl. Gross-Botschaft nach Konstantinopel, Nürnberg 1723, стр. 79, 84, 102, 104.

лини и помиње „људе грчкога закона (Грке) или Србе у овој земљи“ („Grichen oder Raitzen dieses Landes“). Још помиње место „Grublian“ код реке Искра к истоку од Софије и каже за највећи део тамошњих становника да су „Срби“ („Raitzen“), али су му у Ихтиману становници „Бугари“ („Bulgarn“).

Белешка 2. Неки су путници, који су путовали преко Балкана за време турскога владања, поменули да река Морава раставља Србију и Бугарску. Пошло ми је за руком да утврдим, откуда им је та погрешка. 1575 године наштампа André Thevet у Паризу велико географско дело (La Cosmographie Vniverselle, Paris, 1575, I—II, folio), у ком каже, да је једна Мизија (Мезија, Мисија) растављена од друге „реком Моравом, која се негда звала Ciabre... и утиче у Дунав између Видина(?) и Смедерева, два града од којих је један у горњој Мезији, која се сада зове Србијом, а други у доњој, коју сад зову Бугарском“ („par le fleuve Moraue qui iadis s'appelloit Ciabre... et se va rendre dans le Danube, entre Bodon et Zenclerin, deux villes, l'une desquelles est en la haute Misie, que à present on nomme [лист 897a] Seruie, et l'autre en la basse, que on nomme maintenant Bulgarie...“) (II, лист 896б—897а). Зна се да је река *Kiabros*, *Ciabrus* растављала Горњу и Доњу Мезију (Месију) и по тачном одређивању грчкога географа Птоlemeја зна се да то није била река Морава него река Цибрица (Чибрица) у данашњој западној Бугарској, која утиче у Дунав к истоку од Лом-Паланке и реке Лома. Ти су путници ту погрешку по свој прилици преписали из књига као што је ова напред поменута. Отуд ју је можда преписао софијски архиепископ Петар¹⁾ 1655 године, који је због те погрешке начинио и другу погрешку говорећи о Нишу (стр. 188).

1744 године пише руска царица Јелисавета: „Благороднимъ и почтеннымъ Господамъ *Сербскіѣхъ земельъ въ Македоніи*, и Скандаріи, Чернојгорѣ, и Приморіи Монтенегринскаго Народа, Губернаторомъ, Воеводамъ, Кнѣзем и Капитаномъ, такожъ и инымъ духовнымъ и Мірскимъ Чиномачалникамъ.“²⁾

1754 године пише опет руска царица Јелисавета³⁾ и каже као и напред код 1744 године. Тако и 1758 и 1766 го-

¹⁾ Starine jugosl. akad. 25 (1892) стр. 187.

²⁾ Сим. Милутиновић, Историја Црне Горе (1835) стр. 76, и „на коверту“ на стр. 77 (с неколико разлика у писању).

³⁾ Сим. Милутиновић, Историја Црне Горе (1835) стр. 83, (85).

дине.¹⁾ И. Руварац каже без доказа: „Господам сербскіѣ земљи въ Македоніи, Скандаріи, Черној Гори“ значи српској господи у Албанији, Скандарији, Црној Гори.“²⁾

1754 године помиње црногорски митрополит Василије Петровић³⁾ „Число Архіерей Сербскихъ“, а међу њима се помињу и архијереј *штипски* („Ищипскій“) и *скоп(љан)ски*.

1756 године писано је писмо,⁴⁾ у ком се помињу главни градови у *Србији* (La Servie), а међу њима и „Скоплѣ, где станује *српски* архиепископ; Кратово, по коме се зове покрајина (губернија); Ниш, место јако и знатно“ („Scopia, où reside un Archevêque Rascien; Cratovo, qui donne son nom au Gouvernement; Nissa, place forte et importante“).

1778 године преписа хилендарски калуђер неку историју о Скендербегу „с древнаго роукописа.“ У тој се историји врло често назива Македонија *српском земљом* н. пр. „Въ Македоніи же въ *Сербѣхъ*;... Епиръ, кои край естъ часть Македоніи на предѣлахъ *Сербскіѣхъ земель*... Кастріотъ, отъ колѣна кралевъ македонскихъ, то-есть *сербскихъ*“⁵⁾ и т. д. „Говорећи о узроцима предаје града Дибре и Светиграда наш писац вели: „Была великаѣ незгода въ градѣхъ, не единъ народъ но различни: Славяни то естъ *Сербли*, вѣры греческіѣ, а Латини и Арбанаси римскіѣ вѣры““ (стр. 17).

1789 године пише црногорски губернатор Иван Радоњић руској царици и каже: „Сад ми сви *Срби* из Црне Горе, Херцеговине, Бањана, Дробњака, Куча, Пипера, Бјелопавловића, Зете, Климената, Васојевића, Братоножића, Пећи, Косова, Призрена, *Арбаније*, *Македоније* припадамо вашему величанству и молимо, да као милостива наша мајка пошљете к нама књаза Софронија Југовића.“⁶⁾

18 век (или раније). У регистру ватиканског архива, у ком (регистру) иду белешке отприлике до 18-га века и који има натпис „31 — vescovi — Indice — 505“ код речи „*Scopien-*

¹⁾ М. Медаковић, Повѣст. Црне Горе (1850) стр. 54—57: у И. Рувараца, Коло II (Београд, 1890) стр. 271б—272а.

²⁾ Коло II (Београд 1890) стр. 272а у белешци.

³⁾ Сербскій Лѣтописъ, 68 (1845) стр. 25.

⁴⁾ Le voyageur françois, ou la connoissance de l'ancien et du nouveau monde mis au jour par M. l'Abbé Delaporte, tome XXIII, Paris 1777: 289° писмо од 15 новембра 1756, стр. 91.

⁵⁾ Ч. Мијатовић, Глас срп. кр. акад. 22 (1890) стр. 15—18.

⁶⁾ Гласник срп. учен. др. 72 (1891) стр. 297.

sis" (скопљански) на 155-ом листу стоји ово: „Скопљански... у Србији, близу македонске границе“... („Scopiensis... in Serbia, ad oram Macedoniae“).

18 век (и почетак 19 века). „На многобројним картама чувених атласа Joh. Vart. Нотман-а из прве половине 18 века у Србију се рачуна и скопски, кратовски и ђустендилски крај; Македонија почиње знатно јужније од Скопља; тако је и на Делићеву атласу од 1740 г. На картама које су у Нирбергу издавали Хоманови наследници у почетку 19 века (1802, 1805 г. и т. д.), Србија увек обухвата не само новопазарске и ко-совске крајеве, већ и Скопље и Кратово... На карти Саве Текелије од 1805 године обележене су детаљно шире границе Србије како се она схватала до ослобођења. У Србију спадају и Призрен, Приштина, Вучитрн (цело Косово), Скопље, Кратово, Ђустендил, Пирот и Цариброд.“¹⁾

Белешка 1. Можда ће ко волети, да се помену и оваки примери: 1) 1644 године дошао је у Русију „Сербининъ города Селуни“²⁾ (т. ј. из Солуна) Стефан Николајев. — 2) 1648 године био је у Русији „Сербянинъ Дмитреи Николаевъ“ из Костура и добио је тамо дар. Тамо је био и српски митрополит Неофит, који је „вѣмест(о) Серблина Димитрија Николаева по его веленѣю“³⁾ записао, да је Димитрије добио 4 рубље, јер Димитрије није знао писати. — 3) 1651 године (29 октобра) дође у Москву⁴⁾ „из српске земље из града Колосије Михаило митрополит Никољскога манастира с калуђерима“ („Приѣздъ въ Москву на вѣчное житѣе Сербскіа земли города Колосіа Никољскаго м(о)н(а)ст(ы)ря митрополита Михаила съ старцами“). Колосија је Ђустендил. — 4) 17 век. У српскословенским беседама Дамаскина Студита (у рукопису 17 века) стоји и беседа „на цвѣтоносіе сирѣчь по сръбскомъ езикѣ врьбница.“⁵⁾ Према ономе што је наштам-

¹⁾ Ј. Цвијић, Српски Књижевни Гласник 11 (1904) стр. 209–10.

²⁾ У главном архиву министарства иностраних дела у Москви, година 7152, бр. 12.

³⁾ У главном архиву министарства иностраних дела у Москви, година 7156, бр. 12.

⁴⁾ У главном архиву министарства иностраних дела у Москви: Греческі дѣла, 2-и регистар, код године 7160 (29 октобра), бр. 4.

⁵⁾ П. Сырку, Извѣстія отдѣленія русскаго языка и словесности императорской академіи наукъ 5 (1900) стр. 281.

пано од овога рукописа лако би ово могао бити македонски рукопис. У њему н. пр. стоји „пѣтъ, иже ес(тъ) на Вардаръ“ и идући „ѡ Солѣнь.“¹⁾ — 5) 1704 године дође у Русију „Македонскіе земли Сербинъ Братанъ Иванов“²⁾ — 6) У српској народној песми о зидању манастира Дечана стоји ово о дечанској цркви:

У њој ће се пѣвати литургія:
И купити народъ Србадія
Изъ Србіе и Македоніе
Посестриме њине Бугаріе.³⁾

Белешка 2. У примерима које сам напред поменуо, често се Стара Србија и Македонија назива српском земљом. Треба споменути, да се речи *српска земља* (*Српска Земља*) често употребљавају по западним крајевима српскога народа у етнографском смислу у 16 и у 17 и у 18 веку. Тако се не зову само *српском земљом* Црна Гора и Бока, Херцеговина са тамошњим приморјем него и Босна и Срем и Славонија, па и Банат и Бачка и Хрватска.⁴⁾

Белешка 3. У овој глави поменути примери за Стару Србију и за Македонију нису сви знатни, особито они примери у титулама. Мало сам тумачио напред поменуте примере, јер је тумачење понајвише очевидно, а где сам опет мислио да је тумачење сумњиво, оставио сам другима да то тумаче. Из ове ће књижице многи људи, који су се разматили некаквом „научком“, видети, како је кукавна та њихова „наука“. Кад неко спомиње речи рускога филолога А. Кочубинскога, који каже 1874 године, да у македонском говору има „настолько-же сербскихъ, насколько и болгарскихъ особенностей“ (Записка о путешествіи по славянскимъ землямъ, стр. 44), па онда прича како тобоже некаква историја говори против Срба у Македонији, онда му се може казати, да није лепо да се човек пред својим читаоцима издаје за знаоца македонске историје, и ако о њој скоро ништа не зна.

¹⁾ У истој књизи стр. 288.

²⁾ У главном архиву министарства иностраних дела у Москви, година 1704, бр. 13.

³⁾ Серафимъ Ристићъ, Дечански споменици (1864) стр. 71.

⁴⁾ Примери за западне крајеве у мојој књизи: О српском имену по запад. крајевима нашега народа (1914) стр. 136–7.

ТРЕЋА ГЛАВА.

О словенском имену на Балканском Полуострву 9—12 века.

У старој бугарској држави 9 и 10 века народни се језик звао *словенским* — колико је нама данас та ствар позната. Име је бугарско у то време било само *политичко* као на пр. пре овога рата аустријско или црногорско име. Тада је било *бугарске* државе, али *није било бугарскога језика* т. ј. ни један Словенин у тадашњој бугарској држави (и даље к југу у византијској држави) није свој *језик* звао *бугарским* — колико нам је то данас познато. То потврђују ови примери:¹⁾

893/4 године написа *презвитер Константин* своју „Историју“, испред које стоји његово „сказаније“ еванђеља, за које „сказаније“ каже он да га је превео „отъ Грьчска языка въ *Словѣнскѣ*“.²⁾ Овај је Константин живео по свој прилици у византијској држави (говори о *садашњем* цару Лаву). У приступу испред тога „сказанија“ каже: „Летить бо нѣтъ и *Словѣнско* племѣ къ крещению“³⁾ (по руском препису из 12 века).

Око године 900⁴⁾ (?). У легенди о Ћирилу⁵⁾ стоји да је он наставник „словенскоу языку“ (у натпису), да га је при-

¹⁾ Овде сам поменуо и примере о Ћирилу и Методију, премда није познато, у ком су крају постале легенде о њима.

²⁾ И. И. Срезневскій, Свѣдѣнія и замѣтки о малоизвѣстныхъ и неизвѣстныхъ памятникахъ бр. LXXXI стр. 2—3 [Сборникъ отдѣленія русскаго языка и словесности императорской академіи наукъ XX, № 4 (1879)] и Древніе памятники русскаго письма и языка (1863) стр. 192а.

³⁾ И. И. Срезневскій, Древніе памятники русскаго письма и языка (1863) стр. 191б.

⁴⁾ Година је написана само од прилике према мишљењу писца чланка о Ћирилу и Методију (Москвитиниъ 1843 године, III, бр. 6, стр. 408—9) и П. Ј. Шафарика (Památky: Život sv. Konstantina (1851) стр. IV). Види и у Ф. Пастрика, Dějiny slovanských apoštolů Cyrilla a Methoda (1902) стр. 15.

⁵⁾ Штампана је више пута на пр. у П. Ј. Шафарика, Památky dřevn. pís. Jihosl.: Život sv. Konstantina řečeného Cyrilla (1851) и у споменутом делу Фр. Пастрика, Dějiny slov. apošt.

мио панонски кнез и да је заволео „словенскыя книги“ (§ 15), да су га у Млечима питали попови, како је створио „Словеномъ книги“ (§ 16), да је папа примио од Ћирила „книгы словенскыя“ и да су у Риму у Петровој цркви певали „словенскимъ языкомъ“ (и „словенскы“) (§ 17).

Око године 900. Неки између Методијевих ученика написа његов живот¹⁾ (као што се види из § 17; види и § 2 тога живота). У њему се често спомиње *словенско* име, каже се н. пр. да је грчки цар дао Методију да држи кнежевство „словѣнско“ да би научио све обичаје *словенске* (§ 2). Цар Михаило рече Константину: Узми брата свога Методија и иди, јер сте ви Солуњани, а сви Солуњани „чисто *словѣнскы* бесѣдоуютъ“ — „тоу мѣви богъ философу *словѣнскы* книгы“ (§ 5). За тим се (у § 6, 8, 12, 15, 17) спомиње *словенско* еванђеље, *словенски* ученици, преводјење с грчкога језика „въ *словѣнскѣ*“ итд.

906/7 године преведе *епископ Константин* беседе александринскога архиепископа Атанасија против Аријеваца и каже: „повелѣнѣмъ княза нашего *Болгарска* именемъ Симеона преложи и епископ Константинъ въ *Словенскъ* языкъ ѿ Грьчска...“²⁾ (по руском препису 15 века).

9/10 век. У „Прогласу“ еванђеља каже епископ Константин³⁾ философ: „оуслышите *словѣни* вси“ и „слышите *словѣнскѣ* народъ всѣ“.

¹⁾ Штампан је више пута на пр.: П. Ј. Шафарик, Památky dřevního písemnictví Jihoslovánův: Život sv. Methodia (1851). Fr. Miklosich, Vita sancti Methodii russo-slovenice et latine (1870). П. А. Лавровъ, Житіе святаго Меѳодіа и похвальное слово св. Кириллу и Меѳодію по списку XII в. (1898).

²⁾ К. Калайдовичъ, Иоаннъ ексархъ болгарскій (1824) стр. 98. (А. Горскій и К. Невоструевъ) Описание славянскихъ рукописей московской синодальной библіотеки II/II (1859) стр. 32—3. И. И. Срезневскій, Древніе памятники письма и языка югозападныхъ Славянъ (IX—XII вв.) (1865) стр. 16, и Свѣдѣнія и замѣтки о малоизвѣстныхъ и неизвѣстныхъ памятникахъ, бр. LXXXI, стр. 4—5 [Сборникъ отдѣленія русскаго языка и словесности императорской академіи наукъ, XX, № 4. (1879)].

³⁾ Иорданъ Ивановъ, Български старини изъ Македония (1908) стр. 72.

Пре маја 907 године.¹⁾ У „Прологу“ Јован, бугарски ексарх, каже (по руском препису 12 века), да је Константин философ градио слова „Словѣньскѣхъ кѣнигъ“ и да је његов брат Методије превео неке књиге с грчкога језика „в Словѣньскѣ“ па каже „оучительскаѣ съказаниѣ, готова прѣложити въ Словѣньскѣ изыкъ“ и „хошоу... прѣложити въ свои изыкъ съказаниѣ оучительскаѣ“²⁾. За тим пише: „Акоже се Грьчскѣи ватрахос и потамость, Словѣньскѣ: жаба и рѣка“ и „Грьчскѣи женскаѣ имена, Словѣньскѣ: моужьскаѣ“ и „Елиньскѣ: панѣта та езни... а Словѣньскѣ: вси изыци“ и „моужьско имѣ Грьчскѣи, а Словѣньскѣ: женьско.“³⁾ Тако и у Шестодневу стоји: „ѡже се речетъ на Словѣньско вбращьше“⁴⁾ („по списку 1263 года“) и „аще и нѣсть лъзѣ Словѣньскимъ языкомъ семь мѣстѣ разлучити.“⁵⁾

Пре свршетка 916 године Методијев ученик епископ Климент († 916) написа похвалу Ђирилу, учитељу „словѣньскоу ѡзыкоу“, у којој каже „словѣньскоу же ѡзыкоу въ неразоуміи... соущоу“, каже да је Ђирило превео сав црквени устав с грчкога језика „на словѣньскѣи“ и да је он учитељ „ѡзыка нашего“. За тим стоји спомен „ѡзыка словенскаго“.⁶⁾

Пре свршетка маја 927 године. По заповеди бугарскога „кнеза“ Симеона превео *презвѣштер Григорије* „книгы завѣта б(о)жїѣ ветха(о) сказыюще образы новаго завѣта“ и то „Ѡ Греческаг(о) языка в' Словен'скимъ при кѣзи Българ'стѣмъ Симеоне с(ы)нѣ Бориши“...⁷⁾ (по руском препису 15 века).

¹⁾ И. И. Срезневскій, свѣдѣнія и замѣтки о малоизвѣстныхъ и неизвѣстныхъ памятникахъ, бр. LXXXI, стр. 4—5 [Сборникъ отдѣленія русскаго языка и слов. импер. акад. наукъ XX, № 4 (1879)].

²⁾ К. Калайдовичъ, Јоаннъ ексархъ болгарскій (1824) стр. 129.

³⁾ У истој књизи на стр. 131. (Види и у И. И. Срезневскога, Древніе Славянскіе памятники юсоваго письма (1868) I стр. 40 (исп. и 3 страну) II стр. 192—3).

⁴⁾ У истој књизи (К. Калайдовића) стр. 154.

⁵⁾ У истој књизи на стр. 67. Види и на стр. 167, 172, 173.

⁶⁾ P. J. Šafárik, Památky dřevního písemnictví Jihoslovánův: Život sv. Konstantína (1851) стр. 28—29. И. И. Срезневскій, свѣдѣнія и замѣтки о малоизвѣстныхъ неизвѣстныхъ памятникахъ (1867) IV, стр. 55, 57—8.

⁷⁾ К. Калайдовичъ, Јоаннъ ексархъ болгарскій (1824) стр. 99, 178. И. И. Срезневскій, свѣдѣнія и замѣтки о малоизвѣстныхъ неизвѣстныхъ памятникахъ бр. LXXXI, стр. 7. [Сборникъ отдѣленія русскаго

Прва половина 10 века. У првој половини 10 века написа монах Храбар чланак о словенскимъ словима.¹⁾ Храбар је по свој прилици живео у византијској држави, јер одређујући време кад су живели Ђирило и Методије на првом месту спомиње грчкога цара Михаила, а онда бугарскога, па моравскога, па блатанскога (панонскога) кнеза. Овај словенски монах каже, да су Ђирило и Методије начинили слова Словенима и све зове словенскимъ именом н. пр. језик, род (народ), слова и т. д. На свршетку при одређивању времена помиње и бугарскога кнеза.

10 век. У животу Наума²⁾ охридског писану у 10 веку и сачувану у препису из 15 века помиње се четврти епископ „въ Словенскѣи языкѣ“.

Овде се може поменути и ово: После смрти³⁾ Методије († 885) написа неко похвалу („слово похвально“) Ђирилу и Методију, учитељима „словѣньскоу изыкоу“⁴⁾ и то к југоистоку од Паноније, јер се тамо каже: у „западнимъ панонскимъ и моравскимъ странама.“⁵⁾

И у 11 и у 12 веку остало је име за језик у тим крајевима исто т. ј. *словенско* — колико нам је та ствар позната. За то имамо неколико примера, особито из 12 века, али су сви за ову ствар о којој овде говоримъ незнатне вредности:

11 или 12 (13) век. У некимъ рукописима из 11 или 12 века (неки су од њих из 12 или 13 века) има служба Константину философу, учитељу „словенска языка.“⁶⁾

языка и словесности императорской академіи наукъ, XX, № 4 (1879)]. (К. М. Оболенскій, Лѣтописецъ Переяславя — Суздальскаго (1851) стр. XIII, XXIX).

¹⁾ Штампан је више пута н. пр. у П. Шафарика, Památky dřevního písemnictví Jihoslovánův: Okázky (1851) стр. 90—92.

²⁾ Иорданъ Ивановъ, Български старини из Македония (1908) стр. 53.

³⁾ П. А. Лавровъ, Житіе святаго Меѡдіѣ и похвальное слово св. Кириллу и Меѡдію по списку XII в. (1898) стр. 22. (Изъ чтѣній въ Импер. Обществѣ Исторіи и Древностей Россійскихъ при Московскомъ Университетѣ за 1899 г.).

⁴⁾ У истој књизи стр. 15.

⁵⁾ У истој књизи стр. 20.

⁶⁾ И. Срезневскій, свѣдѣнія и замѣтки о малоизвѣстныхъ и неизвѣстныхъ памятникахъ (1867) III, стр. 67.

12 век. У охридском апостоу из 12 века помиње се Ђирило, учитељ „Словѣнскоу жъзыкоу“ и Методије, учитељ „Словѣнскоу жъзыкоу“, који је превео неке ствари с грчкога језика „въ Словѣнескѣ жъзыкѣ.“¹⁾ Тако се и у синодалном минеју 12 века спомињу Ђирило и Методије, учитељу „словѣнскоу изъзыкоу.“²⁾

У зборнику „поучења“ 12 века стоје „заповѣдания о праздницихъ Климента еп(и)с(ко)па Словѣнска.“³⁾

И. И. Срезневски каже: „Въ етой очень важной рукописи, вѣроятно начала XII вѣка, находятся между прочимъ... и Поученія Климента епископа Словенска.“⁴⁾ И у једном зборнику (који је писан по мишљењу И. И. Срезневскога пре године 1200) стоје поучења „Климента еп(и)с(ко)па Словѣнска.“⁵⁾

12 или 13 век. У минеју 12 или 13 века спомињу се Ђирило и Методије, учитељи „Словѣнскоу изъзыку.“⁶⁾

Белешка 1. Први се пут спомиње бугарски језик у домаћим споменицима у 13 веку и то један пример у бугарском споменику а један у српском.

Белешка 2. Име се словенско употребљава за језик и после 12 века и код Срба и код Бугара (а особито код Руса), не само онде где би писци преписивали старије споменике или се на њих угледали него и онде где су на пр. што преводили с грчкога језика на словенски. Тешко се може казати, јесу ли прости људи у неком крају Балканскога Полуострва (н. пр. негде у Македонији) свој језик и после 12 века називали словенским или су речи *словенски језик* значиле

¹⁾ И. И. Срезневскій, Древніе славянскіе памятники юсоваго письма (— Сборникъ статей, читанныхъ въ отдѣленіи русскаго языка и словесности импер. акад. наукъ III, 1868) I стр. 90, 94, (74).

²⁾ В. Јагић, Вопросъ о Кириллѣ и Меѳодіи въ славянской филологіи (1885) стр. 36. [Сборникъ отдѣленія русскаго языка и словесности императорской академіи наукъ, кн. 38, № 1].

³⁾ Записки императ. академикъ наукъ 22 (1873): Прилож. бр. 3, стр. 198.

⁴⁾ И. И. Срезневскій, Древніе памятники русскаго письма и языка (X—XIV вѣковъ) (1863) стр. 396.

⁵⁾ У истој књизи стр. 199а.

⁶⁾ И. И. Срезневскій, Древній русскій календаръ по мѣсячнымъ минеямъ XI—XIII вѣка, стр. 13. Види и у И. И. Срезневскога, Древніе славянскіе памятники юсоваго письма (1868) II, стр. 211—12 (I, 65, 191).

књижевни црквено-словенски језик и употребљевале се само у књигама или је било обоје једно поред другог — једно у једном а друго другом крају. Да се име словенско у народном говору и доцније употребљавало, чини се да доказује особито то што каже руски писац В. В. Качановски, који је путовао по Македонији и који вели, да је слушао у Македонији, да сељаци себе зову „просто Словенами“, а на другом месту каже: „Имя Словене все таки довольно распространено среди народа въ Южной Македоніи.“¹⁾ („Новое Время 1895, 27. іюня“).

Белешка 3. Доста се често налази словенско име у споменицима поред бугарскога или поред српскога имена од почетка 14 века па све до почетка 19 века, тако да би човек могао помислити да је на Балканском Полуострву био неки „словенски“ народ поред српскога и бугарскога. Овде ћу само споменути примере који су ми сад познати без тумачења: У руском црквеном уставу (у рукопису 14 века) каже се за Ђирила да је учитељ „словѣномъ и болгаромъ“ и да је крстио „словенѣ и болгарѣ.“²⁾ Исто се то каже за њега и у препису рускога црквенога устава (око 1582 године)³⁾ и у једном споменику 16⁴⁾ и у једном 17 века,⁵⁾ а у молдавском се зборнику (17 века) каже за њега да је учитељ „словенѣмъ и блѣгарѣмъ и роусѣмъ“ и да је крстио „словѣны и Блѣгарѣ.“⁶⁾ и у једном се рукопису 17 века каже да је крстио „Словены и Болгарѣ.“⁷⁾ У рукописима или штампаним књигама 15 до

¹⁾ Извѣстія отдѣленія рус. языка и словесн. императ. акад. наукъ, VIII/II (1903) стр. 187—8.

²⁾ (А. Горскій и К. Невоструевъ) Описаніе славянскихъ рукописей московской синодальной библіотеки III/I (1869) стр. 280 (види и стр. 323).

³⁾ А. И. Яцимирскій, Извѣстія отдѣленія русскаго языка и словесности импер. акад. наукъ 3 (1898) стр. 146.

⁴⁾ Архим. Леонидъ, Систематическое описаніе славяно-россійскихъ рукописей собранія графа А. С. Уварова II (1893) стр. 28. Види и у Бодјанскога, О времени происхожденія славянскихъ письменъ (1855) стр. 140.

⁵⁾ В. Јагић, Вопросъ о Кириллѣ и Меѳодіи въ славянской филологіи стр. 36 [Сборникъ отдѣленія русскаго языка и словесн. импер. акад. наукъ 38 (1886) № 1].

⁶⁾ А. Яцимирскій, Извѣстія отдѣленія русскаго языка и словесн. импер. акад. наукъ 5 (1900) стр. 1269—70.

⁷⁾ Архим. Леонидъ, Систематическое описаніе славяно-россійскихъ рукописей собранія графа А. С. Уварова II (1893) стр. 74.

18 века спомиње се Ђирило, учитељ „Слованомъ и Българомъ“ (или: Слове-, Бол-) или „Слованъ и Болгаръ.“¹⁾ У псалтиру 16 века и у једном рукопису 17 века каже се за Ђирила да је наставник „словенскѣ азѣкъ и болгарскѣ“ и да је учитељ „словенѣм и болгарѣм“,²⁾ а у једном зборнику 17 века у животу Ђирилову каже се за њега да је учитељ „словенска языка и болгарска“,³⁾ а у рукопису 16 века каже се за њега да је наставник „Словенскому языку и Болгарскому.“⁴⁾ И у часловцу 17 века стоји спомен Ђирила, „учителя Словенскаго, иже... крести Словены и Болгары.“⁵⁾ — У рукопису који је писан 1431 године иза дела Јована Лествичника стоји ово: „рѣчи въ книгахъ отъ начальныхъ преводникъ ово Словенскы, и ино Срѣбскы, и другаа Българскы и Гръчскы, ихже не удоволишася преложити на Рускый.“⁶⁾ Ово се понавља готово истим речима и у два рукописа 16 века⁷⁾ и у једном рукопису 17 века.⁸⁾ У летопису који је писан по свој прилици у првој половини 16 века (како мисли из-

¹⁾ О. Бодянский, О времени происхождения славянскихъ письменъ (1855) стр. 139. (К. Невоструевъ) Описание славянскихъ рукописей московской синодальной библиотеки III/I (1869) стр. 581. К. Калайдовичъ, Иоаннъ екзархъ болгарскій (1824) стр. 89. И. Каратаевъ, Описание славяно-русскихъ книгъ (1883) стр. 289, 400. Арх. Леонид, Гласник срп. уч. друштва 44 (1877) стр. 257. П. Срећковић, у истом гласнику 21 (1867) стр. 232. Види и Сборникъ отдѣленія русскаго языка и словесн. импер. акад. наукъ, 29 (1882) № 4, стр. 171 (исп. и 416).

²⁾ (К. Невоструевъ) Описание славянскихъ рукописей московской синодальной библиотеки III/I (1869) стр. 442—3. Арх. Леонидъ, Систематическое описание славяно-російскихъ рукописей собранія графа А. С. Уварова II (1893) стр. 60, 65.

³⁾ Описание славянскихъ рукописей московской синодальной библиотеки II/III (1862) стр. 296.

⁴⁾ Архим. Леонидъ, Систематическое описание славяно-російскихъ рукописей собранія Графа А. С. Уварова II (1893) стр. 14.

⁵⁾ Архим. Леонидъ, Систематическое описание славяно-російскихъ рукописей собранія графа А. С. Уварова II (1893) стр. 88.

⁶⁾ Калайдовичъ, Иоаннъ екзархъ болгарскій (1824) стр. 123, 196.

⁷⁾ К. Калайдовичъ и П. Строевъ, Обстоятельное описание славяно-російскихъ рукописей... (1825) стр. 11. — (А. Горскій и К. Невоструевъ) Описание славянскихъ рукописей московской синодальной библиотеки II/II (1859) стр. 212.

⁸⁾ М. Сперанскій, Рукописи Павла Юсифа Шафарика (1894) стр. 83. (Види и у архим. Амфилохија, Описание воскресенской новоіерусал. библиотеки (1875) стр. 132).

давач А. Вукомановић) стоји, да су Константин и Методије превели свето писмо „отъ грчкаго езика на словенски. Българеже и словени и сръби...“¹⁾ У запису у рукопису манастира Хопова од 1609/10 год. стоји: „иже стаи се ѿ Гръкъ и роди се въ Словенѣх, дѣиствѣет въ Сръблех же пребивает.“²⁾ Само се мало од тога разликује запис у рукописном еванђељу у библијотеци срп. краљ. академије бр. 144: „иже стаи се ѿ гръкъ и роди се въ словенех и деиствѣть въ гръцех, въ (с)ръблех же пребивает.“³⁾ Испор. и на другом месту исти запис: „иже оутаи се ѿ Гръкъ и роди се въ Словенѣхъ и въ Гръцехъ дѣиствѣть, въ Сръблехъ же прѣбываетъ.“⁴⁾ У једном старом руском чланку из граматике стоји ово: „приѣша сѣрбы, словѣне и Болгары писмена грѣческыѣ.“⁵⁾ Овако се налазе сва три имена једно поред другога на неколико места и у титули пећкога патријарха.⁶⁾ Чини се да су знатне ове речи у два руска хронографа: „мы же Словенскій и Болгарскіи языкъ“ да кажемо нашем учитељу Ђирилу философу: „вѣчнаѣ памѣть.“⁷⁾

¹⁾ Гласник друштва срб. слов. 10 (1858) стр. 255.

²⁾ Љуб. Стојановић, Стари срп. записи и натписи I (1902) бр. 993, стр. 278.

³⁾ Драгутин Костић, Глас срп. краљ. акад. 53 (1898) стр. 156.

⁴⁾ Гласник срп. уч. др. 25 (1869) стр. 59.

⁵⁾ V. Jagić, Codex Slovenicus rerum grammaticarum (1896) стр. 409.

⁶⁾ На пр. у Летопису М. С. књ. 168, стр. 25. (Види и у Н. Дучића, Књижевни радови I (1891) стр. 84).

⁷⁾ О. Бодянский, О времени происхождения славянскихъ письменъ (1855) стр. 67.

ЧЕТВРТА ГЛАВА.

Нешто о бугарском имену у Македонији (и у Старој Србији).

Примере за бугарско име скупиио је и наштампано Ив. Шишманов у софијском Сборнику 16—17, I од. (1900) стр. 696—724. Види још: Йорданъ Ивановъ, Сѣверна Македония (1906) стр. 415б и стр. 358 и 365 и Български старини изъ Македония (1908). Према томе и ономе што је сад мени познато може се казати ово: *Од најстаријих времена па до почетка 19 века нема ни једнога поуздана примера, где би Словени у Македонији сами себе називали Бугарима или свој језик бугарским.*

Овде је потребито, да се спомену а гдешто и протумаче неке ствари:

1) Незнатне је вредности то што у једном рукопису, за који каже Ив. Шишманов да је писан *на свршетку 18 века*, стоји ово: „Кой извади бугарската книга?“ — „Кирилъ философъ“. (Съобщ. на г. Дринова¹⁾). Оваких примера има и за српска и за руска слова, на пр. за српска: 1737 године написа подгорички кнез Раде „подгорички летопис,²⁾ у ком стоји ово: „написах се наша словеса по *србском*у езикоу светию Кирилоу философю.“³⁾ 1812 године пише Павле Соларић⁴⁾: „Бѣкваръ содержащій азбѣкѣ *Славено-Сербскѣ*ю свѣтагѣ Күрілла Θεσσαλονιχанина Просвѣтитела Сербѣвъ и прочихъ Славенскихъ нарѣдовъ въ девѣтомъ столѣтїи“. За тим каже: „*Славено-Серби*, получивъ у деветомъ столѣтїи штъ С. Күрілла писмо, написали су тогдашнїй *Славено-Сербскїй* ѡззыкъ свой.“ У дечанском летопису стоји: „написах се славенска слова по просто *србска*, светимъ Кирилоу филозофомъ солунцемъ.“⁵⁾

¹⁾ Сборникъ за народни умотвор., наука и книжнина 16—17 (1900) I од. стр. 701.

²⁾ Љуб. Стојановић, Starine 13 (1881) стр. 166.

³⁾ У истој књизи на стр. 181.

⁴⁾ Бѣкваръ Славенскїй (1812) стр. 7, 69.

⁵⁾ Сер. Ристић, Дечански споменици (1864) стр. 1.

2) У једном зборнику који Ј. Хаџи-Васиљевић зове македонским и каже да је писан у 18 веку стоји да је „слово дамаскина философа“ преведено „ѡ езику гръческаго на *бугарски* език.“¹⁾ Г. Јов. Хаџи-Васиљевић није доказао да је зборник заиста из 18 века, а време се по вековима одређује само од прилике.

3) Познат ми је Буквар штампан у Бечу 1792 године на трошак „Марка Теоодоровича, Бѣлгара родомъ из Разлога“, али је *Булгар* турски облик те речи и Разлог није у земљи, који су стари Грци и Римљани називали Македонијом. Ако бугарски писци хоће да и даље својевољно раширују Македонију према северу, срећан им пут! Јордан Иванов²⁾ каже, да се на једном рукопису читалац Македонац „издаје“ 1780 године белешком, у којој говори о почетку бугарске књиге у години 850: „зри кога се пѣса † кнѣга *Болѣгарска* † во летѣ ѡψϛ (1780): ѡл (930) года како се писала кнѣгата *болгарска*.“³⁾ Али Ј. Иванов не каже, је ли тај „Македонац“ из Македоније „на Марици“ или је из околине Самокова или из Разлога итд.

4) Што у титулама Стефана Душана стоји *као изузетак само на неколика места* спомен бугарскога имена, на пр. у потпису од 1347 или 1348 године каже он да је цар Србљѣ(мъ) и Гркѣмъ и Бѣлгарѣмъ⁴⁾ (= Србије и Грчке и Бугарске), то не треба друкчије разумети него на оном месту, где он каже 1345 године за себе: „Stephanus dei gratia Servie, Dioclie, Chilminie, Zente, Albanie, et maritime regionis rex, nec non Bulgarie imperii partis non modice particeps, et fere totius imperii Romanie dominus.“⁵⁾ Погрешан је превод у Ст. Новаковића⁶⁾: „не незнатан учесник царства Бугарске.“ Реч „modice“ (= modicae) јест генитив и иде уз реч „partis.“ Из ових се титула, кад се све пореде једна с другом, види

¹⁾ Споменик срп. кр. ак. 31 (1898) стр. 7а, 8а, 29.

²⁾ Българитѣ въ Македония (1917) стр. 79.

³⁾ Б. Цоневъ, Описъ на ръкописитѣ на Народната библиотека въ София, стр. 201.

⁴⁾ Fr. Miklosich, Monum. Serb. (1858) стр. 128. Налико и на стр. 129, 132, и у Гласн. др. срб. слов. 11 (1859) стр. 137.

⁵⁾ Гласник друштва срб. слов. 11 (1859) стр. 362—3. С. Љубић, Listine II (1870) стр. 278.

⁶⁾ Балканска питања (1906) стр. 285.

да Стефан Душан каже да је он господар једнога дела *Бугарске (бугарске државе)*. Нико нема права без јаких разлога да његову титулу друкчије тумачи него што ју је про-тумачио он сâм.

Белешка. 1918 године написа покојни Вас. Марковић расправу: „Јесу ли средњовековни Срби сматрали Македонију бугарском“. У овој расправи има доста непотребних ствари и полемике с неким бугарским писцима. Ново је за мене, што је истакао, да су неколике повеље, у којима се у титули српских владалаца помиње Бугарска, сумњива по-рекла. Марковић старе титуле обично *погрешно* преводи на данашњи језик, на пр. цар „Срѣблѣмъ и Грькомъ“ (= *Србије и Грчке*) он преводи *Србима и Грцима (Срба и Грка)*. Из његове књиге видим да такве погрешке гради и К. Јиречак. Неколика примера за српско име у туђих писаца на стр. 52 (Leunclavius).

5) За титулу охридскога архиепископа, у којој се често налазе речи *ἀρχιεπίσκοπος... Βουλγαρίας*, треба знати:

а) да је ту титулу добио охридски архиепископ у оно време кад реч Бугарин није имала *етнографскога* значења него само *политичко*, тако знамо да је он ту титулу имао у време грчкога цара Василија II, премда су тада охридској архиепископији припадали сви *Срби* православне вере. Треба имати на уму да су титуле врло непоуздана грађа за исто-рију и при том треба употребити *све* титуле и протумачити шта значи то што се 1706 године каже за охридског архи-епископа, да је он архиепископ „Σερβίας, Βουλγαρίας, Ἀλβανίας, δευτέρως Μακεδονίας, Πόντου δυτικοῦ καὶ τῶν λοιπῶν πατριάρχης.“¹⁾ Налико на то и 1691²⁾ и 1681 године³⁾. У српском запису писану око половине 16 века спомиње се титула охридског архиепископа Прохора као архиепископа „Бугарске, Србије и Грчке“⁴⁾ Охридској су архиепископији припадале у 15 веку (око 1410 године) видинска и софијска митрополија, те је власт ове архиепископије⁵⁾ ишла до једренске „епархије“.

¹⁾ Heinr. Gelzer, Der Patriarchat von Achrida. Geschichte und Urkunden (1902) стр. 31.

²⁾ У истој књизи на стр. 49. Види и стр. 78.

³⁾ И. С. Пальмовъ, Новыя данныя къ исторіи охридской архіепископiи XVI, XVII и XVIII вв. (1894) стр. 10. Види и стр. 14.

⁴⁾ Љ. Стојановић, Стари српски записи и натписи I (1902) бр. 552.

⁵⁾ Г. Баласчевъ, Сборникъ за нар. умотворен. XVIII (1901) стр. 133, 150 и даље.

1574 године каже Стефан Герлах¹⁾, да је синовац Мехмед паше „постао *архиепископом* у *Бугарској*, да има своје се-диште десет дана пута (далеко) од *Једрена* у граду *Охриду* у крајевима Епира и *Србије*“ („zu einem *Erz-Bischoff* in der *Bulgarey* gemacht worden, hat seinen Sitz zehn Tagreiss von *Adri-anopel*, in der Stadt *Ochrida*, in den Gräntzen Epiri und Servien“.)

б) Око половине 14 века каже грчки историк Н. Гри-гора, да је грчки цар Василије II у многим бојевима уништио Бугаре, ондашње господаре у Македонији, и да је „оне који су у земљи (у Македонији) остали прогнао у доњу Мисију к Дунаву; а име им је остало архиепископији (охридској), као друга која њихова успомена“ („τῆς μὲν χώρας τοὺς ἐναπο-λειφθέντας ἐξορίστους πεποίηκεν ἐν τῇ παρὰ τὸν Ἰστρον κάτω Μυσίᾳ. τὸ δ' ὄνομα, καθάπερ ἄλλο τι μνημεῖον ἐκείνων, ἐναπολέλειπται τῇ ἀρχιεπισκοπῇ“).²⁾ Дакле Григора, који је пролазио кроз Маке-донију (био је на пр. у Струмици)³⁾ каже да је грчки цар Василије II уништио Бугаре, који су владали у Македонији, и што је остало да је прогнао к Дунаву (у данашњу Бугар-ску), и да се име *бугарско* у Македонији сачувало само као нека успомена у имену охридске архиепископије, која је била, као што знамо, *грчка*.

6) Од 1557—1766 године *самоковско* је владичанство припадало српској пећкој патријаршији и у то се време пећки патријарх по свој прилици због тога каткад потписује на пр. овако: *патријарх (све) Србије и Бугарске*. Неки бугарски писци измишљају без икаквих доказа да је тај додатак „*Бу-гарске*“ у титули пећкога патријархе због тога што је под ње-говом влашћу било у то време Скопље, Кратово, Штип итд.

7) Већу је легенду о св. Клименту (написану на грчком језику) по свој прилици писао Грк, као што је већ Добров-ски мислио а доцније знатним разлозима утврдио А. Воро-нов.⁴⁾ С њим се сасма слаже у том и професор В. Јагић.⁵⁾ Уз разлоге А. Воронова ја бих додао и овај разлог: Ове легенде није писао Словенин из 10 века за то што се у њој спомиње

¹⁾ Steph. Gerlach, Tage-Buch, Frankfurt 1674, стр. 64a.

²⁾ N. Gregorae Histor. II, 2, p. 15a (p. 27. ed. Bonn.).

³⁾ Histor. VIII, 14, p. 233c (p. 379. ed. Bonn.).

⁴⁾ Источники для исторіи свв. Кирилла и Меѳодія (1887) стр. 115—16.

⁵⁾ Archiv für slav. Philol. 4 (1880) стр. 110. (Види и XII стр. 220).

језик „бугарски“ (или „словенски“), док се у домаћим споменицима језик у 10 веку свуда зове словенским, а називање језика „бугарским“ први се пут јавља тек у 13 веку (један пример бугарски и један српски).

8) Још и данас треба многе историке упућивати као децу, да разликују имена, којима неки народ сам зове себе и свој језик и своју земљу од имена, којима их називају страни писци, на пр. Словени Немце зову Немцима, али се сами Немци нигда не зову тим именом.

9) 1895 године тврдио је словеначки лингвист В. Облак³⁾ да је реч *Бугарин* у македонским дијалектима 19 века *туђега порекла*. Доцније је то тврдио године 1900 и бугарски научник Иван Шишманов⁴⁾ овим речима: „Широкото разпространение на формата бугарин вѣ нѣкои отъ македонскитѣ диалекти, вѣ противурѣчие съ обикновеното замѣствание на лѣ (ѣл, ол, оѹ, ѣ, о) показва јавно, че имаме работа съ една механично усвоена чуждица,“ за тим каже: „Неготово присѣствие дору и вѣ такива диалекти, които инакѣ сѣ свободни отъ срѣбизми, е найкраснорѣчивиятъ свидѣтель за неговата импортация отъ нѣ.“ 1904 године споменуо сам разлоге,⁵⁾ за што треба сматрати да је та реч у Македонији туђега порекла, исто тако и 1918 године⁶⁾. 1913 покушао је А. Белић,⁷⁾ професор словенске филологије у београдском универзитету, да покаже откуда је дошла у Македонију та туђа реч. Чини се да је та туђа реч овако дошла у Македонију: Из турских речника познато ми је да се *Бугарин* каже турски *булгар*, али г. Ј. Иванов⁸⁾ тврди да се каже „булгар и бугар.“ Овај облик *бугар* дошао је по свој прилици из српскога језика у турски и то у главном преко Срба мусломана те су по свој прилици Турци као господари Македоније раширили ту реч по Македонији у оба облика *булгар* и *бугар* (-ин је обичан словенски наставак). Ево разлога због чега се сматра, да је ово

³⁾ Archiv für slavische Philologie XVII, 1895, стр. 442.

⁴⁾ Сборникъ за народни умотворения, наука и книжнина, XVI и XVII, I одељ. 1900, стр. 727 и 728.

⁵⁾ О српском имену у Старој Србији и у Македонији, Београд 1904, стр. 45.

⁶⁾ Ethnographie des Slaves de Macédoine, Paris 1918, стр. 17.

⁷⁾ Сербы и Болгары вѣ балканскомъ союзѣ (1913) стр. 40–41.

⁸⁾ Българитѣ вѣ Македония, София 1917, стр. 80 (друга белешка).

туђа реч: У селима к северозападу од Солуна, којих је говор проучавао В. Облак, говори се сонантно л (мало кад лѣ) за старословенско сонантно л, али се говори у место таквога л само у речи *Бугарин*.¹⁾ У кукушководемском говору²⁾ имамо у место сонанта л (старословенски лѣ) само у речи „бугарин“. Исто тако и у охридском говору³⁾ само у речи „бугарин“ (или у речима од исте основе). И у околини Бевђелије према моме истраживању налази се тако само у речи *Бугарин* и у речима од исте основе. Овај се *неправилни* облик употребљава *обично* у Македонији. Ова *неправилност* и *скорашња појава* те речи у Македонији *показује* *туђе порекло*. У селу Сухом говори се *Булгарин*,⁴⁾ а тај је облик противан гласовним законима истога дијалекта и гласовним законима српскога и бугарскога језика, али се облик *Булгар* налази у турском језику и може се поуздано тврдити, да је тај облик позајмљен из турскога језика и у етнографији може имати само негативну вредност.

10) Треба имати на уму, да се у домаћој књижевности први пут спомиње бугарски језик тек у 13 а особито у 14 веку т. ј. да се речи *Бугари*, *бугарски* тек у 13 веку употребљавају у *етнографском* смислу, а пређе су се употребљавале само у *политичком* смислу као на пр. пре овога светскога рата речи Црногорци, црногорски. Према томе није било ни прилике да у Македонији постане *народно* име бугарско, јер је нова бугарска држава у 13 и 14 веку била скоро увек од прилике у подручју данашње Бугарске.

11) У Љ. Стојановића⁵⁾ има овај запис од 1704 године: „Сѣа книга избрана различними слови, чрътахъ ю оу Бѣдимскои вароши дѣакъ Вѣлко Поповичъ вѣчьствомъ же вѣть блгарскѣ земли отъ места Кратова, при државѣ светлаго римскаго цесара Лѣвполда, а подѣ властѣю срѣбскословенскаго светѣйшаго патрѣарха нашего Хажи Кврѣ Арсенѣа Чръновѣича, вѣ

¹⁾ Облак, Macedonische Studien (1896) стр. 39. (Овај је облик једнак облику српскога књижевнога језика).

²⁾ Д. Мирчев, Сборникъ за нар. умотв. XVIII (1901) стр. 449.

³⁾ Е. Спространов, Сборникъ за нар. умотв. XVIII (1901) стр. 532.

⁴⁾ Облак, Macedonische Studien (1896) стр. 39.

⁵⁾ Стари српски записи и натписи, II (1903) бр. 2128. Исти овај запис с разликама у правопису у истој књизи бр. 2147 с додатком „Запис у рукопису ман. Гргетека“.

лето 1793." — Запис у рук(опису) ман. Врдника (Раваница). — St. I, 4." (St. = Starine jugosl. akad.). — а) Речи „при држави светлаго римскога цесара Лѣвполда..." јесу тумачење уз реч *Крашово* а не уз *Будимска варош*, једно за то што *одмах стоје после те речи*, друго за то што би било непотребно казивати, да је угарска престоница Будим у држави цара Леополда. Али у држави цара Леополда и под влашћу српскога патријарха Арсенија Црнојевића нема места Кратова, колико ми је познато, него има место *Крашово* у Банату, где има српских насеобина, које су све до најновијег времена сматране као бугарске.¹⁾ У Банату, као што је познато, има и бугарских насеобина. Реч *земља* почесто се употребљава у старијим српским споменицима са значењем *крај*. Према томе овде би имали рђаво написану или прочитану реч: *Крашово* место *Крашово*, јер рукописна слова *ш* и *ш* у ћирилици личе једно на друго. Може се споменути да и у Бугарској има место *Крашово* између Дупнице и Цумаје и да су Турци *Видин* звали *Крашовом*, као што тврди један стари географ:²⁾ „*Видин* од *Турака* зван *Крашов*, освојен од *Ферис-бег* у почетку владе *Бајазета I* и од тада увек седиште турскога *санџака* под *шешварским беглербегом* или *пашом*" („*Vidina, by the Turks called Kiratow, taken by Feris Beg, in the beginning of Bajazet the first, and ever since the seat of a Turkish Sanziack under the Beglerbeg or Bassa of Temeswar*").

12) Познато је, да су неки византијски писци (каткад или често) називали Турке *Персијанцима*, Русе а и друге Словене *Скицима*, Србе *Трибалима* итд., Мађаре *Пеонцима* итд. Исто тако су и македонски Словени називани *кашк* од византијских (а и других грчких) писаца Βούλγαροι. Неки су туђи писци, особито турски, примили овај назив угледајући се по свој прилици у Грке. Ова се погрешка могла лако раширити, јер су византијски писци одавно познати, а словенски извори, који их поправљају, од скоро.

Белешка 1. 1816 године наштампано је у Будиму „Огледало“ Кирила Пејчиновића Тетовца на трошак и настојањем

¹⁾ Љ. Милетић, Archiv für slavische Philologie, 25 (1903) стр. 169—176.

²⁾ Peter Heylyn, Cosmographie in four books. Containing the Chorographie and Historie of the whole world London 1666, стр. 566. У издању од 1682, II, стр. 173.

призренског попа Косте Стошића. О натпису тога огледала каже Ст. Новаковић: „Ма да је језик у наслову назван језиком бугарским, унутра се у тексту то нигде не спомиње и може бити да је заједно са „доњом Мизијом“ дошло од каква ученог коректора у Пешти. Напротив у тексту се на стр. 149 чита *Курбан ће речиси нашихки жертва*, а при крају беседе обичан ред календарских светаца завршује се обичним у нашој цркви речима „и свјатитељ Свмевна, Саввы, сербскихъ просветитељ (стр. 155).“ Треба поменути, да ни Тетово, одакле је био К. Пејчиновић, ни Скопље, у околини кога је подуже живео, нису били у „доњој Мисији“ (Мизији). Оваку је погрешку лакше могао начинити неко у иностранству, ко не зна добро где је Тетово и Скопље. — А. Шопов¹⁾ казује свој разлог против Ст. Новаковића о натпису поменутога Огледала тврдећи да има у руци *рукопис* друге књиге Кирила Пејчиновића с натписом „Оутѣшеніе грѣшнымъ“ с наликим натписом као у Огледалу, али да је *штампар* један део тога натписа изоставио. „Както се вижда, печатарѣт го е извадилъ и е турилъ друго по-кратко заглавие“ (стр. 64). Дакле је у овом случају штампар могао натпис књиге скратити, а у оном другом није могао ни он нити ко други нешто додати.

Белешка 2. Неколико чињеница о основи бугар-у северо-западном делу Балканскога полуострва. Споменућу само оне потврде које се не налазе у Рјечнику југословенске академије.

1) *бугариши* (овакав акценат у Лици и у босанској Крајини) = а) нарицати, кукати (над мртвацем, због несрећна догађаја) у пренесеном смислу = плакати: дјеца бугаре. б) у старије време = певати о жалосну догађају или о јуначком делу. *Постање речи непознато*. О речима *бугариши*, *бугаршница* писао је и В. Јагић, Archiv für slavische Philologie IV. (1880) стр. 240—2 и VII (1884) стр. 520—1.

2) *бугаршница(-шница)* = стара народна јуначка особита песма, што се у 16 и 17 веку певала у Далмацији. *Постање речи непознато*. Можда је реч сродна с глаголом *бугариши*. Чини се да није од имена бугарскога народа, прво за то што су се такве песме певале само у далматинском приморју далеко од Бугарске, друго за то што у Бугара, колико знамо, није ни било таквих песама.

¹⁾ Сборникъ за нар. ум. III, 1890, стр. 63—4.

3) *бугар* = 1) (у Боци Которској) свињче. 2) (на полуострву Пељешцу) = бело свињче.¹⁾ *Постање непознато.*

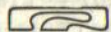
4) *бугарија* (у босанској Крајини с оваким акцентом) = (проста) тамбура. Постање од турске речи „bulgari“ (Даничић, Rječnik југословенске академије). И Ами Буе²⁾ говорећи о *тамбури* каже: „најмање (т. ј. тамбуре) зову Турци *Bulgari*“.

5) *бугарин*, т. = а) тестераш, пила: у Мостару, као што ми рече Мостаранин г. Влад. Ђоровић, и у Црној Гори, као што ми рекоше два Црногорца, који су слушаоци београдског универзитета. — б) (у Дубровнику) скитница, одрпаница, адраповац или тестераш, пила (и то су понајвише Срби из Херцеговине³⁾). *Постање ове речи биће од имена бугарског народа* и можда су је донели Турци.

6) Турски писац 17 века Евлија Челебија⁴⁾ помиње у Босни *Бугаре* поред Срба на пр. у Сребрници, у Сарајеву, у Рачи код ушћа Дрине и т. д., где по свој прилици није било Бугара. Овај је турски пискар врло непоуздан, али можда ипак та његова тврђења имају некога смисла.

7) Можда треба поменути и ово: 1884 године написа Géza Czirbusz⁵⁾ књигу „Die Südungarischen Bulgaren“, у којој Крашовце (у Банату) зове „крашовским Бугарима“ („krašovanske Bulgaren“), али каже, да је њихов говор (дијалекат) „српски“ („serbisch“).

8) Професор Ј. Цвијић⁶⁾ каже: „У Куфалову у јужној Македонији близу Солуна слушао сам, да људи употребљавају реч(и) „избугари се“ говорећи о пшеници која се покварила, која није добра за семе, и реч(и): „побугари се“ да би казали, да се нека ствар покварила; они зову „бугарком“ неку најпростију пшеницу. Познавао сам у Македонији присталице српске ствари, који су се борили и умирали за српску народност, али који су називали бугарским свој прости начин живота и рада“.

¹⁾ Archiv für slavische Philologie, VII (1884) стр. 520.

²⁾ La Turquie d'Europe (Paris 1840) II, стр. 112. („Les plus petits sont appelés *Bulgari* par les Turcs“).

³⁾ Archiv für slavische Philologie, VII (1884) стр. 520.

⁴⁾ Гласник земаљског музеја у Босни и Херцеговини, XX (1908) стр. 184, 186. Види и стр. 304, 305, 310 и 338.

⁵⁾ Љ. Милетић, Archiv für slavische Philologie 25 (1903) стр. 169.

⁶⁾ Questions balkaniques, Paris 1916, стр. 65.

ПЕТА ГЛАВА.

Неколико мишљења о дијалектима у Старој Србији и Македонији. Оцена тих мишљења и неколико бележака о тим дијалектима.

У Берлинском Дневнику (Berliner Tageblatt Nr. 202, 22 Apr. 1913, Abend-Ausgabe) изашао је чланак др. Бојана С. Цонев, председника државне испитне комисије у Софији с натписом „Бугари и Срби“. Ту у главном хоће г. Б. Цонев да докаже да су Македонски Словени Бугари. У белешци испред тога чланка уредништво је г. Цоневу испевало неку малу химну и казало, да ће у тој ствари бити објективно и да ће примити одговор са српске стране. Према жељи неких познаника био сам одговорио и ја, али ни мој одговор ни одговор других неких Срба ни до данас није штампан, колико сам могао дознати.

У другом ступцу пише г. Бојан Цонев: „И данас је као од вајкада језик најглавнији знак разликовања по ком се један народ разликује од другог. Поред језика пресуђује и *народно осећање*“. За тим каже Цонев у трећем ступцу: „Македонски Словени зову се дакле Бугарима и њихов је говор бугарски. Овај говор (дијалекат) има особито у подручју јужно од црте Тетово, Скопље, Кратово све особине бугарског језика и као такав признаје се од свих неспрских филолога“. У четвртном ступцу пише професор Цонев: „Јужно од црте Кратово, Скопље, Тетово, Гостивар језик је очевидно бугарски. У томе су сложни сви слависти и етнографи — изузевши српске.“

Да је јужно од црте Крашово—Скопље—Тетово језик очевидно бугарски и да су у шоме сложни „сви слависти“ осим српских то није истина. За доказ споменућу овде неколико мишљења слависта, који нису Срби и узећу реч славист у најширем смислу т. ј. обухватајући и историке:

1874 године каже руски филолог А. Кочубински¹⁾ да у македонском дијалекту, колико он може ценити по штампаним песмама и приповеткама, има „толико особина српских колико и бугарских“ („настолько-же сербских, насколько и болгарскихъ особенностей“).

1885 године пише професор словенске филологије у бечком универзитету В. Јагић²⁾: „али шта је узевши у главном... македонски говор, него прелазни дијалекат од бугарскога језика српском и хрватском... или обрнуто“ („was ist aber im Grunde genommen... das Macedonische, wenn nicht ein Uebergangsdialect des Bulgarischen nach dem Serbischen und Kroatischen... oder umgekehrt“).

1886 године каже руски писац И. С. Јастребов³⁾ да славу (крсно име) „славе Срби не само у Србији, свуда у Аустрији, у Угарској, у Босни, у Црној Гори, на Косову, у Морави и призренској области, него и у скопљанској, велеској, прилепској, битољској и охридској области, исто тако и у Дебру и у тетовској области. Сви становници, који у поменутим крајевима говоре славеносрпским дијалектом (језиком)... као светињу чувају тај обичај.“

1886 пише руски писац Д. Никољски⁴⁾ о дебарским песмама и каже: „не гледајући на ове бугаризме, песме дебарскога округа (области) јесу српске, а ни по што нису бугарске“.

1891 године каже руски научник Н. Тихов⁵⁾ да се у подручју „западнобугарскога дијалекта“, у које је узета и Македонија, негде говори *ближе српскоме* језику и негде *ближе бугарскоме* и да се према томе може ценити, у колико је тај назив тачан и „у колико имамо право, ако га назовемо „југоисточним српским“ дијалектом. Очеvidно је да се тај назив „западнобугарски дијалекат“ може примити само „условно“, као што сам га узимао и ја“.

¹⁾ Записка о путешествіи по славянскимъ землямъ (1874) стр. 44.

²⁾ Archiv für slavische Philologie VIII (1885) стр. 134.

³⁾ Обычаи и пѣсни турецкихъ сербовъ (въ Призрѣнѣ, Ипекѣ, Моравѣ и Дибрѣ) 1886 стр. 1—2.

⁴⁾ Извѣстія С. Петербург. слав. благотворит. общества, III (1886), стр. 548.

⁵⁾ Очеркъ грамматики западно-болгарскаго нарѣчія по сборнику болгарскихъ пѣсень В. В. Качановскаго (Казань 1891) стр. 277—8.

1891 године чувени славист Л. Мазинг¹⁾ који је тада био доцент у јурјевском универзитету, говорећи о западној граници бугарскога језика каже да се ту ради „о основном питању *припада ли Македонија*, у колико се тамо словенски говори, *подручју бугарскога језика или не припада*“ („prinzipielle Frage der Zugehörigkeit oder Nichtzugehörigkeit Macedoniens, soweit dort slavisch geredet wird, zum bulgarischen Sprachgebiet“). Говорећи о бугарском акценту каже²⁾: „с обе стране Балкана, у Родопи и где се још без сумње бугарски говори“ („zu beiden Seiten des Balkan, in der Rhodope, und wo sonst unzweifelhaft bulgarisch geredet wird“). По свој прилици хотимице изоставља Македонију. На другом месту³⁾ истиче да је лако могуће да је македонски говор негда био у ближем сродству с чакавским и другим западним југословенским дијалектима.

1898 пише професор В. Јагић⁴⁾ „Исто тако је македонски дијалекат на прелазу од српско-хрватскога језика к бугарскоме“ („Ebenso bildet der macedonische Dialect den Uebergang vom Serbo-Kroatischen weiter nach dem Bulgarischen“) и за то нам даје разлоге, које нећу овде да помињем и тумачим због краткоће; и говорећи да отаџбину старог словенскога језика треба тражити негде у Македонији каже: „ја да богме не мислим на таки (т. ј. крај у Македонији), где се говори више српски него бугарски.“ (Последња реченица: „in Macedonien eine Gegend... wo mehr serbisch als bulgarisch gesprochen wird“).

1901 године каже пољски лингвист Ј. Baudouin de Courtenay⁵⁾: „Међу овим главним крајевима словенским има прелаза т. ј. дијалеката, у којима су уједињене карактеристичне и типичне особине двају суседних говора: мешани говор у средини... између крајева бугарских и српскохрватских (мешани говор такозваних *Шопова* и донекле такви говори македонских Словена)“ („Entre ces territoires slaves principaux, il y a des chaînons intermédiaires, c'est-à-dire des idiomes, réunissant les traits caractéristiques et typiques de deux parlers voisins: le patois intermédiaire... entre les territoires bulgare et“).

¹⁾ Zur Laut- und Akzentlehre der macedoslavischen Dialekte. Ein Beitrag zur Kritik derselben (1891) стр. 4, испор. и стр. 4—5.

²⁾ У истој књизи на стр. 128.

³⁾ У истој књизи на стр. 68.

⁴⁾ Archiv für slavische Philologie XX (1898) стр. 35, 38.

⁵⁾ La Grande Encyclopédie, XXX стр. 94а, в. Види и стр. 101 и даље.

serbocroate (le patois de soi-disant *Šopci, Choptsi* et jusqu' à un certain point ceux des Slaves de Macédoine") и затим одвајајући Бугаре од македонских Словена каже: „У Бугара и у македонских Словена утврђује се и јак туђински утицај“ („Chez les Bulgares et chez les Slaves de Macédoine, on constate aussi une forte influence étrangère“).

1905 године пише Илија Барбулеску,¹⁾ професор словенске филологије у јашком универзитету, после дужег расправљања о језику македонских Словена: „Ово нам показује то, да у најмању руку, исто толико колико Бугари, толико и Срби имају права да тврде, да је језик македонских Словена — српски језик, па исто толико имају права да тврде, да је словенски живаљ — вели се 1,200.000 душа — у Македонији, узев у опште, српски живаљ.“ За тим оцењујући лајпцишког професора Вајганда каже²⁾: „Овакав начин писања јасно нам показује, да Вајганду то питање и није познато, ну да је на то подстакнут; да Вајганд о томе питању пристрасно говори из наклоности према Бугарима и из личних својих побуда и да се управља према општој бугарофилској струји, коју су Бугари умели да изазову у своју корист. Шта више, из свега овога што смо доведе изнели, јасно се види, да је Вајганд исто тако незналица и када, оштро осуђујући Србе, узвикује: „сви су путници и филолози *сагласни* у томе, да је језик македонских Словена бугарски језик“.³⁾ Мало после тога пише (стр. 43): „Ово је, дакле, у најмању руку, просто непознавање ствари ако не и излив личних наклоности Вајгандових наспрам Бугара, јер као што то наведосмо, управо те *сагласности* нема међу онима, који *шемељно познају* те језике, а не само по неколико речи из српскога и бугарскога језика, и из словенских македонских дијалеката“. За тим спомиње борбу између Бугара и Срба „на основи словенског језика Македонаца, о ком филолошка наука још није казала своју последњу реч, *ма да за сада изгледа да у томе погледу Срби имају већег права*“ (стр. 45).

¹⁾ Румуни према Србима и Бугарима нарочито с погледом на питање македонских Румуна (1908) стр. 42.

²⁾ Румуни према Србима и Бугарима нарочито с погледом на питање македонских Румуна (1908) стр. 42—3.

³⁾ Професор Dr. Weigand, Die nationalen Bestrebungen der Balkanvölker, Leipzig 1898, стр. 19, 20.

1910 године у професора В. Јагића¹⁾ стоји спомен радова, „који говоре о „спорном“ македонском питању“ („posвященныхъ спорному Македонскому вопросу“) и спомен „филолога, који се све до сада препиру о том, у каквом се односу налази... дијалекат... македонски с бугарским и са српским језиком“ („филологовъ ведущихъ еще до сихъ поръ споръ о томъ въ какомъ отношеніи находится... нарѣчіе... македонское не то къ болгарскому не то къ сербскому языку“).

1912 године понавља И. Барбулеску,²⁾ професор словенске филологије на јашком универзитету, у преради свога дјела на француском језику оно што је раније казао на румунском језику.

1913 године (месеца маја) П. А. Лавров,³⁾ професор словенске филологије у петроградском универзитету, каза своје мишљење о словенским дијалектима у Македонији на седници друштва словенскога научнога уједињења. Ту каже Лавров говорећи о трнском говору (Трн је к западу од Софије): „У трнском говору налазимо е место Ђ: две дечица, у (ју) место јуса (ж), н. пр. руке, сестру отру (отровао?), ју т. ј. њу, чету — читају, поју — поју, певају, ч и џ (дж) место шт и жд, на пр. свечица место свештица, среча место сряща, меджа место межда, скупина цр место чр на пр. црне очи место черни очи, свршетак мо у 1 лицу множине садашњег времена, ше у 3 лицу множине у аористу. Све то приближује тај говор српском језику. Али има у њем нешто бугарско, на пр. ние место ми, употреба члана, губитак падежних наставка: кад че облак да mine над нашата градинка т. ј. кад ће облак да mine (прође) над нашом градиницом (вртлићем, баштицом). За што ме даде у таја пуста Совија = за што ме даде у ту проклету Софију (бугарска престоница). На тај начин српск особине имају надмоћност у фонетици, а облици се

¹⁾ Энциклопедія славянской филологіи, С. Петербургъ 1910, стр. 839, 896.

²⁾ Relations des Roumains avec les Serbes, les Bulgares, les Grecs et la Croatie en liaison avec la question macédo-roumaine, par Ilie Bărbulescu, professeur de slavistique à l' Université de Iași, membre correspondant et lauréat de l' Academie roumaine, Iași (1912) стр. 52. Овде се налази цитат који је споменут код 1905 године на првом месту.

³⁾ Труды общества славянскаго-научнаго единения. Сербо болгарскій споръ за обладание Македоніей. Петроградъ 1915, стр. 43—45.

употребљавају помешани српски с бугарским. Лице рођено у том месту, које говори таквим говором, свакако ће лако разумети свакога Србина, готово лакше него Бугарина из источне Бугарске“.

„Налики односи међу појединим говорима и бугарским и српским језиком опажају се и у различним крајевима Македоније. За време нашега путовања пошло нам је за руком да будемо у северној, у источној и западној Македонији“.

[стр. 44] „То је путовање показало да језик различних делова Македоније није једнолик. При том се показало да у говору северне Македоније има већина српских фонетских особина. Свуда у Скопљу, у Куманову, у Старом Нагоричу носни гласови изговарају се као у (и ју). У говорима западне Македоније показују се помешане бугарске и српске особине. Као противност северним македонским говорима говори југоисточне Македоније најближи су бугарском језику и [стр. 45] од чести баш источном бугарском дијалекту. У њима су се изједначили носни самогласници са њ, „чисти“ се самогласници изговарају као њ; љ се изговара различито, сачувани су гласови жд и шт. Ако се узме на ум, да се у већем делу Македоније љ изговара као е, да се готово свуда у једним говорима потпуно, а у другим више или мање знатно, налази изговор гласова тј и дј као меко к и г, који каткада прелазе у праве српске (гласове) ћ и ђ, што се готово у свима говорима налази и у место ж поред бугарских замена носних гласова: љ, а, ако се има на уму речник (т. ј. речи) македонских говора, који се често слаже са српским, потпуно ће се разумети, што ће језик тих говора бити лако разумљив свакоме Србину, као што је с друге стране српски језик разумљив свакоме Македонцу. Ево за што свуда у Македонији Србин осећа, да поједини говори нису далеко од његова матерњег језика, не мање него Бугарин из западне Бугарске. И како македонски говори нису једнолики, то је био узрок, да ниједан од њих није био добио опћег признања и за то није могао постати књижевним језиком за сву Македонију. И сами покушаји, да се пише овим или оним мајским говором (говором овога или онога места), били су ретки и незнатни. Тешко је веровати, да би и од сад било који говор могао добити превласт над другима и стати у ред с бугарским или српским језиком“.

(„Въ трискомъ говорѣ находимъ е на мѣстѣ ѣ: две дечица, у, ю на мѣстѣ юса, на пр. руке, сестру отру (отравилъ), ю т. е. еѣ, чѣту — читають, пою — поють, ч и дж на мѣстѣ шт и жд, на пр. свѣчаца вмѣсто свѣштица, срѣча вмѣсто сряща, мѣджа вмѣсто межда, групу др вмѣсто чр, на пр. црне очи вмѣсто черни очи, окончаніе мо въ 1 л. множ. числа наст. врем., ше въ 3 лицѣ множ. числа аориста. Все это сближаетъ этотъ говоръ съ сербскимъ языкомъ. Но есть въ немъ кое что болгарское, нпр. ние вмѣсто ми, мы, употребленіе члена, утрата падежныхъ окончаній: кад че облак да мине над нашата градинка, т. е. когда облако проидеть надъ нашимъ садикомъ. Зашто ме даде у тая пуста Совия, зачѣмъ ты меня отдалъ въ эту проклятую Софію (болгарская столица). Такимъ образомъ въ фонетикѣ преобладають сербскія особенности, а формы употребляются смѣшанно сербскія съ болгарскими. Конечно мѣстный уроженецъ, говорящій такимъ говоромъ, легко пойметъ всякаго серба, пожалуй легче, чѣмъ болгарина изъ восточной Болгаріи“.

„Подобныя же отношенія между отдѣльными говорами и языками болгарскимъ и сербскимъ наблюдаются и въ разныхъ краяхъ Македоніи. Во время нашего путешествія намъ удалось быть и въ сѣверной Македоніи, въ восточной и въ западной.“

[стр. 44] „Это путешествіе показало разнородностъ языка различныхъ частей Македоніи. При этомъ обнаружилось, что въ сѣверной Македоніи фонетическія особенности говора преобладають сербскія. Всюду въ Скоплѣ, Кумановѣ, Старомъ Нагоричѣ носовые звуки выговариваются какъ у и ю. Въ говорахъ западной Македоніи болгарскія и сербскія особенности являются смѣшанными. Въ противоположность сѣверно-македонскимъ говорамъ юговосточной Македоніи наиболѣе близки къ болгарскому языку и [стр. 45] даже въ частности къ восточно болгарскому нарѣчію. Въ нихъ совпаденіе носовыхъ съ глухими, произношеніе чистыхъ гласныхъ какъ глухихъ, различный выговоръ ѣ, сохраненіе жд и шт. Если принять во вниманіе, что въ Македоніи преобладаетъ выговоръ ѣ какъ е, что почти всюду въ однихъ говорахъ исключительно, въ другихъ болѣе или менѣе значительно встрѣчается выговоръ тј и дј какъ мягкія к и г, иногда переходящія въ настоящія сербскія ћ и ђ, что почти во всѣхъ

говорахъ рядомъ съ болгарскими замѣнами носовыхъ звуковъ ѣ, а встрѣчается и у на мѣстѣ ж, если имѣть въ виду лексическій запасъ македонскихъ говоровъ, часто совпадающій съ сербскимъ, то вполне будетъ понятно, что языкъ этихъ говоровъ будетъ легко понятенъ всякому сербу, какъ въ свою очередь сербскій языкъ понятенъ всякому Македонцу. Вотъ почему всюду въ Македоніи Сербъ чувствуетъ близость отдѣльныхъ говоровъ къ родному языку не менѣе, чѣмъ болгаринъ изъ западной Болгаріи. А разнообразіе македонскихъ говоровъ было причиной того, что ни одинъ изъ нихъ не получилъ общаго признанія, а потому и не могъ стать литературнымъ языкомъ для всей Македоніи. И самыя попытки писать тѣмъ или другимъ мѣстнымъ говоромъ были рѣдки и незначительны. Трудно думать, что бы и въ будущемъ какойлибо изъ говоръ могъ получить перевѣсъ надъ другими и выдвинуться на ряду съ болгарскимъ или сербскимъ“).

1914 године каже А. Лескин¹⁾, професор словенскихъ језика у лајпцишком универзитету, да је питање словенскога становништва у јужној Србији к југоистоку од Шаре планине спорно питање („eine Streitfrage“). Али мисли да се „с некога оправданаго гледишта“ („von einem bestimmten berechtigten Standpunkt“) могу сматрати говори с једне и с друге стране српско-бугарске границе пре 1913 године (т. ј. говори југоисточне Србије и западне Бугарске пре 1913 године) као *српскохрватски говори*.

Белешка. Не зна се по чему су судили словеначки филолог Б. Копитар и чешки Добровски, кад су називали македонске Словене *Србима*. Тако 1809 године пита Копитар²⁾ Добровскога: „Зар нема никаквих *историјских* доказа за Ваше тврђење, да је Ћирило начинио свој превод међу *Бугарима* или *македонским Србима*“ („Giebt es denn keine *historischen Beweisgründe* für Ihre Behauptung, dass Kyrill seine Uebersetzung unter *Bulgaren* oder macedonischen Serviern gemacht habe“). 1810 године пише Добровски³⁾ Копитару и каже:

¹⁾ Grammatik der serbokroatischen Sprache, Heidelberg 1914, стр. XIX и XXII.

²⁾ V. Jagić, Briefwechsel zwischen Dobrowsky und Kopitar, Berlin 1885, стр. 34.

³⁾ У истој књизи стр. 79.

„Мало марим за географске називе. Дубровчани, Македонци и Босанци ипак су *Срби*“ („Die geographischen Benennungen kümmern mich wenig. Ragúsiner, Macedonier, Bosnier sind doch Serben“).

Овим је примерима доказано, да је мишљење Бојана Цонева погрешно, али ипак можемо питати, јесу ли поменута мишљења тачна. Могао бих тврдити, да су *само донекле* тачна и зато бих могао казати неке разлоге:

А) П. А. Лавров и А. Лескин на поменутим местима поправљају своје раније погрешке, а људи су обично врло умерени, кад поправљају своје погрешке.

Б) 1898 године дао је професор В. Јагић¹⁾ и разлоге за своје мишљење помињући неке српске особине у језику у Старој Србији и у Македонији, али се може поуздано доказати, да су ти разлози *врло непошунни*. Нешто је Јагић²⁾ и раније поменуо и доцније додао, на пр. српску особину *цр* (од *старијега чр-*) у речима: црн, црвен, црв, црево и т. д.

В) Неки су поменути научници могли казати погрешно мишљење за то, што су били заведени, а могли су бити заведени оваквим примерима:

1) 1842 године измислио је П. Ј. Шафарик без икаква проучавања границу између српскога и бугарскога језика и нацртао је на карти, која је приложена уз његов Slov. Národopis. Та је *лудост* могла многе људе преварити и по свој прилици је преварила, јер је Шафариков углед био велик.

2) 1881 године објавио је бугарски писац М. Дринов³⁾ нека погрешна правила о дијалектима у Старој Србији. Тако каже, да у кратовском говору на место старословенскога „ж“ увек стоји *а* („ж immer durch *a* vertreten wird“). Исто то каже и за скоп(лан)ски говор („Hier ist ж immer gleich *a*“). Облак⁴⁾ каже 14 година доцније за глас у место старословенскога ж: „налази се у великој већини случајева и у кратовском и у кумановском дијалекту“ („bedeutend überwiegt es auch im Dialect von Kratovo und Kumanovo“). Лавров⁵⁾

¹⁾ Archiv für slav. Philologie XX (1898) стр. 35.

²⁾ Archiv für slav. Philologie 17 (1895) стр. 80 и у истом зборнику 23 (1901) стр. 125.

³⁾ Archiv für slav. Philologie V (1881) стр. 374, 375.

⁴⁾ Archiv für slav. Philologie, XVII, (1895) стр. 139.

⁵⁾ Види напред код године 1913.

каже, да се у Скопљу, Куманову и Старом Нагоричу говори у место старословенскога ж. Да је професор Јагић знао да су поменута Дриновљева правила погрешна, он би их поправио у „Archiv“-у. Та су погрешна правила могла заводити и професора Јагића а и друге научнике, кад су говорили о дијалектима у Старој Србији и Македонији.

3) 1884 године каже Фр. Миклошић¹⁾ да су особине македонскога дијалекта по једном бугарском писцу ово: „а) Акцент стоји на почетку речи: тиме се овај дијалекат приближује српском језику. — б) За *шт* и *жд* налази се или умекшано *ш* и *д* или неумекшано: оно се прво налази и у српском језику. — в) *а* има увек пун, нигда тако звани неодређени глас (џ). — г) *е* и *о* не замењују се са *и* и *у*. — д) *ѣ* и *ѝ* имају исти глас као у источном дијалекту; само у једном поднаредју место тога стоји *о* у речима са *р* које чини слог („mit silbenbildenden r“) као *корш* и *корш* за *кѣрш* и *кѣрш*, као што извештавач пише. — е) *ѣ* је увек чисто *е*, нигда *ја*, *еа*, према томе је непотребно. — ж) *х* се не изговара: *одеа*, *одее* место *одеха*, *одехе*; или се замењује са *ѣ* или *в*: *праѣ*, *бѣлва* место *прах*, *бѣлха*. — з) Поред члана од *шт* налази се и члан од *онѣ* и *овѣ*: *зелени не ливадѣ*, *студени не кладенци* 41. — и) Деклинација се боље сачувала у властитих имена него у другом дијалекту... — к) Речи средњег рода на *ре*, *ле* и деминутиви средњег рода имају у множини — *иња* (иња): *море*, *мориња*; *поле*, *полиња*; *момче*, *момчиња*; *книже*, *книжиња*. — л) У 3 лицу једине садашњег времена сачувано је *ш*. — м) Са *ш* у 3 лицу множине садашњег времена поступљено је различито („erfährt... verschiedene Behandlung“) према глаголским врстама (разредима) и крајевима. — н) Македонски дијалекат има партицип (ту свакако треба мислити на активни партицип садашњег времена: *приимајешти*, старослов. *приимаѣште*). — о) ж гласи као чисто *а*, на неким местима као *о*: *маж*, *мож*, старослов. *мѣжѣ*. У унутрашњости, у „кореним“ делу речи има ж у једном поднаредју глас *ѣ*. — П ж не каже се ништа: писац пише: *превез*, *догледаш* поред *јозик* старослов. *вѣз* —, *глад* —,

¹⁾ Fr. Miklosich, Geschichte der Lautbezeichnung in Bulgarischen [= Denkschriften der kaiserl. Akad. der Wissenschaften. Philos.-hist. Cl. 34 Bd. Wien 1884 (стр. 97—142)] стр. 125.

мажѣжѣ. Български книжици, I, 1858, стр. 36.“ — Данас знамо да су готово сва ова правила погрешна, али су готово сва истинита за овај или онај крај. Писац је дакле оно, што је опазио у једном крају Македоније самовољно раширио и на друге. Прво правило требало би да гласи: Речи од два или три слога имају акценат на почетном слогу од *прилике* у крајевима к западу од средњег Вардара. Друго правило требало би да гласи: Место гласова *шт* и *жд*, који су постали од прасловенских гласова *шј* и *дј*, говори се *ѣ*, *ѝ* (то је његово умекшано *ш*, *д* за које каже Миклошић да се налази и у српском језику) и неумекшано *ш*, *д* (ово ће бити погрешно) и т. д. Требало би говорити и о гласовима *шѣ* и *шч* и т. д. који се налазе у неким речима у неким крајевима. Тај је писац изоставио нека правила на пр. гласове *ѣр-* за старослов. *ѣр-* (у већем делу Македоније) или да гласови *ја*, *ша*, *жа*, *ча* остају без промене бар у неким крајевима. Погрешно му је правило за старословенско ж: није казао да је то ж негде *обично* = у, а негде *често*.

4) 1889 године наштампа Ст. Новаковић (Archiv für slav. Philologie XII, стр. 73 и д.) оглед прилепскога говора, где је по свој прилици уредништво додало уз прву приповетку превод на српском књижевном а и на бугарском књижевном језику. Прилепски говор и превод на српском књижевном језику писани су обичним српским фонетским правописом, а бугарски превод обичним бугарским правописом, који није фонетски. Према томе је писано на пр. прилепски *вера*, српски *вера*, буг. *вѣра*, а то је погрешно. Ми обично према (рђавом) старословенском изговору и *вѣра* читамо *вера*, а Бугари у источној и средњој Бугарској изговарају *вјарѣ*. Овакав правопис заводи све људе, који нису лингвисти, а по свој прилици и већину „лингвиста“. Пореди руски *ледѣ*, српски *лед*, руски *медѣ* српски *мед*, латински *centum*, талијански *cento*, француски *cent*. Ове се речи пишу готово једнако, а разлика је у изговору негде велика а негде врло велика.

5) 1890 године каже К. А. Шапкарѣв¹⁾ а) да Скопљанци Тетовци, Кумановци и Кратовци говоре: *мука*, *рука*, *шуга*, *груди*, *муѣ*, *јуѣ*, *шупан* и т. д. али не говоре у акузативу: *муку*, *шугу*, *руку*, *жену*, *главу* и т. д. него је свагда акузатив

¹⁾ Сборникъ за нар. ум. II (1890) стр. 335.

једнак с номинативом. („Така на пр. казватъ: *мука, рука, туга, груди, мужь, юже, шупанъ* и пр. но не и вин. пад.: *муку, тугу, руку, жену, главу* и пр. а всѣкога винит. пад. е ед-накѣвъ съ именителния“). Да ово није истинито за *крашовски* говор доказује ово место у Каранова¹⁾: (У Кратову) „ж у акузативу једине замењује се гласом у, а ж са ју на пр. Марију, Стојну, Елену, мајку, сестру“. [(У Кратову) „вин. пад. единств. число ж се замѣня съ у, а ж съ ю, на пр. Марию, Стойну, Елену, майку, сестру“]. Још каже А. Шапкар²⁾: „слово *ѣ* нигда се и ни у једном македонском говору не замењује гласом *а*“ [„бук. *ѣ* никога и вѣ ни единъ отъ македонскитѣ говори не се замѣнява съ *а*“]. А за тим каже, да се на различне начине уверио, да (старословенско) ж никако није прешло у глас у у штипском говору. [„Вѣ Шипѣ и Кочани... ако сѣдимъ по живия разговоръ, що сѣмъ ималъ често и за много врѣме съ Шипяни и Кочанчани, а още и по наодешиѣ се у мене многобройни образци, събрани чрѣзъ добрѣ опитно и тврѣдѣ вѣщо вѣ тѣзи работи лице, родомъ изъ самия Шипѣ || тамъ юсѣтъ никакъ не е „перешелъ“ вѣ у ни вѣ кореня, ни вѣ окончанието, нито безусловно нито условно даже. Вѣ тѣзи мѣста тая буква исклучително почти е замѣнена съ *а* подобно съ Бѣрсяцитѣ“]. — Да прво тврѣње г. А. Шапкар³⁾ није истинито, доказују примери у Kaline (I, стр. 191, 207 и II, стр. 129) за тим примери у В. Облака⁴⁾ од којих су неки из Охрида, за тим примери Д. Мирчева⁵⁾ из прилепскога говора: *лага* (лѣжа), *лајца* (лѣжица), *лаш* (лѣжѣ), *лажичник* (за остављање лажица), *потахнам*, — *ветар оган*, за тим помиње још пет речи, у којима се глас *а* не изговара „чисто“. Против другога тврѣња г. А. Шапкар⁶⁾ говоре примери у Калине (I, стр. 223), а особито *десешина* примера у И. А. Шандарова⁷⁾.

6) 1891 године изишло је дело К. Јиречка Das Fürstenthum Bulgarien, у ком има погрешних правила о језику, на пр. (стр. 61 у 3 белешци): Старословенско ж = „код Ђустен-

¹⁾ У истом зборнику IV (1891) стр. 314.

²⁾ Сборникъ за нар. ум. II (1890) стр. 330, 335—6.

³⁾ Archiv für slav. Philologie, 16 (1894) стр. 192, 194.

⁴⁾ Сборникъ за нар. ум. XX (1904): Бѣлѣжки по Прилепския говоръ, стр. 4.

⁵⁾ Сборникъ за нар. ум. XI, 1894, стр. 588.

дила (и) у северној Македонији само *а* (рака, патó), у брдонитом триском крају и у западној Македонији у (рука, пут)“ [„bei Küstendil, in Nord-Makedonien nur *а* (рака, патó), in Bergland von Trn und West-Makedonien *и* (рука, пут)“]. Да ово тврѣње није истинито за Ђустендил доказују примери у Сборнику за нар. ум. X, 1894, стр. 355, а особито XXXII, 1918, стр. 183—4, а да је погрешно и за „северну“ Македонију, доказано је напред. На истом месту каже К. Јиречка о *сонантима р, л* „к западу од Вардара опет *ѣр, ѣл*“ („westlich von Wardar wieder *ѣр, ѣл*“). Ово је правило по Облаку¹⁾ погрешно.

7) 1893 године изиђе дело П. А. Лаврова, Обзоръ звуковыхъ и формальныхъ особенностей болгарскаго языка. У својој оцени тога дела каже В. Облак²⁾: „Мислим да је врло чудновато да писац на стр. 97—98 ништа не зна о *ћ* и *ѣ* у македонским дијалектима“ („Sehr sonderbar finde ich es, dass der Verfasser S. 97—98 nichts von *ć* und *đ* in den macedon. Dialecten weiss“). Доцније је Лавров поправио ову погрешку.

8) 1896 године изиђе дело В. Облака, Macedonische Studien. У додатку мога предавања Ethnographie des Slaves de Macédoine (Paris 1918) и потпуније у Додатку I ове књиге доказао сам, да је један део поменуте Облакове расправе нема никакве вредности ни теоријске ни практичне. На свршетку своје расправе Облак је додао преглед главних особина оних дијалеката, које је истраживао. Природно је да многи читалац да не би читао дугачку расправу гледа само тај извод, кад му што треба о тим дијалектима, али у том изводу само на стр. 124—5 има четири до пет погрешних правила и десет је правила изостављено у којима су поменуте српске особине што сам доказао на поменутим местима.

9) 1913 године каза професор П. А. Лавров своје напред поменуто мишљење о дијалектима у Старој Србији и Македонији с разлозима, који нису потпуни. Ту су изостављени на пр. српски гласови *џр* (= старословенском *чр*), што су раније поменули и то као српску особину В. Облак³⁾ и

¹⁾ Archiv für slav. Philologie, XVI (1894) стр. 198, XVII (1895) стр. 436. Macedonische Studien (1896) стр. 40.

²⁾ Archiv für slav. Philologie XVI (1894) стр. 489.

³⁾ Archiv für slav. Philologie, XVII (1895) стр. 445. Macedonische Studien (1896) стр. 39.

В. Јагић¹⁾. Исто тако је изоставио сонанте *p, l* (на пр. у прст, влк, плно, и т. д.), што је раније поменуо В. Облак²⁾. Тако је требало поменути и неакцентоване гласове *a, o, e*, који у бугарском језику прелазе у *ъ, у, и*, али у северозападном делу Македоније и у Старој Србији редовно остају без промене као у српском језику. Тако и слогови *ја, ша, жа, ча* остају без промене у северозападном делу Македоније и у Старој Србији, а у бугарском³⁾ језику ти слогови у одређеним случајевима прелазе у *је, ше, же, че*. Професор П. А. Лавров сматра *a* (= старословенском *ж*) као бугарску особину, а професор М. Вукчевић⁴⁾ као српску, а ја желим да обојица даду за своја тврђења поуздане доказе.

Овде ћу додати још неколико бележака о словенским дијалектима у Старој Србији⁵⁾ и у Македонији.

А) *Какви могу бити односи словенских дијалеката у Старој Србији и у Македонији према српском и бугарском језику?*

Они могу обухватати ова четири одељка:

1) *Ти би дијалекти могли чинити једну целину, која би се могла сматрати као засебан језик одвојен и од српскога и од бугарскога језика.* Против овога говори то што у тим дијалектима, колико су нам познати, нема ни једне или готово ни једне особине у гласовима, па ни у облицима, које не би било ни у српском ни у бугарском језику, и која би обухватала све поменуше дијалекте. Према томе није оправдано, што се П. Драганов⁶⁾ жали на то што Срби и Бугари не допуштају „македонском дијалекту“ да се развија као књижевни језик. Нека нам П. Драганов каже, које су особине тога „дијалекта“? По свој прилици ни један народ у Европи не настоји да сваки дијалекат његова језика постане књижевни језик.

¹⁾ Archiv für slav. Philologie, XXIII, (1901) стр. 123.

²⁾ Archiv für slav. Philologie, XVII (1895) стр. 436. Macedonische Studien (1896) стр. 39, 40.

³⁾ Љ. Милетић, Das Ostbulgarische (1903) полустр. 39.

⁴⁾ Rad jugosl. akademije 145 (1901) стр. 119.

⁵⁾ Увек мислим к југоистоку од Шаре планине и скопљанске Црне Горе.

⁶⁾ Македонско-Славјанскій Сборникъ (1894) стр. VIII: „Это несчастное нарѣчіе, литературной обработки которому не позволяют ни Сербы ни Болгары, осуждено ими на смерть.“

2) Поменути би дијалекти могли бити *сви* више сродни са српским језиком него с бугарским. Овако су мишљење имали само неки незнатнији српски писци, али га није имао ни у Срба ни један стручњак у овим стварима.

3) Поменути би дијалекти могли бити *сви* више сродни с бугарским језиком него са српским. Овако мишљење имају многи бугарски писци, а у старије време, кад се о тим дијалектима врло мало знало, исказивали су овако мишљење и неки туђи писци, али — што је *главно у овој ствари* — ни један није дао за то поузданих разлога, којима би могао уверити стручњаке.

4) Словенски би дијалекти у Старој Србији и у Македонији могли бити подељени тако, да су *једни од њих више сродни са српским језиком а други с бугарским*. По мом је мишљењу само ово четврто истинито. Донекле су то потврдили неки стручњаци, који нису ни Срби ни Бугари, као В. Јагић¹⁾ тврдећи да не треба тражити отаџбину старог словенскога језика у неком крају Македоније „где се говори више српски него бугарски“ и Ил. Барбулеску,²⁾ професор словенске филологије у јашком универзитету. Стојан је Новаковић³⁾ у знатној расправи „*ђ и ђ* у македонским народним дијалектима“ начинио логичну погрешку изоставивши овај четврти одељак, а Облак⁴⁾ је начинио још већу логичну погрешку, и ако је писао после Ст. Новаковића и његову расправу оцењивао. Он је изоставио и *први и четврти* напред поменути одељак. Његово питање личи на питање: јесу ли животиње беле или црне?

Б) *Какве могу бити разлике између дијалеката и између сродних језика и каква је релативна вредност тих разлика?*

Има *четири* врсте разлика између дијалеката и између сродних језика, а то су разлике у *гласовима, у облицима (и основама), у синтакси и разлике у речнику*.⁵⁾

¹⁾ Archiv für slavische Philologie, 20 (1898) стр. 38.

²⁾ Relations des Roumains (1912) и. пр. стр. 52 и т. д.

³⁾ Глас српске краљ. академије, XII (1889) стр. 3.

⁴⁾ Macedonische Studien (1896) стр. 4.

⁵⁾ Види: K. Brugmann, Zur Frage nach den Verwandtschaftsverhältnissen der indogermanischen Sprachen. (F. Techmer, Internationale Zeitschrift für allgemeine Sprachwissenschaft, I (1884) стр. 226—56, особито стр. 253).

Што се тиче *релативне вредности* сваке поменуте врсте, већ је 1886 године немачки лингвист Х. Паул¹⁾ истакао, да су *особине у гласовима* (фонетске особине) најзнатније (нарочито кад се говори о сродним дијалектима) и да су најмање карактеристичне разлике у речнику. („Das eigentlich charakteristische Moment in der dialektischen Gliederung eines zusammenhängenden Gebietes bleiben immer die Lautverhältnisse.“ „Am wenigsten ist der Wortschatz und seine Verwendung charakteristisch“).

Према томе би имали по вредности ове три врсте разлика: *особине у гласовима* или *особине првога реда*, *особине у облицима* (заједно с основама) и у *синтакси* или *особине другог реда* и *особине у речнику* или *особине трећег реда*. Особине у облицима по свој прилици су знатније него особине у синтакси. Према томе би имали четири врсте особина, које по вредности иду оним редом, којим су напред поменуте. Вредност је фонетских особина особито истакао бугарски научник Љ. Милетић (Милетич)²⁾: „филологът търси своитѣ доказателства въ граматиката и въ рѣчника, али най-важното, което на филолога може послужи е *звукословието* (фонетика, Lautlehre). Законитѣ по който се измѣнятъ звуковетѣ въ езика сѣ трайни и послѣдователни. Отъ промѣнението станжло въ звуковетѣ зависи всичката външна форма (лицето) на езика. Разтълкувалѣ ли си звуковнитѣ промѣнения, разтълкувалѣ си езиковнитѣ форми. Звукословието е најсигурното опорище на филолога изобщо и на етимолога особито.“ За тим ју је истакао чувени пољски лингвист Бодуен де Куртене³⁾: „C'est avant tout l'élément phonétique de la langue qui peut être pris pour base d'une caractéristique des divers territoires, à une époque donnée, ainsi que dans l'évolution historique des langues.“

В) Главне особине бугарскога језика по Љ. Милетићу⁴⁾

1) Неакцентовано *a* = ѓ.

¹⁾ Principien der Sprachgeschichte, 2-о издање (1886) стр. 44—45. 4-о издање (1909) стр. 47, 5-о издање (1920) стр. 47 (§ 30).

²⁾ Периодическо списание на българското книжно дружество въ Сръдец (1886) књ. XIX и XX, стр. 223.

³⁾ I. Baudouin de Courtenay, La Grande Encyclopédie, 30 (1901) стр. 966

⁴⁾ Das Ostbulgarische, Wien 1903, полустр. 35—42. Да богме он то зове „источнобугарским“ дијалектима.

2) Неакцентовано *o* = у.

3) Неакцентовано *e* = и.

4) Старословенско *ж* = ѓ. У *акцентованом* слогу имамо неколика изузетка те је старословенско *ж* у еркечком и тевенском говору = *ѓ*, у пирдопском говору = *a*; Ахър Челеби, Рупчос и Чепино имају у том случају отворено *o*.

5) Старословенско *ѣ* где се није изгубило = ѓ;¹⁾ у *одијалекту* у члану = *o*. У дијалектима поменутим код 4) у *акцентованим* слоговима и *ѣ* (као и акцентовано *ж*) = *ѓ*, а отворено *o*.

6) Старословенско *ѡ* (обично = *e*) каткад = ѓ т. ј. *ѡ* и *ж* изједначени н. пр. „жѣтва, шѣ`па, пам`ѣт“ и г. д.

7) У њему се налази гласу *e* налик глас, које г. Милетић бележи *ѣ* и каже да га нема у „западнобугарском вокализму.“ Изговор тога гласа није г. Милетић тачније одредио.

8) Старословенско *ѣ* = *ja* (*'a*) — *e* [познато је да *ѣ* = *e* само онда кад је и акцентовано и кад поред тога у слогу после њега долази глас *и* или слово *e*, које се у неакцентованом слогу изговара као *и* или готово као *и*]. У рупчоском дијалекту Ахър-Челеби старословенско *ѣ* = „*ѓ*“ „с врло палаталним консонантом испред њега.“

9) Слогови *ја*, *ша*, *жа*, *ча*, прелазе у неким одређеним случајевима у *је*, *ше*, *же*, *че* (према изговору *ѣ* као *'a e*).

10) Обични гласови *б*, *п*, *м*, *в*, *ѣ*, *д*, *ш*, *з*, *с*, *ж*, *ч*, *ш*, *жд*, *шт* могу бити, као што каже г. Љ. Милетић и „палатални,“ што он бележи овако: *б*, *'a*, *'m*, *'v*, *'и* т. д. не казујући физијолошки опис тих гласова, само тврди да их нема у „западнобугарским“ дијалектима.

11) Прасловенски гласови *шј* = *шт*.

12) Прасловенски гласови *дј* = *жд*.

13) *Прво лице једнине садашњег времена* одговара старословенском *ж* т. ј. без *-м* на свршетку. Само се у Рупчосу налази каткад *-м* на свршетку тога лица. У „западнобугарским“ дијалектима свршетак је *-м* у том облику правило, а стари је свршетак изузетак. Западни дијалекти, који се граниче с источним, обично немају *-м* на свршетку у том облику.

¹⁾ Требало је поменути изузетак *шѡй* = старословенском *шѣ* + *й* као у српском језику *шај*, *овај*, *онај*.

14) Кратки инфинитив (т. ј. без *-ши* на свршетку) у будућем времену испред *-шшъ*, на пр. *да-шшъ* (= даћу) и после глагола *могъ* (possum) и *недѣѣ*, н. пр. „могъ каза, недѣѣ вика.“

15) Акценат који се употребљава и у бугарском књижевном језику и који показује више старине што се тиче места акцента.

Белешка 1. Велика већина особина, које је г. Милетић поменуо као карактеристику бугарскога језика у ужем смислу или као што он каже „источнобугарскога“, припада *гласовима* (фонетици). Али кад је г. Милетићу¹⁾ требало обележити „јединство целога бугарскога језика“, он је оставио и науку и фонетику и пронашао само ове „две врло знатне морфолошко-синтактичне особине“: *губишак деклинације* и *члан на крају речи* (или пост-позитивни члан). Те две особине има и румунски језик, те би према томе требало да бугарски и румунски језик буду један те исти језик. То су већ чудеса, а није наука! Г. Милетић ту и не помиње да има више научника, који мисле да узроке губитку деклинације у бугарском језику и у југоисточним српским дијалектима треба тражити у туђим језицима или како професор Јагић²⁾ мисли у румунском језику.

Белешка 2. Према Облаку³⁾ и *е* (= старословенском *ѡ*) у неакцентованом слогу = *и*. Изговор слова *ѣ* као *ја* — *е* по Облаку⁴⁾ вреди само за акцентоване слоге.

Напред поменуте особине бугарскога језика, казане разумљивијим језиком него што је у г. Милетића, биће корисне и за лингвисте и за људе који се не баве лингвистиком а хоће да ту ствар разумеју.

Истражујући однос дијалеката Старе Србије и Македоније према српском и бугарском језику требало би утврдити:

- 1) особине које те дијалекте приближују српском језику;
- 2) особине које их приближују бугарском језику;
- 3) особите особине македонске (или старосрбијанске) које при том поређењу опадају.

¹⁾ Das Ostbulgarische (1903) полустр. 5.

²⁾ Archiv für slavische Philologie 16 (1894) стр. 283—4 и 20 (1898) стр. 604—5.

³⁾ У истом зборнику 17 (1895) стр. 148.

⁴⁾ У истој књизи стр. 157—8.

У ову трећу врсту иду без сумње ове особине:

а) старословенско *ж* обично = *о* (дебарска особина) или = *и* (особина неких села у јужној Македонији);

б) свршетак трећег лица једине садашњег времена *-ш* (особина дијалеката који се говоре од прилике к западу од средњег Вардара);

в) губитак гласа *љ* (у Галичнику).

Требало би да даду доказе а не само голе шврдње људи који хоће да сматрају на пр. ове особине као бугарске:

а) старословенско *ж* = *а*;

б) старословенско *ѣ* = *о*;

в) старословенско *ѡ* = *е* у акцентованом и неакцентованом слогу;

г) три „члана“ у дебарском говору; на пр. дебарске речи *жена-ва* (*жена* (*о*)*ва*), *село-во* (*село* (*о*)*во*) и *село-но* (*село* (*о*)*но*), разликује се од бугарских речи *жинѧ-шѧ*, *силѧ-шу* (и *сѧлу-шу*) и по облику и по значењу, и без сумње су ближе српском језику него бугарском;

д) употребљавање гласа *дз* (*з*).

Белешка. Професор М. Вукчевић¹⁾ тврди да се облици са *ј* у скуповима *цј*, *бј* и т. д. не налазе само у бугарском језику него и у српском и као потврду помиње примере из П. П. Његоша (Горски Вијенац): *робје*, *дивјачне*, *труцје*, *сло-мјено*, *ломјава*, *јавје*, *шамјан*, *Дамјан* и придеве *дивји*, *рибји* и т. д. и додаје да се тако обично говори у Кучима (у Црној Гори). Неки су поменути скупови гласова новијег постања као *шамјан*, *Дамјан*. И на острву се Ластову²⁾ говори *ај* и т. д. поред *бљ* и т. д. на пр. *земја*, *покупјено*, *сломјено* и т. д., а на острвима Хвару, Корчули и т. д. говори се само *цј* и т. д. На острву се Цресу³⁾ говори *сабја*, *капја*, *земја*.

Као српски *архаизам* и *провинцијализам* треба сматрати ове особине:

а) сонантно *л* за које и Облак⁴⁾ каже да се у тој ствари западни бугарски дијалекти (заједно с македонским) слажу са суседним југословенским језицима (т. ј. српским и т. д.)

¹⁾ Rad jugosl. akademije 145 (1901) стр. 135.

²⁾ Oblak, Archiv für slav. Philologie XVI (1894) стр. 440.

³⁾ M. Tentor, Archiv für slav. Philologie, 30 (1909) стр. 162.

⁴⁾ Archiv für slav. Philologie 17 (1895) стр. 436.

б) сачувано л на свршетку слога које се доста често употребљава и у књижевном језику, особито у унутрашњости речи, на пр. α) у унутрашњости речи: *белка, белци, бесолница, биволски, биволче, болник, болница, Валпово, властелски (и властеоски), враголство, врелца (генитив), го голцаш, двокрилни, дебелгуза, дебелкоса, додолски, доколни (и докони), дулца, (ген.), жалба, жалци, залци, Илка, Илца (ген.), исполци, Јелка, јелша, Јулка, колница, крвопилци, малко, малчице, Милка, Милкан, Милче, Милчин, начелник, палци, пилци, прелци, самостално, селски, силно, силновит, стално, сталци, столњак, стрелци, телца (ген.), Узелца (ген.), хвалција, целца (ген.), цео целцаш, челца (ген.), шестокрилка* итд. — β) на свршетку речи, на пр. *Банштол, бѐл (бјѐл), бол, вал, Вукал, кал (и као), Крушедол, Момчил, на помол (напомол), обал (и обао) обил, окол (и окѐ), охол, подбел (подбјел), пребол, престол (и престо), продол (у Црној Гори продо), Радмил, (Радул), рал, спол, субел (субјел) шопал шропол, угал, чил (и чио)* итд., за тим особито у „јужном“ дијалекту *бијел, дијел, цијел* итд. — У туђим се речима л на свршетку слога каткад мења у о, али обично остаје без промене, на пр. *амрел, анђел (и анђеѐ), апостол, астал, бакал, бакалка, балван, балсам, балчак, олшар* итд.

в) Тако би се могао сматрати и глас њ (или њ̌) кад се говори место старословенских гласова њ, њ̌, али у Старој Србији и у Македонији у неким крајевима нема тога гласа на пр. по Облаку (*Macedonische Studien* § 21) у Галичнику, а у неким се крајевима мало кад говори¹⁾.

Сад ћу споменути особине у гласовима — дакле особине првога реда у Галичнику и у северозападној околини Солуна према Облаковој расправи *Macedonische Studien* поправивши оне погрешке, које су доказане у Додатку I и додавши неке изостављене ствари а изоставивши из његова извода на стр. 124—5 неке ствари које су незнатне вредности у питању: како стоје ти говори према српском и према бугарском језику:

1. Преглед особина у гласовима у Галичнику.

1) Старословенско њ̌ = е.

2) Прасловенски гласови дј̌ = ђ̌.

¹⁾ Oblak, Archiv für slav. Philologie XVI (1894) стр. 194.

3) Прасловенски гласови шј̌ = ђ̌. У три примера (4 речи) *шч* или *ш*.

4) Старословенски гласови чр- = цр-.

5) Српски сонанш р = сонаншу р.

6) Говори се сонанш л (у две речи *ол* § 77).

7) Слогови ја, ша, жа, ча остају без промене (§ 55) као у српском језику, а не прелазе у одређеним случајевима у је, ше, же, че као у бугарском језику.

8) Глас се х изгубио на почетку речи као у већине Срба, али је хв = ф.

9) Неакцентовано а остаје без промене као у српском језику, а не мења се у ѓ̌ као у бугарском језику.

10) Неакцентовано е остаје без промене као у српском језику, а не мења се у глас и као у бугарском језику.

11) Неакцентовано о остаје без промене као у српском језику, а не мења се у глас у као у бугарском језику.

12) Старословенско ж у појединим речима = о (од прилике у $\frac{3}{5}$ речи) или у (од прилике $\frac{2}{5}$ речи) или а (у четири речи), али је старословенски наставак -нж̌ = на и прво лице једине садашњег времена свршује се на -а.

12 а) Старословенско ѡ̌ = е, али старословенско ѡ̌ — на почетку = јо- (у три речи).

13) Старословенско ѣ̌ кад га није нестало = о. Тако и на месту где у старословенском језику није било гласа, н. пр. *огоњ, седом, осом, вешор, јагонца*.

14) Старословенско ѣ̌ кад га није нестало = е (и о у речи могла и по аналогiji у партиципима као *дошол*).

15) У скуповима *пл̌, бл̌, вл̌, мл̌* нема гласа *л̌*, него се каже *земја* и партиципи на -*иен, -вен* и т. д.

16) Мало има дугих самогласника.

17) Речи од два слога имају акценат на првом (почетном) слогу (стр. 83) као у српском књижевном језику, а у бугарском језику могу овакове речи имати акценат на свршетку.

18) Речи од једног слога с наставком -ови у множини имају акценат на почетном слогу као у српском књижевном језику, а у бугарском језику могу овакве речи имати акценат на оба последња слога.

Код бројева 1—11 и 17—18 имамо или особите особине српске или особине као у српском језику готово свуда без

изузетка. Код бројева 12—16 имамо или српске особине (као старословенско ж = у) или особине за које је напред истакнуто да је сумњиво како их треба сматрати или особине које приближују тај говор бугарском језику. *Према томе су несумњиво српске две трећине до три четвртине особина у гласовима — дакле особина првога реда.*

Белешка. Разумева се да и у облицима — особинама другог реда — има српских особина на пр.

- а) Наставак *-ови* у именица у множини (стр. 94).
- б) Заменица *ја* (ego) (стр. 97).
- в) Свршетак *-ише* у множини у императиву (стр. 115).
- г) Глаголски прилог садашњег времена на *-ећи* (стр. 121).
- д) Свршетак трећег лица множине на *-е* у аористу.

II. Преглед особина у гласовима у северозападној околини Солуна:

- 1) Старословенско *ѣ* = *е*.
- 2) Прасловенски гласови *дј* = *ђ*. Један сумњив пример као изузетак у једном селу и у једној речи *зд* за правословенске гласове *дј* (стр. 59, 63).
- 3) Прасловенски гласови *шј* = *ћ*. Изузетак су две до четири речи, у којима се за прасловенске гласове *шј* говоре гласови *шћ* или *шч* или *шт* или *ш* (где се изгубио глас *ћ* или *ч* или *ш*) (стр. 59).
- 4) Старословенски гласови *чр-* = *чр-*.
- 5) Српски сонанш *р* = сонаншу *р* (мало кад *рѣ*).
- 5) Говори се сонанш *л* и иначе *и* у скупу *жл* (мало кад *лѣ*).
- 7) Слогови *ја, ша, жа, ча* остају без промене (§ 54) као у српском језику, а не прелазе у одређеним случајевима у *је, ше, же, че* као у бугарском језику.
- 8) Глас *с* изгубио у почешку и у средини речи између самогласника у Вардаровцима (стр. 77).
- 9) Неакцентовано *а* остаје без промене као у српском језику, а не мења се у *ѡ* као што је обично у Бугара.
- 10) Неакцентовано *е* (= старословен. *е, ѣ, ѡ, ѣ*) често остаје без промене као у српском језику, а често се мења у глас између *е — и*, и тиме се приближује бугарском језику.
- 11) Неакцентовано *о* често остаје без промене као у српском језику или се често мења у глас између *о — у* и тиме се приближује бугарском језику.

12) Старословенско ж често = ѡ, али је по свој прилици доста често = у. У околини Бевђелије има око тридесет примера у којима је старословенско ж = у (види Додатак I, стр. 95).

12 а) Старословенско ж обично је = *е*.

13) Старословенско *ѡ* кад га није нестало = *о* (које се у неакцентованом слогу често изговара између *о — у*) или *ѡ*.

14) Старословенско *ѣ* кад га није нестало = *е* (које се у неакцентованом слогу често изговара између *е — и*) или *ѣ*.

15) Глас *љ* у *плъ, блъ, млъ, вљ*. Чини се да у овим скуповима нема гласа *љ*, и на 124 страни Облак тврди да га нема, али у § 110 где о том говори помиње свега једну реч: *земља* или *земја* (*зем'а*), и према њој је начинио правило! Није ту питање, како се изговара једна реч, него како се изговарају партиципи као *пошопљен, поновљен* и т. д.

16) Мало има других самогласника.

17) У великога дела, по свој прилици у већини именица од два слога у којих је негда акценат био на последњем слогу, помакнут је тај акценат с последњег слога на први (почетни) као у српском књижевном језику.

Код бројева 1—9 и 17 имамо или особите српске особине или особине као у српском језику, у већини случајева без изузетка, иначе с малим изузецима. Бројеви 10—11 а готово и 12 могу да се изоставе из рачуна, јер су подељени на две стране. Код бројева 13—16 имамо у главном или особине, за које је напред истакнуто да је сумњиво како их треба сматрати, или особине које приближују тај говор бугарском језику, али код броја 15 нема у примерима доказа за Облаково правило. *Према томе су особине у гласовима — дакле особине првога реда — у овом говору у главном српске.*

Белешка. Разуме се да и у облицима — у особинама другог реда — има српских особина као што су на пр. ове:

- а) свршетак *-ови* у именица мушкога рода у множини (стр. 92);
 - б) свршетак *-м* у првом лицу једине садашњег времена;
 - в) глаголски прилог садашњег времена на *-ћи* (стр. 121).
- Ову ствар треба још боље проучити.

ШЕСТА ГЛАВА.

Неке знатније погрешке у тумачењу историјских споменика који говоре о Старој Србији и о Македонији.

У петој глави има доста примера, у којима су чињенице у језику извртнуте. Хотимице су по свој прилици извртале чињенице само неки писци, док су већина писаца били „преварене варалице“. Некима су у ширењу погрешних мисли помогле титуле, које *кашkad* или *често* нешто значе као професор универзитета, академик и т. д.

Горе стоји ствар с историјским споменицима. Док се Б. Цонев ухватио за *језик* и *народно осећање*, као што је казано на почетку пете главе и не помињући *бугарско народно име* у Македонији, дотле су други бугарски писци исписали целе расправе и готово целе књиге, да би преварили своје читаоце, како су се тобоже Словени (у Старој Србији и) у Македонији звали Бугарима: варајући их сад границама негдашње бугарске државе, као да су то етнографске чињенице, сад титулама охридскога архиепископа и српскога цара Стефана Душана и српских патријараха, сад опет погрешним и непотпуним казивањем мишљења страних путника и т. д. Овде ћу скупити у целину бар знатније погрешке у тумачењу историјских споменика, који говоре о Старој Србији и Македонији и који се тичу етнографије.

1) Границе бугарске државе у 9 и 10 веку немају никакве вредности за етнографију, јер је у то време бугарско име било само *полишчко* а не *етнографско*, као што се види из III главе ове књиге.

2) О спомену Бугарске у титули *грчких* архиепископа у Охриду види IV главу, бр. 5.

3) О спомену Бугарске у титули цара Стефана Душана види IV главу, бр. 4.

4) О спомену Бугарске у титули пећкога патријарха види IV главу, бр. 6.

5) О Кратову — Крашову и Вељку Поповићу види IV главу, бр. 1Г.

6) Бугарски писац А. Иширков¹⁾ каже: „Добъръ примѣръ на българщината на македонскитѣ славѣни въ Черногорията при самата граница на Стара-Сърбия ни дава слѣдниятѣ документъ. Въ протоколитѣ на Бѣлградската митрополия отъ врѣмето на австрийската окупация намираме слѣднитѣ бѣлешки: Въ 1734 год. билъ попъ въ село Клене „Лереа Петръ Кленски, синъ земледѣлца Михаила, рождениемъ и воспитаниемъ из села *Баніанскога близ Скопліа*, счил се книги ва патриаршии ипекскои & Георгиа ер’монаха Пеѣанина, священствѣтъ 30 летъ, искѣшенъ бивъ како читати знаеть святое писаніе, пробациумъ из царствѣющихъ книг’ читаеть среднимъ размѣмъ *заносишь языкомъ бл’гарскимъ*“ („Споменик, XLII, други разред 37, стр. 114“). Значење глагола *заносим* (у говору) одређено је у Вукову речнику. Види још у истом речнику код речи *Дибра*: „два човјека из Дибре, који су доста добро говорили Српски, само што су у гдјекојијем ријечима заносили на „Бугарски“, и код речи *Крчава*: „сви говоре Српски, истина заносећи мало на Бугарски, али их прави Бугари опет не разумију.“ *Заноси* (у говору) на бугарски може се казати само за онога човека, који *не говори бугарски*. Према томе А. Иширков или не зна значења тога глагола или мисли да га читалац не зна, јер то место има друкчије значење него што то он мало замотано каже.

7) О бугарском имену у Македонији и у Старој Србији у 19 веку види IV главу, бр. 9.

8) О погрешном приказивању мишљења путника 19 века види Додатак II, бр. 6.

9) О етнографским картама види Додатак II, 3), е).

10) Бугарски писац А. Иширков²⁾ каже: „въ Сърбия прѣди 1868 година никой не говорѣше за сръби въ Македония.“ „Прѣди Милоевића (1868) никой не мислѣше за сръби на югъ отъ Шаръ, и понятието Стара Сърбия се свѣрзваше главно съ Метохия.“ Да ово није истина доказују примери поменути напред на 15 и 16 страни, за тим више примера у II глави ове књиге.

¹⁾ Цвинчовитѣ възгледи врѣху етнографията на Македония — Периодическо списание, књ. 67, София 1906 стр. 473 у белешци.

²⁾ У истој књизи стр. 508/9, 519.

11) Неки бугарски писци говорећи (о Старој Србији и) о Македонији и изостављајући неповољна мишљења неких српских писаца спомињу само повољна мишљења, и *ако је доказано* да су та за њих (тобоже) повољна мишљења погрешна. Узалуд је ту и хваљење Ил. Руварца и кућење П. Срећковића, кад се поуздано зна да су обојица у питању историје и етнографије Старе Србије и Македоније били *незналице*, и кад се зна да су у *тој ствари* били *лични* противници, а иначе рођена браћа т. ј. незналица и један и други.

12) Још као ђак био сам научио реченицу знатну за тумачење историјских споменика „argumentum a silentio non valet“, која вреди готово свагда. Неки бугарски писци *не могу* или *неће* да науче ту реченицу те кажу на пр. у песми Змаја Јована Јовановића „Нема Срба“ помињу се српске земље а не помиње се Македонија. Налико и у „Бачком Растанку“ Бранка Радичевића. — На ово се може одговорити: а) Ти су песници могли мислити да је Македонија „на Марици“. б) Могли су мислити да је Македонија део Србије. в) Ако су мислили као Вук Ст. Караџић да су на пр. Тетово, Полог, Прилеп у Старој Србији (види напред стр. 16), онда им није много ни требала Македонија, која је у то време и онако била слабо позната. г) Цар је Стефан Душан био господар готово целе Македоније, али он обично каже да је цар „Србије и Грчке“ и налико, а Македонија се у његовој титули и не помиње. Вукашин, који је био господар крајева од прилике к западу од средњег Вардара, каже да је господар „српске земље“ и т. д. (Српске Земље, Србије) а Македонија се у његовој титули и не помиње. Костадин Дејановић, господар крајева око Струмице и Брегалнице, каже само да је *господар српски*. Види у II глави године 1366, 1370, 1380 (1381). д) У поменутој песми Змаја Јована Јовановића не спомиње се ни *Херцеговина*, ни *Далмација*, ни *Јужна Хрватска*, па ни *Србија* се не спомиње по имену. Треба да бугарски „научници“ из тога изведу да у тим крајевима нема Срба! ђ) Истина је истина, спомињао је ко или не спомињао, знао ко за њу или не знао. Америке је било пре 1492 године као и после те године.

13) Пошто нема ни једнога поуздана примера, где би Словени у Старој Србији и Македонији сами себе називали

Бугарима пре почетка 19 века, по свој прилици за то неки бугарски писци раширују самовољно Македонију према северистоку да би могли казати да се неко називао Бугарином и пре 19 века на пр. у Македонији око *Самокова*, у *Разлогу* и т. д. При том незнање појединих људи о македонским границама употребљавају као доказ не гледајући на то, који су се крајеви називали Македонијом у старом веку, кад је Македонија била или самостална држава или римска покрајина. — И како немају примера за бугарско име пре 19 века у изворима првога реда, ти бугарски писци варају читаоце изворима другог или трећег реда помињући некога *Грка* или *Турчина* или другог човека изван Старе Србије и Македоније који се угледао у тога Грка или Турчина или који је то од њих преписао.

Данашњи Немци зову сами себе *Deutsche*, Словени их зову *Немцима*, Французи *Allemands*, Енглези *Germans*. Према томе се обично не може словенским, француским и енглеским изворима доказати, које је право народно име немачко т. ј. како Немци *називају сами себе*. И Србе називају у различним историјским споменицима *Србима*, *Илирима*, *Власима*, *Трибалима*, *Рацима*, *Буњевцима*, *Шокцима* и т. д. али је *Србин* њихово право народно име а понеко од осталих имена употребљавали су Срби у овом или оном крају угледајући се у странце. Према томе помињати историјске споменике, у којима неко Србе назива *Илирима* или *Власима* или *Трибалима* или *Рацима* и т. д., а изостављати споменике (изворе), у којима *они сами себе називају Србима* (а то су извори *првога реда*) значи извртати историју, а то данас често раде неки бугарски писци и неки бугарски „пријатељи“ говорећи о историји Македоније.

Белешка 1. Овде се може додати ово: Раширивање *Бугарске* на запад за време турске власти у неких путника и неких других писаца не доказује ни да су ти писци, који су је раширивали на запад, сматрали становнике у тој проширеној Бугарској за Бугаре, а још мање доказује да су се сами становници у западној Бугарској за то сматрали. Види о том белешку у II глави код 1690 године (стр. 33).

Белешка 2. Откуда у неких путника погрешно тврђење, по ком река Морава раставља Србију и Бугарску, види се напред у II глави, стр. 38, белешка 2.

Белешка 3. Понеки бугарски „научник“ измисли да су становници око реке Тимока Бугари, за тим поменѐ неког српског писца који спомиње Бугаре код Тимока као да је то тобоже доказ за ствар коју је раније измислио. Бугара има и у Азији и у Америци и у Паризу и у Берлину и у Београду, али је питање, *колико их има*. Код Тимока има, колико знам, једна шака досељених Бугара. Пре десет до петнаест година упитао сам у околини Зајечара код села В. Извора, колико се сећам, једнога *тамошњег сељака*, има ли у том селу Бугара. Он ми одговори од прилике овако: Има, господине, кад почну да говоре бугарски, не може им човек ништа разумети. По свој прилици боље би били рећи *гошово ништа* (или *врло мало*). Они, које сам ја слушао, данас су двојезични: говоре и *српски* и *бугарски* и досељени су из средње или из источне Бугарске, колико сам могао за врло кратко време оценити по језику.

ПРВИ ДОДАТАК.

Белешке о расправи В. Облака Macedonische Studien.¹⁾

1. Облак је објавио у својој расправи пример помешана дијалекта (стр. 5) проучавајући говор неког радника, који је био родом из села „Обоки“ у дебарском крају. Тај је радник раније живео 17 година у свом селу или у осталим крајевима Македоније, особито у Солуну. — Овај део нема *никакве практичне вредности*, јер се не може тиме доказати, да се тако говори у неком крају Македоније. То је осим тога бесмислено расипање снаге: описивати вештачки (помешани) говор пре него што је описан неки македонски дијалекат. Исто тако овај део нема *никакве теоријске вредности*, јер не знамо, од којих је дијалеката састављен и не можемо из тога ништа изводити. Ево једног примера, који нам то и тумачи: Облак је забележио (стр. 106) у говору овог радника 26 глагола, који се свршују у првом лицу садашњег времена на -м (као у српском књижевном језику), 3 примера са -м на свршетку или без њега и само 3 примерка без -м на свршетку речи. Он нам каже да је најпре мислио, да ова три последња примера без -м на свршетку речи приказују чисти говор овог села и додаје: „Сад сам се ипак поколебао,“ јер и народне песме из дебарског краја имају облике, који се свршују на -а и -ам у првом лицу садашњег времена. То је дакле према Облаку мешавина, у којој *три* примера приказују чисти говор, а 26 примера позајмљено је од других словенских македонских дијалеката!

2. Што се тиче говора села „Обоки“, Облак је начинио другу погрешку, која је још знатнија. Он је изводио закључке, као да је утврдио чисти говор овог села. Види на пр. стр. 64, 67 и т. д.

¹⁾ Sitzungsberichte der philos.-hist. Classe der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, Wien 1896, св. 134.

3. За истраживање говора села Клења у дебарском крају Облак је употребио дете од 9 до 10 година, које је отишло из свога села пре више месеци и које је два месеца ишло у бугарску школу у Солуну (стр. 5). У овом су случају могуће четири врсте погрешака у говору: а) индивидуалне погрешке које су врло обичне; б) погрешке породичне: погрешке, које припадају једној или више сродних породица, нису обичне; в) погрешке детиње, јер деца од 9—10 година праве каткада погрешке, које не праве одрасли људи; г) погрешке научене од детета у школи или на састанку с децом, која говоре неким другим дијалектом.

4. Истражујући говор села Суха Облак је употребио занатлију из Суха, који је живео више од године дана у Солуну (стр. 4). У овом су случају могуће две напред поменуте врсте погрешака у говору и тај је занатлија могао научити у Солуну неке особине, које нису обичне у његову селу.

5. На 43 страни тврди Облак,¹⁾ да у бугарском језику има „и тврдо л, које је ипак мање гутурално него руско *л*“. Глас *л*, који се говори у руском у пољском језику и у неким случајевима и у енглеском, није ни *шврл* ни „*гушуралан*“ или ове речи овде не значе ништа. Да је казао да је ово *л* непријатно, то би можда било објективније; човек би бар могао према томе судити да то није глас из његова матерњег језика. На стр. 44 тврди Облак да у говору села Суха²⁾ има средње *ш*, *д* и умекшано *ш*, *д*, и да се к северу од Солуна³⁾ налази „средње *ш* и умекшано *ш*.“ Шта је то средње *ш* и умекшано *ш*? Могао би ко помислити да је умекшано *ш* глас, који се говори у руском језику, особито у словима *те*, *ти* (затим у Чеха и Мађара, а код нас у чакавачком дијалекту), али нам Облак⁴⁾ каже на стр. 43 да је бугарско *ш* испред *е* „у главном друкчији глас него што је великоруско *ш* у једнаком положају.“ — Свуда се у Облаковој расправи налазе такви примери, који нам доказују да му је непозната опћа фонетика (физијологија гласова), основна наука у линг-

¹⁾ „Auch hartes *l*, doch weniger guttural als das russ. *л*“.

²⁾ „Im Dialecte von *Sucho* sind mittleres und weiches *t*, *d* vorhanden“.

³⁾ „Auch nördlich von *Salonique* findet man mittleres und weiches *t*“.

⁴⁾ „Ist, wesentlich ein anderer Laut als das grossruss. *t* in gleicher Lage“.

вистици. Он би се могао бранити говорећи: Ми лингвисти, који мало знамо опћу фонетику или је не знамо никако, ми смо већина. То је истина.

6. Један део поменутих погрешака не може имати рђавих последица, али је у Облаковој расправи знатан део погрешака могао имати и по свој је прилици имао рђавих последица. Пре неколико година разговарао сам се с једним руским лингвистом, који је имао погрешно мишљење о односу неких особина српских (*ћ*, *џ*) и бугарских (*шт*, *жд*) у говору села, који се налазе к северозападу од Солуна, које је говорио проучавао и описао Облак у својој расправи. Кад сам му показао та места у Облаковој расправи, зачудио се што је ту ствар заборавио, јер је прочитао Облакову расправу. Размишљајући о том мислио сам да је он по свој прилици преварен погрешкама, које је учинио Облак у свом изводу на свршетку своје расправе. Многи људи не воле да читају дуге расправе, у којима има много некорисних ствари као у Облаковој расправи. Задовољни су дакле, што имају врло кратак извод, који је саставио и објавио Облак на свршетку своје расправе с натписом „кратка карактеристика дијалеката“ (стр. 123—5) и после тога још један извод сасма кратак, у ком истиче само неке особине македонских дијалеката. Овде ћу поменути неке погрешке у овом изводу:

а) На 124 страни Облак говорећи о особинама говора, који се говори у селима к северозападу од Солуна каже: 5. Неакцентовано *е* = гласу између *е* и *и*, али ближе гласу *и*. Ово је правило поновљено на 126 страни као главно правило. Неакцентовано се *е* изговара као *и* или готово као *и* обично у бугарском језику, док се неакцентовано *е* изговара обично у српском језику као *и* акцентовано *е*. У правилу Облакову имали би дакле особину која бар донекле приближује тај говор бугарском језику. Али је ли ово правило истинито? Облак је говорећи о тој ствари (стр. 31, § 59) истакао три примера противна његову правилу, али међу примерима споменутим на истој страни има их још 7 до 8 који су против његова правила. На 110 страни има десетина примера за његово правило и око двадесет против његова правила. На 114 страни има око двадесет примера за његово правило и око четрдесет против његова правила. То је заиста несрећа за Облака, који се хвалио у писму писану

професору В. Јагићу¹⁾ својом жељом да буде непогрешан што се могло наћи на једној јединој страни око четрдесет примера против његова правила, које је поновљено на 126 страни као главно правило.

б) На 124 страни Облак нам даје друго правило: „6. Неакцентовано *o* = *ô*, ипак није свагда“ (allgemein). (*ô* се изговара између *o* и *u*, али ближе гласу *u*). Ово је правило поновљено као главно на 126 страни и као да је без изузетка, јер је изоставио речи: „ипак није свагда“. — Неакцентовано *o* изговара се обично као *u* или готово као *u* у бугарском језику, док се глас *ô* обично изговара у српском језику на исти начин у акцентованим и неакцентованим слоговима. У овом бисмо случају опст имали особину која бар донекле приближује тај говор бугарском језику. Али је ли ово правило истинито? На 32 страни (§ 62) Облак говорећи о овој особини спомиње пет примера против свога правила. На 92 страни има 15 до 16 примера за то правило, а 8 до 9 против њега. На 98 страни има десетина примера за правило и десетина против њега. На 114 страни против правила су готово сви примери. Ови примери доказују да правило Облаково према његовој грађи није истинито.

в) Према прасловенским гласовима *дј* у српском се језику обично говори *ђ*, а у бугарском *жд*. На 59 страни тврди Облак да је забележио само један пример за овакве гласове *жд* у једном селу (од пет села која је проучавао), али на 63 страни тврди да није забележио ниједнога примера за овакве гласове *жд*. Али на 124 страни (бр. 8) Облак изоставља једно село (не знам за што) и даје нам четири опћа правила за четири остала села, по којима се правилно употребљава *жд* у ова четири села. Облак је дакле четири пута погрешно тврдио на 124 страни (бр. 8) противно примерима објављеним у истој књизи и противно својим тврђењима на 59 и 63 страни, да се бугарске особине *жд* (за прасловенско *дј*) употребљава као опће правило у четири

¹⁾ Macedonische Studien, стр. 145-6: „Ich möchte gerne bezüglich meines dialectologischen Materials für *infaillibel* gelten; wenn nun doch in einem Falle in den schon jetzt veröffentlichten Mittheilungen eine Unrichtigkeit nachgewiesen wäre, so wäre es mit meiner Unfehlbarkeit auch bei dem Werke selbst (wenn es je erscheint) dahin; es würden sich serbische und bulgarische (patriotische) Altgläubige finden.“

села к северозападу од Солуна. То није све. На 63 страни тврдио је за глас *ђ*, који је по његову мишљењу српскога порекла и који се правилно употребљава у истим селима (иаузевши сумњиви пример из једнога села) — да је (тај глас) туђег порекла, а гласови *жд* (за прасловен. *дј*) који се никако не употребљавају (иаузевши поменути сумњиви пример), да су домаћег порекла („*einheimischen Reflex*“). За то нам даје неки тобожњи разлог: према њему глас *ђ* нема двојак изговор¹⁾ у овим селима као иначе, али ни то није истина према његовој грађи на 60 страни (пример из Новог Села). Облак је заборавио да нам каже, по којој је логици — јер би требало одарити тај проналазак — глас, који се правилно употребљава у неком дијалекту туђег порекла, а други којег никако нема домаћег порекла.

Белешка. Овде не помињем незнатније ствари као на пр. на 123 страни: а) против правила бр. 3 има 12 изузетака на 26 страни (§ 42); б) против правила бр. 5 има 5 изузетака на 31 страни (§ 58); други изузеци на странама 19, 21, 113 и т. д.; в) против правила бр. 6 има више изузетака на странама 91, 98 и 116.

7) Ево друге врсте Облакових погрешака: На 64 страни забележио је у галичничком говору три примера (четири речи) са *шч* за прасловенске гласове *шј*. По његову мишљењу гласови *шч* иду заједно с бугарским гласовима *шт*. У свима другим примерима, којих има много, имамо српске гласове *ћ*, *ђ* (по његову мишљењу с двојаким изговором). На 23 страни забележио је у галичничком говору седам примера са српским гласом *у* за старословенско *ж* и од прилике три пут толико примера с нарочитом дебарском особином *o* (у неакцентованим слоговима а) за старословенско *ж*.²⁾ Облак је приказао на 125 страни први случај са три примера као опће правило, које је поновљено на 126 страни, а други случај са седам примера приказан је на истој страни као изузетак „мало кад *ж* = *у*“, а на 126 страни поновио је ово правило изостављајући поменути изузетак као незнатну

¹⁾ По његову мишљењу двојак изговор гласа *ђ* налази се у неким крајевима Македоније.

²⁾ Старословенски наставак -*нж* = *на* (у неким случајевима порекло сумњиво).

ствар. Налик случај имамо на 124 страни (бр. 8), где помиње гласове, који су постали од прасловенских *шј*.

8) Ево још једне врсте погрешака у изводу Облакову на 124 страни (а—г) и 125 страни (д—и):

а) Облак је раније поменуо (§ 54), а овде заборавио да помене да слогови *ја, ша, жа, ча* остају без промене у северозападној околини Солуна као у српском језику, а не прелазе у неким одређеним случајевима у *је, ше, же, че* као у бугарском језику.

б) На 86 страни (§ 129) Облак је поменуо тежњу за помицањем акцента према почетку речи у северозападној околини Солуна и додао за то примере: шест речи од два слога. Прегледао сам и остале акцентоване примере у Облаковој расправи и могао бих о том саставити ово правило: У великога дела, по свој прилици у већине именица од два слога, у којих је негда акценат био на последњем слогу, помакнут је тај акценат с последњег слога на први (почетни) као у српском књижевном језику, на пр. *венец* (§ 14); *сѣдба* (§ 34); *судба, руга*, (§ 35); *млеку, трева, спреда, деца, црево* (§ 43); *оген, свиња* (§ 40); *лешћа* (§ 102а); *међа, рђа, ћерка, свећа* (§ 102с); *земља* (§ 110); *спреда, сестра* (§ 112); *муха* (§ 121 и стр. 93); *јајца* (§ 126); *снѣхи* (стр. 93) и још шест речи на 86 страни (§ 129). — Чини се да ова правила вреде и за друге неке речи као што су придеви: *тенка* (§ 14) *гѣста, мѣтна* (§ 34); *бела, бели* (§ 43); *широко* (§ 67); *црвено, црно* (§ 75); *сухо* (§ 121).

в) На 124 стр. Облак је казао два свршетка у именица у множини (*-иња* и *-ишта*), а заборавио да помене свршетак *-ови* који се налази и у српском књижевном језику и о ком је напред говорио (стр. 92).

г) Облак је на 121 страни споменуо, а овде заборавио да спомене да се у северозападној околини Солуна налазе врло слаби остаци глаголскога прилога садашњег времена на *-ћи* (дакле као у српском језику).

д) Исто тако је раније споменуо (§ 55), а овде заборавио да помене да у Галичнику слогови *ја, ша, жа, ча* остају без промене т. ј. као у српском језику, а не претварају се у неком одређеном случају у *је, ше, же, че* као у бугарском језику.

ђ) Овде Облак тврди да је у дебарском крају „акцентован трећи слог од свршетка“ заборављајући да нам каже,

какав је акценат у двосложним речима: оне имају увек акценат на почетном слогу (као што тврди Облак на 83 страни) као у српском књижевном језику, док у бугарском књижевном језику у речи од два слога често је акцентован последњи слог.

е) Исто је тако заборавио да помене (види напред 83 и 94 страну) да у Галичнику једносложне речи с наставком *-ови* у множини, јер им је акценат на првом слогу, имају акценат на истом слогу на ком и у српском књижевном језику, на пр. *гробови, рброви, вдови* и т. д. док у бугарском књижевном језику у овом случају сваки слог може бити акцентован, на пр. „*гробове*“ (читај: *гробувѐ*), „*допове*“ (читај: *поповѐ*) и т. д.

ж) Још је заборавио да спомене обични наставак у множини *-ови* у Галичнику (види напред стр. 94), на пр. *гробови, робови, рогови* и т. д.; али је споменуо номинатив множине на *-овци* у Сухом (стр. 123, бр. 18), који се налази у бугарском језику — а забележио је у својој расправи свега три примера с овим свршетком (стр. 90).

з) Исто тако је заборавио да помене друго лице множине императива на *-ише*, на пр. *фалише се, направите, видите*, за које каже на 115 страни да су то аналогije које се налази и у другим југословенским језицима (т. ј. у Срба, Хрвата и Словенаца), али је поменуо императив у множини у Сухом (стр. 123, бр. 24), који се разликује од српскога императива.

и) Још је Облак заборавио да овде помене активни партицип садашњег времена на *-аѣћи* у Галичнику, за који тврди на 121 страни да је српскога порекла.

Белешка. Облак је заборавио или није хтео да спомене на 96—7 стр., како се каже *он, она, оно* у северозападној околини Солуна и у Галичнику.

9) Овде ћу поменути још неке Облакове погрешке у галичничком говору, које сам утврдио помоћу професора Р. Огњановића, родом из Галичника, и које сам проверио код неколика сељака из Галичника и околине.

а) На 77 страни Облак није ништа казао о гласу *х* на почетку речи у том говору. Њега је у том положају нестало као у већине Срба на пр. *лѣбови, лѣдно, ђдење, ђдима, Ристос, Ристјанин* и т. д. Изузетак су гласови *хв = ф* на пр. *фали, фалише се* (у Облака стр. 118). Чудно је да је Облак заборавио да говори о гласу *х* на почетку речи у Галичнику, кад

је говорио о том гласу у том положају у Сухом и у северозападној околини Солуна (стр. 77) и на истој страни о гласу х у Галичнику, и кад се код њега налазе речи, које су га могле на то опоменути на пр. (из Галичника) *лебови* (стр. 26, 94) и *ода* (стр. 106).

б) На стр. 23—24 Облак је поменуо речи у галичничком говору, у којима се налази ж у старословенском језику. Осим свршетка првога лица садашњег времена на -а и наставка -на (= старословенском нѣ) поменуо је још око *тридесет* примера, у којима би требало да буде ж у старословенском језику. У главном су ти примери забележени правилно. Али како стоји с оним примерима, које је Облак изоставио? Да би начинио колико толико добро правило, требало је забележити бар *већину* примера, јер у том говору према старословенском ж стоје гласови о, у, а. Место да забележи *око шотину* примера, он је забележио *око тридесет*, а у избору је био несрећан. Кад је у северозападној околини Солуна забележио реч *врућина* и реч за *оружје*, могао је дознати, да се и у Галичнику говоре те речи: *врућина* (и *врућ*), *оруже* и т. д. Он је изоставио *већину* речи са о казавши при набрајању: „и т. д.“, *једну реч* са гласом а (*идираг* = потпруг), колико сам могао утврдити, и поменувши *седам* (или *осам*) речи са гласом у изоставио је више од *тридесет*, јер се у Галичнику говоре ове речи са гласом у (= старословенском ж): *бубаче* (бубе), *бубулица*, *Врушок* (село на извору Вардара), *врућ*, *врућина*, *груб* (ружан), *огрубел*, *гусеница*, *гуска*, *гусло*, *надујен* и *се надул*, *желудец*, *имућен*, *кус* (кратак): *кажи накус* (у кратко), *кусак* (као кратак капут до кука), *гуша* (место куша: бора у оделу) *гушав* (набран), *кућа*, *кућник*, *кућница*, *покућнина*, *оруже*, *пукаме* (пуцамо на пр. из пушака), *да пукнаме*, *пупунец* (пупољак), *ругање*, *изругаф*, *скуден* (као оскудан), *преступи* (као огреша се), *суд* (за суђење), *судиме*, *судија*, *судење*, *трудна* жена, *тупаница* (песница), *тупнеш* (бубнеш песницом), *нећу* *Угрин* (мушко име), *урођица* (нечистоћа у жити), *уродичаво* жито, *ушка* (нека птица), *фрушко* ноже (нож који није домаћи, туђе израде), *чубрица* (нека трава).

Белешка 1. Говори се и су (= *sum*: у као у *нећу*?), *бубрек* (турскога порекла?), *сукалка* (ваљуска за тесто): сродне речи старослов. *сжкѣ*, српски *сук* и т. д. или *сукаши*?

Белешка 2. Налику је погрешку по свој прилици учинио Облак истражујући говор у пет села к северозападу од Солуна. Само је у Новом Селу забележио од прилике једну *чештрину* (или можда једну *шрећину*) примера, у којима би био у старословенском језику глас ж, а за остала села има много мање примера, за нека села од прилике једну *десетину* примера. Очеvidно је да су правила начињена према тим примерима рђава. Има разлога да мислим да је Облак и у овом случају особито био несрећан бележећи примере, у којима се налази глас у за старословенско ж. У селу Вардаровцима близу Вардара забележио је Облак три речи са гласом у за старословенско ж и то *судба*, *судум* и *кућа* (стр. 22, § 35). Скоро сам био у Ђевђелији и проучио тамо неке особине у језику. При том ми је много помогао мој негдашњи ученик професор Делимир Лазаревић, који је родом из околине Ђевђелије, због чега сам му много захваљан. Тако сам утврдио да се у селу Мрзенцима код Ђевђелије, које је око 40 километара к северу од Вардароваца, где је Облак истраживао, говоре на пр. ове речи са гласом у за старословенско ж: *буба*, *врућина* *груб* (ружан), *угрубел*, *гусли*, *дубе* (дете), *дуге* се (надима се) и *он се надул*, *жљудник* (желудац), *кус* (кратак и без репа), *кусоум* и *длгокѣс* (жена), *окусиш*, *кућа*, *кућник*, *лукав* (човек, лисица), *оружан*, *панѣда* али *понудил*, *нужда*, *пијужйна* (= паучина, пореди бугар. *пая(д)жина*), *да пукнум* (-ем), *пукум* (-цам) *опушта*, *стрѣга*, *суд* (*vas u tribunal*), *судба*, *судум*, *шрѣба* (за свирање), *шрѣдна* жена, *ашѣт* (хомѣт, *collier de cheval*), *чубрика*. — Говори се и *бубрек* и *сукѣло*. Глас је у врло обичан у свршетку -ум: *вађум*, *на(х)ѣђум*, *цѣпум*, *длбум*, *клнум* и т. д. — Гласови о и е кад нису акцентовани и нису последњи гласови у речи изговарају се *каткад* први између о—у, а други између е—и, али то нисам овде забележио, јер нисам могао начинити правило, кад се то догађа, те сам могао забележити особину једнога човека или особину коју говори једна породица или више сродних породица као заједничку особину тога говора.

10) Овде ћу додати још две белешке о Облаковим радовима:

а) Оценујући дело рускога филолога Т. Флоринскога (Облак¹⁾) нам каже: „Ако писац и мене броји међу оне, који

¹⁾ Archiv für slav. Philologie XVIII (1896) стр. 250.

хоће да расправљањем уклоне гласове *h, ħ* из македонских дијалеката, то је погрешка. Ја сам само истакао своју сумњу (Archiv XII, 572—3) против Новаковићеве генерализације ових гласова, испор. сад Archiv XVII, 450 и д.“ После бележака поменутих напред Облакова је одбрана без вредности.

Белешка. Напомена Облакова у његовој расправи „Macedonische Studien“ стр. 64 није тачна, јер Новаковић говори о гласовима *шч* на странама 32 и 35, и не говори о гласовима *шт* у македонским дијалектима *уопће* него *само* у прилепско-велеском дијалекту. Види у Новаковића 8 и 9 страну и особито 26 страну.

б) Остављам читаоцу да пресуди, је ли то умни или морални недостатак, кад Облак пушта једнога Немца (Weigand-a), који не зна ни словенске лингвистике ни македонских словенских дијалеката, да пресуђује о односу између словенских дијалеката у Македонији и бугарскога и српскога језика.

Белешка. Ил. Барбулеску (Relations de Roumains, 1912, стр. 54) каже: „Que Weigand confonde la langue bulgare avec la langue serbe, cela est admissible, parce que ces deux langues, pour quelqu'un qui ne les connaît pas ou très peu, comme lui ressemblent assez l'une à l'autre; mais, pour confondre la langue bulgare avec la langue albanaise, il est évident, qu'il l'a fait dans un esprit de *partialité* pour les Bulgares, comme le savant et patriote bulgare Conev lui-même ne peut s'empêcher de le reconnaître.“ Доцније је Вајганд настојао да научи бугарски језик и да у *друштву с Бугарима* пише и књиге за учење тога језика; на пр. Bulgarisch-deutsches Wörterbuch von Prof. Dr. Gustav Weigand unter Mitwirkung von Dr. A. Doritsch, Sofia. Zweite verbesserte Auflage, Leipzig 1918 (у предговору: Leipzig, März 1918). — Да у том речнику има заиста рада г. Вајганда доказују ови примери: Код речи *Бишопла* стоји ово тумачење: „Monastir, Vilajetshauptstadt in Makedonien“; код речи *Велес*: „Stadt am Wardar, Vilajet Kossowo“; код речи *Косово*: „Kossowo, Vilajet in Makedonien mit der Hauptstadt Üsküb“; код речи *Кюстендил*: „Küstendil, Stadt nahe der türk. Grenze mit heißen Quellen“; код речи *Скопје*: „Üsküb, Hauptstadt des Vil. Kossowo.“ Оваке би погрешке тешко могао 1918 (осамнаесте) године начинити какав полушколовани Бугарин.

ДРУГИ ДОДАТАК.

Лубор Нидерле и македонско питање.

1903 године изишло је друго издање књижице Лубора Нидерла „Македонско Питање“ (прво издање 1901).¹⁾ И ако ова књижица управо не заслужује да се о њој говори, проговорићу о њој укратко, јер ју је писао Словенин и професор универзитета, дакле човек од кога би могли очекивати да ће му ствар колико толико бити позната. Из овога ће се чланка видети, како су се шириле погрешне мисли о Македонији. Говорићу *само* о неким местима, која се у главном тичу етнографије.

1) На 26 страни каже г. Нидерле: „С руске је стране казао своје мишљење у прилог Бугара славист А. Кочубински у извештају о свом путу по Македонији и Старој Србији (Записки о пут. вѣ слав. земли, Одеса 1874, 44).“ — а) А. А. Кочубински није путовао по Македонији и по Старој Србији. б) Према томе се у тој његовој књижици не налази извештај о његовом путу по Македонији и Старој Србији. в) У њој није А. А. Кочубински казао своје мишљење у прилог Бугара, него је рекао (стр. 44) да у македонском дијалекту, колико он може ценити по штампаним песмама и приповеткама, има „толико особина српских колико и бугарских.“ г) У натпису који има половину врсте начинио је г. Нидерле четири погрешке, кад се броји и реч „слав.“ која је покраћена. д) Да тај тобожњи „извештај о свом путу по Македонији“ од А. А. Кочубинскога г. Нидерле није ни видео, доказује и то што се натпис те књижице с *исте четири погрешке* спомиње десетину година раније у зборнику: Archiv für slavische Philologie.

2) На 31-ој страни у 3 белешци каже г. Нидерле, да је Јастребов *Србин*: „од Срба (Јастребов, Гопчевић и др.).“ —

¹⁾ Makedonská Otázka. Napsal Lubor Niederle, II. vydání otisku z Ceske Revue 1901. V Praze 1903 (39 страна у осмини).

Г. Нидерле не зна да је чувени руски писац и руски конзул у Македонији Јастребов Рус, и то Рус који је писао о Старој Србији и о „Македонији“ и о ком се толико писало баш у македонском питању.

3) На 31-ој и 32-ој страни каже г. Нидерле: „да из историје могу Срби и Бугари црпсти једнака права на Македонију, да етнографски Македонија стоји једнако у вези на једној страни са Србијом а на другој с Бугарском“, али „по језику треба је саставити с Бугарском, а не са Србијом. То је данас резултат (до кога су дошли) одлични политички незаинтересовани слависти Јагић, Облак, Јиречак, Лавров, Калина (Калина), Флорински.“ За тим каже да њих треба да се држи објективан посматрач, који не зна толико лингвистике да би сам себи створио самосталан суд. — а) Што каже г. Нидерле са историју, то није истина, као што се види н. пр. из ових списка: В. Ђерић, О српском имену у Старој Србији и у Македонији, у Београду 1904., Р. Поповић, La Macédoine Serbe, Genève 1916. V. Ђерић, Sur l'ethnographie des Slaves de Macédoine (La Patrie Serbe 1918., бр. 5—6 и 7—8), и потпуније из друге главе ове књиге. б) Г. је Нидерле био љубазан, па је овде изоставио два знатна научника Л. Мазинга и Н. Тихова, који су се нарочито бавили језиком македонских Словена и писали расправе о македонским дијалектима, и ако су му оба позната, јер на 30-ој страни помиње те њихове расправе и даје им савете за рад (!). Њихова мишљења види напред у петој глави на 60 и 61 страни код године 1891. Исто тако је изоставио и рускога филолога А. Кочубинскога, чије је мишљење на другом месту изврнуто, као што сам напред казао. в) К. Јиречак није лингвист него историк, и ако је нешто писао о језику. г) Лавров је своје мишљење доцније променио, као што се види напред на стр. 63—6. д) Мишљење В. Јагића које је г. Нидерле погрешно приказао, види напред на стр. 60—61 и 63 (године 1885, 1898 и 1910). ђ) Калина је већ добио доста удараца, а заслужио је још више, тако да му хвала г. Нидерла ништа не може помоћи. е) Флорински не мисли онако као што каже г. Нидерле. Ево неколике његове мисли о Македонији¹⁾: „Тако се до сад

жестоко препиру научници: једни виде у тој области српску земљу други — бугарску“. Он више нагиње последњем мишљењу казујући своју мисао са „чини се“. На 173-њој страни говори о „северомакедонском“ или „скоп(љан)скократовском“ говору, који се употребљава око Скопља, Куманова, Кратова, Тетова, Штипа. На запад му иде граница до Шаре (Шара) планине, на исток до Струме, на југ до Брегалнице и до Штипа (који је к југу од Брегалнице). Ево шта он каже о том говору: „У овом се говору налазе особине источнога и западнога дијалекта, а осим тога доста је сродан са српским језиком: према томе је потпуно право бројити га међу смешане прелазне бугарско-српске говоре“. На 58-ој страни каже Флорински: „Узимајући за основу мишљење најбољег данашњег познаваоца Бугарске проф. Константина Јиречка, које се слаже са сведочанствима најбољих етнографских карата, гранична црта области, у којој живи народ који говори бугарским језиком, може се означити на овај начин“. ... Овде су две главне погрешке: α) једна је што се у питању о језику узима за основу мишљење историка К. Јиречка, и то мишљење из времена кад је теоријска лингвистика била још у колевци, а изостављају се мишљења лингвиста, који су се нарочито бавили словенским дијалектима у Македонији; β) друга је погрешка што се у питању о језику узимају у помоћ тобожња „сведочанства најбољих етнографских карата“; то је као кад би човек за доказ некога закона из природних наука или из математике узео у помоћ етнографију. Осим тога карта служи за то да прикаже нешто очигледно, али на њој нема доказа. — ж) што се тиче Облака, поменућу да је један део његове расправе „Macedonische Studien“ (1896) уништен у додатку мога предавања „Sur l'ethnographie des Slaves de Macédoine (La Patrie Serbe 1918, бр. 5—6 и 7—8), а у другом су делу показане велике погрешке. Види о том Додатак I ове књиге. Облак је из Македоније писао писмо професору В. Јагићу, у ком каже¹⁾ да у његовој околини једни људи тврде, да су словенски дијалекти у Македонији бугарски, а други да су српски, и додаје: „Ја још дуго нећу моћи доћи до свога мишљења“. ... У другом писму (од 12/XII 1891) каже²⁾ да су му у

¹⁾ Т. Флоринский, Лекции по славянскому языковедению, I, Киевъ 1895, стр. 58.

¹⁾ Macedonische Studien 1896, стр. 131.

²⁾ У истој књизи стр. 139.

Солуну препоручивали да у својој расправи о македонским дијалектима не употребљава реч „српски“ и „бугарски“. На то он овако нелогички одговара: „Напокон би човек морао радити само са х и у“. — Према томе је дакле г. Нидерле *изоставио* мишљења неколика лингвиста, особито мишљење двојице који су се нарочито бавили језиком македонских Словена; за тим је *погрешно приказао* мишљење двојице лингвиста (Јагића и Флоринскога), а мишљење А. Кочубинскога овде *изоставио* а на 26-ој страни *погрешно приказао*, међу лингвисте је помешао историка К. Јиречка, био несрећан с П. А. Лавровом, јер је он доцније своје мишљење променио, — и тако су му остала свега двојица, вредни али бедни Калина и бугарофил В. Облак, који је ипак истакао целу гомилу српских особина у језику македонских Словена. Од Облака¹⁾ је могао г. Нидерле *научиши* да је реч „Бугарин“ у македонским дијалектима 19-ога века *туђег порекла*. То је могао научити и од бугарскога научника Шишманова,²⁾ који о тој ствари каже да се ту ради „о туђој речи позајмљеној механички“. Требало је да г. Нидерле то спомене на 7-ој страни, где о тој ствари говори.

4) На 29-ој страни помиње г. Нидерле мишљење Сп. Гопчевића, који каже „да је управо цела Македонија српска да у њој живи 2,050.000 Срба према 57.000 Бугара.“³⁾ — Овде су *две до три* погрешке: а) Гопчевић каже (Makedonien und Altserbien, 1889, стр. 503, а не на оним странама на којима каже г. Нидерле), да у *Старој Србији* и Македонији има „1540500 хришћанских Срба и 507820 муслиманских Срба“ т. ј. свега 2,048.320 Срба и „36.600 хришћ. Бугара, 21000 муслим. Бугара“ т. ј. свега 57.600 Бугара. б) На том месту у Гопчевића није убројен у Македонију крај око Дrame, а Словене, у колико их има тамо, и он је сматрао за Бугаре. Нидерле је морао поменути, да у Гопчевића на том месту (стр. 503) није иста граница на истоку која је и у њега. в) Бројеве на стр. 501—3 треба поправити према стр. 381—2, где се изреком помињу око „Зихне“ 23000 хришћанских и 3500 муслиманских „Србобугара“ („Serbobulgaren“).

¹⁾ Archiv für slavische Philologie, XVII (1895) страна 442.

²⁾ „Сборник“ буг. министарства, XVI—XVII, I-ви део (1900) стр. 727.

³⁾ Sp. Gopčević, Makedonien und Altserbien. Wien 1889. 251 и д. 267, 501.

5) На 7-ој страни каже г. Нидерле у засебном одсеку ово: „О македонском питању није било у опће још говора у тој књижевности (т. ј. у српској књижевности до седамдесетих година).“ — Да то није истина, доказују примери напред на стр. 15—16.

6) На 6-ој страни споменути су путници, који су путовали по Македонији у првој половини 19-ога века, и то Pouqueville, Ami Boué, E. Cousinéry, Griesebach, Cyprien Robert и Григоровић (Григорович). „Већина их није знала словенски и зато се у њиховим извештајима показују велике погрешке“, каже г. Нидерле, али су ипак они утврдили да у Македонији има више Словена него осталих народа, Грка, Турака, Арбанаса и Румуна, и „да ти Словени припадају Бугарима“. „По језику их је придружио Бугарима готово сваки, не само Григоровић него већ и Пуквил, Гризебах, Кузинери и други — једном речи сви поменути и према њима Павле Ј. Шафарик у своме Словенском „Národopisu“ од године 1842-ге... — а) На 24-ој страни у 2-ој *бележци при дну* каже г. Нидерле „Колико знам, једини је путник аустријски лекар др. Ј. Милер („Albanien, Rumelien etc.“ Prag 1844. 21.) означио словенске Македонце као Србе“. Ово је требало напред казати на 6-ој страни да се не би чинило као да се путници у тој ствари слажу, али ни ово није истина. Милер каже да Срби живе око Дебра и Струге, у ресанској и преспанској долини, око Битоља и т. д. а о становницима у целој Македонији и не говори. Ево тога места (стр. 21): „Nebst der slavischen Gemeinde... kommen Serbenstämme in den östlichen Gebirgen von Altin-Jli und Dibbr sipre, in dem Gebiete von Struga so wie an dem östlichen Ufer des Ohrida-Sees überhaupt, ferner in den Thälern von Rezna und Presba, in der Stadt Monastir und dessen nordöstlicher Umgebung, in der Srebrnica Ebene, namentlich den Gemeinden Optorus, Šrbica, Mahmus'a und Mrtvuca"... Вредност његове тврдње повећава то, што је доста дуго живео у Албанији и што је знао српски. б) Г. Нидерле каже за те путнике „Већина их није знала словенски“; „по језику их је придружио Бугарима готово сваки... једном речи сви поменути“. Дакле људи који не знају „словенски“ оценише да македонски Словени по језику припадају Бугарима! Мисли ли заиста г. Нидерле да су његови читаоци толико детињаста да му верују? Колико ја знам ниједан или готово није-

дан поменути путник није то тврдио, што каже г. Нидерле. в) Да видимо како стоји ствар бар с неким од тих путника: *Cousinéry*¹⁾ је путовао сам по јужној Македонији. Северне границе његове Македоније показује овај пример (I, стр. 58) „Прилеп, мали град у Македонији на граници, с оне стране планине Бермија између Дрима и Аксија (Вардара)“. На другом месту каже (I, стр. 93): „град Дојран, који се налази на границама старе Македоније“. Погрешка је, ако неко проширује и на северну Македонију оно што је казано за јужну, а још је већа погрешка, ако се северна граница Македоније самовољно раширује на север, као што ју је г. Нидерле раширио до *Врања* крај Мораве (стр. 6). — *Ами Буе* спомиње²⁾ села „у којима живе Срби у равници к северу од Битоља“ („les villages... habités par les Serbes dans la plaine septentrionale de Monastir“), каже да у неким крајевима и градовима живе Срби поред Бугара као око *охридског језера* (II, стр. 101), у *Пологу* (у тетовском пашалуку; I, стр. 309), у *Прилепу* (I, стр. 254) и *Кичеву* (II, стр. 105). Особито је знатно оно што каже за *Тешово* (I, стр. 306—7). Колико ја знам, у овим је крајевима словенско становништво *једнолико*. У другом делу каже А. Буе³⁾ да се Бугари у свом језику зову *Булгари* („Boulgar“), а то је *турски облик* њихова имена и помиње само тај облик, који су Словени недавно научили од Турака. На другом месту говори исти писац (II, стр. 63) о „Булгарима“ у западном „Балкану“, у планинама Горње Мезије и Македоније и каже: „Српске јуначке песме тамо су у обичају као у Србији, док се крај Дунава певају нежне или винске песме“. („Les chants héroïques des Serbes y sont à la mode comme en Servie, tandis que sur le Danube on entonne des chansons tendres ou de table“). За тим каже (II, стр. 107): „Булгари у Горњој Мезији и Македонији имају готово исте песме које и Срби“ („Les Bulgares de la Moesie supérieure et de la Macédoine ont presque les mêmes chansons que les Serbes“). На другом месту пише Ами Буе (IV, стр. 71): „У свом незадовољству Грци окрећу очи према краљу Отону, Булгари и Срби из средине Турске и из Албаније према кнезу Михаилу, а Булгари из Бугарске једини су који виде унапред могућност

да постану Руса“ („Dans leur mécontentement, les Grecs tournent les yeux vers le roi Othon, les Bulgares et les Serbes de la Turquie centrale et de l' Albanie vers le prince Michel, et les Bulgares de la Bulgarie sont les seuls qui prévoient la possibilité de devenir Russes“). За тим каже А. Буе (IV, стр. 73): „Што се тиче молитава Булгара, особито у Горњој Мезији и у Македонији, за српског кнеза и за његову породицу, оне имају чисто политички циљ, а и догађају се често пред муслиманима“... („Quant aux prières des Bulgares, surtout dans la Moesie supérieure et en Macédoine, pour le prince serbe et sa famille, elles ont une tendance purement politique, et ont cependant lieu souvent en présence des musulmans...“). На другом месту пише А. Буе (IV, стр. 102): „Што се тиче Булгара у Мезији и у Македонији, сва је њихова пажња управљена на оно што се догађа у Србији. Сувише далеко од Руса да би се могли с разлогом надати успешној помоћи, они сањају о новом оснивању великог српског царства, које би обухватало осим Србије још напред поменуте покрајине, један део Горње Албаније, земљу црногорску, стару Рашку и новопазарски пашалук. То би било заиста лепо царство, коме би само недостајало да има Босну или да је има бар као савезницу с поглавицом самосталним према Турској. Његове би границе свуда биле добро означене истакнутим косама западне Бугарске, Родопе, Олимпа, Пинда, Битоља (?), Шара и и јужне и источне Босне“. („Quant aux Bulgares de la Moesie et de la Macédoine, toute leur attention est portée vers ce qui se passe en Servie. Trop loin des Russes pour pouvoir raisonnablement espérer des secours efficaces, ils rêvent le rétablissement du grand empire serbe, comprenant outre la Servie et les provinces sus-nommées, une partie de la Haute-Albanie, le pays de Monténégrins, l' ancienne Ratzie et le paschalik de Novibazar. Ce serait vraiment un bel empire auquel il ne manquerait plus que de posséder la Bosnie, ou du moins de l'avoir comme alliée sous un chef indépendant de la Porte. Ses limites seraient partout bien marquées par les chaînes imposantes de la Bulgarie occidentale, du Rhodope, de l' Olympe, du Pinde, de Monastir, du Char et de la Bosnie méridionale et orientale“). За тим каже на истом месту: „Турци знају жеље становништва о коме смо мало пре говорили, знају да међу њима има друштва, али их не могу ухватити“. На другом месту пише

¹⁾ Cousinéry, Voyage dans la Macédoine, Paris I—II, 1831.

²⁾ Ami Boué, Recueil d' itinéraires, Vienne I—II, 1854, I, стр. 261.

³⁾ Ami Boué, La Turquie d'Europe, Paris I—IV, 1840; II, стр. 5.

А. Буе (стр. 104): „у Македонији и Мезији чак се моле (богу) овде онде за кнеза Михаила, а у Бугарској за рускога цара“ („on prie même ça et là pour le prince Michel en Macédoine et en Moesie, et pour l'empereur de Russie en Bulgarie“). — Према томе Ами Буе спомиње *Србе* у различним крајевима „Македоније“, за тим помиње Бугаре, који се тамо зову „Булгари“ т. ј. називају се *турским обликом* те речи. Каже да ти „Булгари“ певају *српске* јуначке песме, за тим каже да се моле (богу) за *српскога* кнеза и његову породицу, спомиње да им је пажња управљена на оно што се догађа у *Србији* и да сањају о новом оснивању *великога српскога царства*, које би обухватило и Македонију. Ко зна ове мисли и осећање македонских Словена, неће га збунити турска реч *Булгар*, која је тамо скорашњег постања. В. И. Григоровић¹⁾ изреком каже да у *северној Македонији* живи српско-хрватско племе, то значи у овом случају Срби. — С. Робер²⁾ каже: „Српски огранак (племе) обухвата, осим кнежевине Србије, Црне Горе, Босне, и многе друге срезове (крајеве) у Албанији и Македонији“. („Der serbische Zweig umfasst, ausser dem Fürstenthum Serbien, Montenegro, Bosnien, und andere zahlreiche Bezirke von Albanien und Macedonien“). Према томе није истина, што каже г. Нидерле за те путнике. — Ево мишљења још једнога путника и то Ед. Спенсера,³⁾ који је путовао 1850 године по европској Турској и који ово каже о Македонији: „Становници су највећим делом састављени од раје, а то је „раса“ помешана од Грка, Бугара и Срба, који би без сумње јединодушно хтели да се сједине са својом браћом по вери у *Србији* и Горњој Мезији. За то мора бити очевидно да је успешан упадај *српскога* народа у Македонију велика опасност, која очекује османлијску владу у овим покрајинама; с овим народом они имају предање (традицију, успомене) о (свом) праву, и о својој негдашњој величини, а томе помажу снажне племенске и верске везе“ („the inhabitants are for the most part composed of Rayahs, a mixed race of Greeks, Bul-

¹⁾ Славянскія нарѣчія: Русскій Филологическій Вѣстникъ, VIII (1882) стр. 227.

²⁾ Cyprien Robert, Die Slaven der Türkei... Aus dem Französischen, Stuttgart, II, стр. 278.

³⁾ Edmund Spencer, Travels in European Turkey, in 1850, ... Vol. II, London 1851, стр. 30.

garians and Servians, who, it cannot be doubted, would join to a man their brethren in faith of Servia and Upper Moesia. It must therefore be evident that the great danger to be apprehended to the rule of the Osmanli in these provinces, is a successful inroad of the Servian nationality into Macedonia; with this people they have the tradition of right, and their former greatness, aided by the powerful ties of race and creed“).

7) Оно што говори г. Нидерле на 32-ој страни о македонским дијалектима, тако је бедно да не заслужује да се о томе говори, ипак ћу само једну ствар поменути: ту каже г. Нидерле о говору у Македонији, да је тамо сачуван „бугарски члан на свршетку речи (у Дебру)“. То је од прилике као кад би неко тврдио, да је француски члан *le la* сачуван у Лијону, или да је немачки члан *der, die, das* сачуван у Берлину.

Напред је утврђено да г. Нидерле говори о ствари која му је у *главном непозната*. Он греши по свој прилици за то што често преписује чланке, које су писали Бугари или бугарски чиновници (као Миљуков) и неки бугарски „пријатељи“, којима није много стало до истине. Тако се може разумети, што на више места спомиње српски „шовинизам“ (стр. 17, 28 двапут, 29), а нигде не спомиње бугарски, колико сам могао опазити, и што помиње „бугарски узвишени рад“ (стр. 28). Овим се може протумачити и то што г. Нидерле казује *крајеве у Македонији у којима живе Грци* (стр. 35), али ипак помиње „тобожња“ права грчка на Македонију (стр. 28); или што за Јастребовљев зборник помиње (стр. 26/7) *неповољне бугарске* оцене а не спомиње повољних; или што каже да се македонско питање развијало у главном у два правца, *политичком и етнолошком*, у ком се радило о том „да се научнички одреди, какве је народности већина и језгро македонскога становништва, имају ли тамо већину Бугари, Срби или Грци“. Чини ми се да су Бугари често потезали питање: Ко има већину у Македонији? И на то одговарали: Бугари (т. ј. имају већину).

Тако се може разумети у г. Нидерла и тумачење једнога чуда, које се појавило у Србији и које се зове „ми не можемо без мора“, па како Србија не може изаћи на море на западној страни, остаје јој излазак на Солун. *Због изласка на море* код Солуна заратио је краљ Милан 1885 године на

ПРЕГЛЕД.

	Страна
Приступ	3
Прва глава. О границама Мађедоније особито источним и северним	5
Друга глава. О српском имену у Старој Србији и у Ма- ђедонији	13
Трећа глава. О словенском имену на Балканском Полу- острву 9—12 века	42
Четврта глава. Нешто о бугарском имену у Мађедонији (и у Старој Србији)	50
Пета глава. Неколико мишљења о дијалектима у Старој Србији и Мађедонији. Оцена тих мишљења и неко- лико бележака о тим дијалектима	59
Шеста глава. Неке знагнје погрешке у тумачењу исто- ријских споменика који говоре о Старој Србији и о Мађедонији	82
Први додатак. Белешке о расправи В. Облака Macedo- nische Studien	87
Други додатак. Лубор Нидерле и мађедонско питање	97
Додаци и поправци	107
Преглед	108

